

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
« ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ »

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ:

Νεότερης & Σύγχρονης Ιστορίας

Η Στέγαση των Προσφύγων και των Αιτούντων Άσυλο στην Ελλάδα (2015-2018)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χάρης Γαστεράτος

Βερολίνο - Αθήνα, 2020

Τριμελής επιτροπή

Λίνα Βεντούρα, καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)
Ελένη Ανδριάκαινα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
ΟΝΟΜΑ

Copyright © Χάρης Γαστεράτος, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στη μνήμη του Μουχάμαντ Γκουλζάρ.

Ο Μουχάμαντ, μετανάστης από το Πακιστάν και πρώην κάτοικος της κατάληψης City Plaza, δολοφονήθηκε της 4 Μαρτίου του 2020, στην προσπάθεια του να περάσει, για πολλοστή φορά, τα Ελληνοτουρκικά σύνορα. Λένε πως η σφαίρα που καρφώθηκε στην καρδιά του, προήλθε από την ελληνική πλευρά, λένε για ένα νεκροταφεία αταυτοποίητων πτωμάτων, που μόνο ο βυθός του Αιγαίου και το χώμα του Έβρου τα αναγνωρίζει, λένε για την Ευρώπη που οπλίζει τα χέρια των δολοφόνων, λένε για μια κοινωνία πράων που συνήθισε τον θάνατο των «άλλων»... Στο τέλος όμως ρωτάνε: «Ποιος σκότωσε τον Μουχάμαντ Γκουλζάρ;»

Συντομογραφίες

Ελληνόγλωσσες

ΔΟΜ:	Διεθνείς Οργανισμός Μετανάστευσης
ΔΣΠ:	Δανέζικο Συμβούλιο Προσφύγων
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Κ.Α:	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΕΦΜ:	Ελληνικό Μεταναστευτικό Φόρουμ
Κ.Μ.Υ.Τ:	Κινητές Μονάδες Υποδοχής και Ταυτοποίησης
ΚΥΤ:	Κέντρα Πρώτης Υποδοχής και Ταυτοποίησης
ΜΚΟ:	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
Τ.Α.Μ.Ε:	Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης
ΤΕΑ:	Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας
Υ.Π.Υ.Τ:	Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης

Ξενόγλωσσες

EASO:	European Asylum Support Office (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο)
Eurojust:	Υπηρεσία Δικαστικής Συνεργασίας της ΕΕ
Europol:	Οργανισμός Αστυνομικής Συνεργασίας της ΕΕ
ESTIA:	Emergency Support to Integration and Accommodation
Frontex:	Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Η Ελλάδα από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών.....	8
Σχεδιασμός Έρευνας και Ανάλυση	
Κεφαλαίων.....	11
Μεθοδολογία.....	
....	13
Προσέγγιση και προβληματισμοί.....	14
Κεφάλαιο 1^ο: Η σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.....	15
Οι λέξεις και τα πράγματα: Οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο στη θεωρία και στην πράξη.....	16
Το ευρωπαϊκό σύστημα παροχής ασύλου και η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική: μια σύντομη ανασκόπηση.....	19
Η πρώτη περίοδος.....	19
Η δεύτερη περίοδος.....	21
Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για τους πρόσφυγες, το άσυλο και η εξέλιξή του....	24
«Πρόσφυγική κρίση ή κρίση αλληλεγγύης;».....	26
Κεφάλαιο 2^ο: Η κοινωνική ένταξη υπό το πρίσμα της θεωρίας και της πράξης.....	
...28	
Το ενταξιακό μοντέλο των Ager και Strang.....	29
Η κριτική των σπουδών ένταξης.....	33

Η κοινωνική ένταξη των προσφύγων και των μεταναστών στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο	35
Κεφάλαιο 3^ο: Η «γένεση» των Κ.Υ.Τ: Τα Κ.Υ.Τ ως καρπός της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής	38
Τα Κ.Υ.Τ στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική: το θεσμικό τους πλαίσιο και η ιστορία τους	40
Η στοχοθεσία των Κ.Υ.Τ	41
Τα Κ.Υ.Τ ως χωρική αποτύπωση της βιοπολιτικής ασφαλειοποίησης της μετανάστευσης	43
Οι συνθήκες διαβίωσης	45
Η Μόρια στη σφαίρα της (βιο)θανατοπολιτικής	47
Τα Κ.Υ.Τ και η κοινωνική ένταξη	51
Η στέγαση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο και ανοιχτές δομές προσωρινής φιλοξενίας	52
Οι στεγαστικές συνθήκες στις δομές ανοιχτής φιλοξενίας στο νομό Αττικής	55
Οι δομές προσωρινής φιλοξενίας και η κοινωνική ένταξη	58
Κεφάλαιο 4^ο: Το πρόγραμμα ESTIA	61
Μια πρώτη ερμηνεία του προγράμματος ESTIA	64

Η κοινωνική ένταξη, η απόσυρση του κράτους, η εμπλοκή των ΜΚΟ και ο σχεδιασμός σε συνθήκες κρίσης.....65

Η φιλοξενία των μεταναστών στον αστερισμό των ΜΚΟ.....66

Η εξέλιξη της εμπλοκής των ΜΚΟ στο προσφυγικό (2015-16)66

Κράτος, Διεθνής Οργανισμοί και ΜΚΟ.....68

Κεφάλαιο 5^ο: Η αλληλεγγύη σε κίνηση: ιχνηλατώντας τις διαδρομές, τις συγκρούσεις και τις αντιθέσεις της υπό το πρίσμα των καταλήψεων στέγης.....71

Η γενεαλογία των καταλήψεων στέγης.....71

Οι καταλήψεις στην Ελλάδα.....73

Το μακρύ καλοκαίρι της μετανάστευσης και το κίνημα αλληλεγγύης.....74

Τα χαρακτηριστικά των καταλήψεων στέγης.....78

Οι καταλήψεις στέγης στην πράξη: το παράδειγμα της Σπύρου Τρικούπη 17.....83

Η «Βαβέλ» στα Εξάρχεια.....87

Η αυτοοργάνωση στην πράξη: η οργάνωση των εργασιών και της καθημερινής ζωής.....88

Η αποτίμηση της κατάληψης Σπύρου Τρικούπη 17 και η συμβολή της στην κοινωνική ένταξη των διαμενόντων.....93

Συμπεράσματα: Στεγαστικές δομές σε συγκριτική τροχιά.....96

Οι στεγαστικές συνθήκες.....96

Οι δομές στέγασης και η κοινωνική ένταξη των διαμενόντων.....	97
Αντί-επιλόγου.....	100
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	102

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση και η εξέταση των παρεχόμενων δομών στέγασης για πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα και η συμβολή τους στην κοινωνική τους ένταξη, κατά την τριετία 2015-2018. Για τον σκοπό αυτό, θα επιχειρηθεί μια πρώτη εννοιολόγηση των όρων πρόσφυγας, αιτών άσυλο και μετανάστης, ενώ στην συνέχεια θα παρουσιαστεί η ιστορική πορεία του ελληνικού και ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου για το άσυλο. Στο επόμενο κομμάτι της εργασίας, επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση του όρου κοινωνική ένταξη, η διερεύνηση των διαστάσεων της, καθώς και η παρουσίαση ενός συγκεκριμένου ενταξιακού μοντέλου. Εν συνέχεια, μέσα από την ανάλυση δευτερογενούς και πρωτογενούς υλικού, θα επιχειρηθεί να ερευνηθεί το νομοθετικό πλαίσιο, η στοχοθεσία των διαφόρων προγραμμάτων και μορφών στέγασης ξεχωριστά (Κ.Υ.Τ, ανοιχτές δομές φιλοξενίας, πρόγραμμα ESTIA, καταλήψεις στέγης), καθώς επίσης και το κατά πόσο συμβάλλουν στο έργο της κοινωνικής ένταξης, ενώ στο τέλος της εργασίας, θα παρουσιαστούν, εν είδη συμπερασμάτων τα ερευνητικά ευρήματα.

Λέξεις-Κλειδιά: πρόσφυγες, στέγαση, καταλήψεις στέγης, ESTIA, κοινωνική ένταξη

“The Housing of Refugees and Asylum Seekers in Greece (2015-2018) in the light of the State and in the light of Solidarity.”

By Haris Gasteratos

Abstract

The subject of this work is the presentation and examination of the provided housing structures for refugees, immigrants and asylum seekers in Greece and their contribution to their social integration (2015-2018). For this purpose, a first conceptualization of the terms refugee, asylum seeker and immigrant will be attempted, while then the historical course of the Greek and European legal framework for asylum will be presented. In the next part, the conceptual approach of the term social inclusion is attempted, the investigation of its dimensions, as well as the presentation of a specific integration model. Then, through the analysis of secondary and primary material, an attempt will be made to investigate the legal framework, the targeting of each structure separately (K.Y.T, open

accommodation structures, ESTIA program, housing squads), as well as whether contribute to the work of social integration, while at the end of the work, the research findings will be presented, in a kind of conclusion.

Keywords: Refugees, housing, housing squats, ESTIA, social integration

Εισαγωγή

Η Ελλάδα από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950, η Ελλάδα, αποτελούσε παραδοσιακά χώρα αποστολής μεταναστών σε υπερπόντιους προορισμούς (Η.Π.Α, Καναδάς, Αυστραλία) ενώ κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 η μετανάστευση κατευθύνεται προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία). Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, παρατηρείται η σταδιακή μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών, γεγονός το οποίο οφείλεται μεταξύ άλλων στην ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αλλά και στην κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών, που εισήλθαν στην Ελλάδα την δεκαετία του 1990, προέρχονταν από γειτονικά βαλκανικά κράτη και από χώρες της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ (Ενωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών), ενώ η άφιξή τους στην Ελλάδα θα συνεχιστεί και την δεκαετία του 2000. Στην πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, στις ήδη υπάρχουσες εθνότητες, θα προστεθούν νέες, με καταγωγή από ασιατικές

και αφρικανικές χώρες (Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Σομαλία, Κίνα, Αφγανιστάν, Φιλιππίνες, Νιγηρία κ.ά.)¹ Κάπου εδώ είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι καθ' όλη τη δεκαετία του 1990 και του 2000 η Ελλάδα αποτελεί ταυτόχρονα τόσο χώρα τελικού προορισμού όσο και χώρα διέλευσης (transit). Η γεωγραφία της Ελλάδας, ως το σταυροδρόμι τριών ηπείρων αλλά και ως κράτος-μέλος της Ε.Ε, την καθιστά αυτόματα χώρα διέλευσης.

Βέβαια, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται, το γεγονός ότι η Ελλάδα απετέλεσε και ακόμα μέχρι και σήμερα αποτελεί χώρα προορισμού για ένα σημαντικό ποσοστό των μετακινούμενων πληθυσμών². Οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και γεωπολιτικές συνθήκες που επικρατούν τόσο στην ίδια την Ελλάδα, όσο και στην ευρύτερη περιοχή, συνεχώς μεταβάλλουν το δίπολο χώρα διέλευσης-χώρα προορισμού, δίπολο το οποίο γίνεται ακόμα πιο έωλο, εφόσον σε αυτό προσμετράται και η εμπρόθετη δράση των ίδιων των υποκειμένων, δηλαδή των μετακινούμενων πληθυσμών, και οι στρατηγικές επιβίωσης που ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες υιοθετούν. Η δημοσιονομική κρίση χρέους που έπληξε την Ελλάδα το 2010, παρότι επιδείνωσε την θέση των διαμενόντων μεταναστών, δεν απέτρεψε την είσοδο νέων μεταναστών σε ελληνικό έδαφος. Μέχρι το 2013, οι νεοαφιχθέντες πληθυσμοί έχουν κυρίως «μεταναστευτικό προφίλ», τάση η οποία φαίνεται να αλλάζει ραγδαία από το 2014, με τη σταδιακή είσοδο πληθυσμών που διέθεταν «προσφυγικό προφίλ»³.

Η δεκαετία του 2010, αποτέλεσε μια περίοδο γενικευμένων ανακατατάξεων, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2009 και που τα αποτελέσματά της, έγιναν ορατά στην Ελλάδα ένα χρόνο αργότερα, οδήγησε σε μια σειρά οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών. Οι πολιτικές ανακατατάξεις που συνόδευσαν την κρίση χρέους του 2010, οδήγησαν στην αδυναμία συγκρότησης σταθερών κυβερνήσεων (Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου 2009-2011, Κυβέρνηση Λ. Παπαδήμου 2011-2012, Κυβέρνηση Α. Σαμαρά 2012-2015) και σε μια παρατεταμένη περίοδο πολιτικής αστάθειας. Επιπλέον, η τριετία 2012-2015, χαρακτηρίστηκε από την υιοθέτηση μιας αδιάλλακτης, αντι μεταναστευτικής πολιτικής, με χαρακτηριστικά της στιγμιότυπα, την δημιουργία “φράχτη” στον Έβρο, τις αστυνομικές επιχειρήσεις επιχειρήσεις «Ξένιος Ζεύς» και την καθιέρωση του όρου

¹ Καλοφωλιάς, Κ. Π. (2011). *Το μεταναστευτικό ζήτημα στη Μεσόγειο : Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρη Μιχάλη. σελ., 33-34,

² Δημητριάδη, Α. (2012). *Διέλευση και Μετανάστευση στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. σ. 337-338.

³ Σπυροπούλου Γ., & Χριστόπουλος Δ. (2016). *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε;» : Ένας απολογισμός διαχείρισης και προτάσεις διεξόδου*. Αθήνα : Παπαζήση, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

“λαθρομετανάστης” στον δημόσιο λόγο⁴. Ο τερματισμός της πολιτικής αστάθειας, με την εκλογή της κυβέρνησης του Α.Τσίπρα (2015-2019), θα σημάνει την αλλαγή της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής.

Το 2015, σηματοδοτεί τη χρονιά που παρατηρείται σημαντική αύξηση των μετακινούμενων πληθυσμών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας, το 2015, συνελήφθησαν για παράνομη είσοδο σε ελληνικό έδαφος, 911.471 χιλιάδες αλλοδαποί, ενώ την προηγούμενη χρονιά (2014) είχαν συλληφθεί 77.163⁵. Το 2016, καταγράφονται 204.802 συλλήψεις, ενώ το 2017, 68.112. Οι δραματικές αλλαγές που συντελούνται την διετία 2015-2016, δεν αφορούν μόνο τον ποσοτικό χαρακτήρα των μετακινήσεων, αλλά ως ένα βαθμό και τον ποιοτικό τους: Ενώ μέχρι το 2014, οι πληθυσμιακές μετακινήσεις προς την Ελλάδα, χαρακτηρίζονται ως «μεικτές ροές»⁶, υπό την έννοια ότι οι εισερχόμενοι πληθυσμοί μπορεί να έχουν είτε μεταναστευτικό είτε προσφυγικό προφίλ, από το 2015 και έπειτα τα μεταναστευτικά υποκείμενα έχουν κατά κύριο λόγο προσφυγικό προφίλ. Πιο συγκεκριμένα, από τους 911.471 συλληφθέντες του 2015, το 58% (499.455) ήταν πολίτες Συρίας, το 24% (213.267), πολίτες Αφγανιστάν, ενώ το 7% (91.769) πολίτες Ιράκ⁷, πολίτες χωρών δηλαδή με υψηλά ποσοστά αναγνώρισης αιτημάτων ασύλου, ενώ το 28% των συνολικών αφίξεων ήταν ανήλικοι, πολλοί εξ αυτών ασυνόδευτοι, καθώς και νεογέννητα. Το 2017, λόγω της συμφωνίας Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας⁸, οι συλλήψεις μεταναστών στα θαλάσσια και χερσαία σύνορα θα επανέλθουν στα προ του 2015 επίπεδα, με την Ελληνική Αστυνομία να πραγματοποιεί 68.112 συλλήψεις. Η πλειοψηφία των νεοεισερχόμενων αιτούντων άσυλο

⁴ Cheliotis, L. K. (2013). Behind the veil of philoxenia: The politics of immigration detention in Greece. *European Journal of Criminology*, 10(6), σελ 726-742.

⁵ Ελληνική Αστυνομία (χ.χ). Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης 2015. Ανακτήθηκε από: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27.%27&perform=view&id=50610&Itemid=1240&lang=. Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας δεν πρέπει να θεωρούνται ούτε απόλυτα ακριβή ούτε και απόλυτα αξιόπιστα. Οι αριθμοί συλλήψεων, δεν αποτυπώνουν τον ακριβή αριθμό των εισερχόμενων μεταναστών, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί ο ίδιος μετανάστης να έχει συλληφθεί περισσότερες από μία φορές (όσες και οι απόπειρες εισόδου και επαναπροώθησης του) και λόγω έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων να έχει πολλές συλλήψεις. Επιπλέον, δεν συλλαμβάνονται όλοι οι μετανάστες που επιχειρούν να διαβούν τα ελληνικά σύνορα.

⁶ Στην παρούσα εργασία, θα αποφευχθεί, όσο είναι δυνατόν, η χρησιμοποίηση του όρου «ροές», καθώς η συγκεκριμένη έννοια φυσικοποιεί ένα κατεξοχήν κοινωνικό φαινόμενο.. Αντί αυτού θα προτιμηθεί ο όρος «μετακινήσεις πληθυσμών».

⁷ Στο ίδιο.

⁸ Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, (2016, 18 March). Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Δελτίο Τύπου). Διαθέσιμο στο: <https://goo.gl/LcUU9k> Σύμφωνα με την εν λόγω Δήλωση (με ημερομηνία εφαρμογής να ορίζεται η 20η Μαρτίου 2016), §1 «Όλοι οι νέοι παράτυποι μετανάστες που φτάνουν στα ελληνικά νησιά μέσω Τουρκίας από τις 20 Μαρτίου 2016 και έπειτα θα επιστρέφονται στην Τουρκία. Αυτό θα συμβαίνει σε πλήρη συμφωνία με το ενωσιακό και διεθνές δίκαιο, άρα με αποκλεισμό κάθε είδους ομαδικών απελάσεων. Όλοι οι μετανάστες θα προστατεύονται σύμφωνα με τα σχετικά διεθνή πρότυπα και τηρουμένης της αρχής της μη επαναπροώθησης (...)».

πληθυσμών, της διετίας 2015-2016, μετακινήθηκε προς τις χώρες της Δυτικής και της Βόρειας Ευρώπης⁹, ενώ περίπου 60.000 αιτούντες άσυλο παρέμειναν/εγκλωβίστηκαν στην Ελλάδα, εξαιτίας του κλεισίματος των συνόρων εκ μέρους των βαλκανικών και κέντρο-ευρωπαϊκών χωρών, καθώς επίσης και της απροθυμίας μερικών κρατών μελών της Ε.Ε να υλοποιήσουν το πρόγραμμα μετεγκαταστάσεων.

Η μαζική εμφάνιση νεοεισερχόμενων πληθυσμών, που η πλειοψηφία τους έχριζε διεθνούς προστασίας, είχε ουσιωδώς διαφορετικό αντίκτυπο, τόσο στην ελληνική όσο και στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, από ότι οι προηγούμενες πληθυσμιακές μετακινήσεις. Στο επίπεδο της κοινωνικής βάσης, η συνεχής μηντιακή προβολή της διάλυσης της Μέσης Ανατολής και ιδιαίτερα του συριακού εμφυλίου πολέμου, κινήσει αισθήματα συμπάθειας υπέρ των μετακινούμενων πληθυσμών, γεγονός που στην περίπτωση της Ελλάδας, οδήγησε στην δημιουργία ενός μαζικού κινήματος αλληλεγγύης υπέρ των νεοαφιχθέντων. Στο επίπεδο της πολιτικής ηγεσίας, η έλευση πληθυσμών που χρήζουν διεθνούς προστασίας, θα οδηγήσει, γενικά στην αναδιαμόρφωση ορισμένων μεταναστευτικών πολιτικών και ειδικά των πολιτικών ασύλου. Από το 2015 και έπειτα, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρατηρείται μια γενική αναθεώρηση του υφιστάμενου πλαισίου διαχείρισης, που θα οδηγήσει στην δημιουργία νέων δομών και νέων δράσεων. Η αλλαγή του υφιστάμενου πλαισίου, αντικατοπτρίζεται και στις πολιτικές στέγασης προσφύγων/αιτούντων άσυλο, καθώς την συγκεκριμένη χρονική περίοδο γεννιούνται νέες στεγαστικές δομές, οι οποίες αποτελούν και το αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας.

Σχεδιασμός Έρευνας και Ανάλυση Κεφαλαίων

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση και η εξέταση των παρεχόμενων δομών στέγασης για πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα και η συμβολή τους στην κοινωνική τους ένταξη, κατά την τριετία 2015-2018. Το 2015, επιλέχθηκε ως χρονική αφετηρία, για δύο βασικούς λόγους: Ο πρώτος, είναι το γεγονός ότι το καλοκαίρι του 2015, αποκαλούμενο και ως «το μακρύ καλοκαίρι της μετανάστευσης», αποτέλεσε την χρονιά που παρατηρούνται μαζικές αφίξεις μετακινούμενων πληθυσμών στα σύνορα της Ευρώπης. Ο δεύτερος λόγος, εδράζεται στο γεγονός ότι την ίδια περίοδο, ξεδιπλώνεται, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό

⁹ Sarigiannidis, M. (2016). Effective protection of asylum seekers and refugees under international law and European and national asylum norms and regulations: the case of Greece. Στο *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe*, σελ. 38-52

επίπεδο, μια νέα πολιτική ασύλου, που ακολουθείται από νέες στεγαστικές δομές. Μέχρι και το 2018, οι νέες αυτές στεγαστικές δομές, φαίνεται να έχουν πάρει σάρκα και οστά, στοιχείο που υποβοηθά τις όποιες προσπάθειες αποτίμησης. Επιπλέον, το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ του 2018 και του χρόνου συγγραφής της εργασίας, δημιουργεί ένα περιθώριο θέασης και ανάλυσης των γεγονότων, από μια σχετικά μικρή χρονική απόσταση.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται μια πρώτη εννοιολόγηση των όρων πρόσφυγας, αιτών άσυλο και μετανάστης. Η πολυπλοκότητα του ζητήματος και η ρευστότητα των συγκεκριμένων εννοιών θα οδηγήσει στην συνεχή εναλλαγή των όρων πρόσφυγας, αιτών άσυλο, μετανάστης, ωφελούμενος, διαμένοντας ή μετακινούμενος πληθυσμός. Στην συνέχεια θα παρουσιαστεί η ιστορική πορεία του ελληνικού και ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου για το άσυλο, ενώ στο τέλος της παρούσας υπό-ενότητας θα επιχειρηθεί να διαπιστωθεί, εάν η μαζική άφιξη μετακινούμενων πληθυσμών μπορεί να ιδωθεί ως «προσφυγική κρίση». Στην δεύτερη ενότητα, επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση του όρου κοινωνική ένταξη, η διερεύνηση των διαστάσεων της, καθώς και η παρουσίαση ενός συγκεκριμένου ενταξιακού μοντέλου, στην βάση του οποίου θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί η σχέση των δομών φιλοξενίας με το έργο της κοινωνικής ένταξης. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά στην κριτική των σπουδών κοινωνικής ένταξης, ενώ στο τέλος της ενότητας θα γίνει μια σύντομη παρουσίαση των ελληνικών ενταξιακών πολιτικών.

Τα θεμελιώδη ερωτήματα της διπλωματικής εργασίας είναι δύο: Το πρώτο ερώτημα, αφορά το κατά πόσο οι υπάρχουσες δομές στέγασης ανταποκρίνονται στις στεγαστικές και βιοτικές ανάγκες των προσφύγων/αιτούντων άσυλο. Το δεύτερο ερώτημα, διερευνά το κατά πόσο οι δομές στέγασης συμβάλουν στο έργο της κοινωνικής ένταξης. Στην βάση αυτών των δύο ερωτημάτων, αναπτύσσονται τα επόμενα τρία κεφάλαια.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η στέγαση των προσφύγων/αιτούντων άσυλο σε Κέντρα Πρώτης Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ). Αρχικά, θα διερευνηθεί το ελληνικό και ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο των Κ.Υ.Τ, οι υπηρεσίες και οργανισμοί που εμπλέκονται καθώς και το πλαίσιο χρηματοδότησης τους. Εν συνεχεία, μέσω της ανάλυσης εκθέσεων, κειμένων και άρθρων θα παρουσιαστούν οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν την υπό μελέτη περίοδο (2015-2018), με ιδιαίτερη μνεία να γίνεται στο Κ.Υ.Τ της Λέσβου. Εν συνεχεία, πραγματοποιείται η θεωρητική πλαισίωση των Κ.Υ.Τ, ενώ στο τέλος διερευνάται το κατά πόσο τα Κ.Υ.Τ συμβάλλουν στην κοινωνική

ένταξη. Στην ίδια ενότητα θα παρουσιαστούν οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν, μέχρι τον Ιούλιο του 2018 στις «δομές ανοιχτής φιλοξενίας» με εστίαση στις δομές ανοιχτής φιλοξενίας του νομού Αττικής ενώ θα επιχειρηθεί να διατυπωθεί η συνεισφορά των «δομών ανοιχτής φιλοξενίας» στο έργο της κοινωνικής ένταξης των διαμενόντων.

Στην τέταρτη ενότητα, παρουσιάζεται το πρόγραμμα ESTIA μέσω της γενεαλογίας του, της στοχοθεσίας του, των οργανισμών που εμπλέκονται σε αυτό, την προέλευση της χρηματοδότησης του, των στεγαστικών συνθηκών που παρείχε, ενώ στο τέλος εξετάζεται η σύνδεση του προγράμματος με την κοινωνική ένταξη των διαμενόντων. Στην ίδια ενότητα, αναφέρεται ο ρόλος και η συμμετοχή των Μ.Κ.Ο και των Διεθνών Οργανισμών στην υπό εξέταση περίοδο.

Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζονται οι καταλήψεις στέγης μεταναστών. Στην αρχή γίνεται αναφορά στο στεγαστικό ζήτημα στην Ελλάδα και στην γενεαλογία των καταλήψεων, ενώ στην συνέχεια παρουσιάζονται οι καταλήψεις στέγης της Αθήνας, μέσω της ανάδειξης των κοινών τους χαρακτηριστικών αλλά και των αντιθέσεων τους. Έπειτα, η εργασία εστιάζει στην κατάληψη στέγης μεταναστών Σπύρου Τρικούπη 17, η οποία και λειτουργεί ως μελέτη περίπτωσης. Μέσω ενός ημιδομημένου οδηγού συνεντεύξεων θα επιχειρηθεί να διερευνηθούν οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν στην συγκεκριμένη κατάληψη, οι δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν, οι προβληματικές, ενώ στο τέλος θα διερευνηθεί εάν η κατάληψη Σπύρου Τρικούπη 17, υποβοήθησε την κοινωνική ένταξη των διαμενόντων. Η απόπειρα αποτίμησης των ενταξιακών διαδικασιών εντός μιας κατάληψης στέγης, παρότι δύσκολη και χρονοβόρα, προσδίδει στην παρούσα εργασία ένα στοιχείο πρωτοτυπίας, καθώς κάτι αντίστοιχο δεν έχει πραγματοποιηθεί, στην συναφή βιβλιογραφία.

Στο τέλος, θα διατυπωθούν, υπό την μορφή συμπερασμάτων, τα ευρήματα της έρευνας. Οι στεγαστικές δομές της υπό μελέτη περιόδου θα τεθούν σε συγκριτική τροχιά, χρησιμοποιώντας τα ερευνητικά και μεθοδολογικά εργαλεία που είχε στην διάθεσή του ο γράφων.

Κλείνοντας αυτήν την υπο-ενότητα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η βιβλιογραφία της παρούσας εργασίας, παρότι επιδιώκει να ισορροπήσει μεταξύ της εξέτασης τόσο των θεσμικών όσο και των άτυπων δομών στέγασης, κατά κάποιον τρόπο μεροληπτεί υπέρ των θεσμικών δομών. Το γεγονός αυτό εδράζεται στην ιδιαίτερα ελλιπή βιβλιογραφία για τις άτυπες δομές στέγασης και κυρίως για τις καταλήψεις στέγης. Ένα μέρος του βιβλιογραφικού αυτού κενού, επιδιώκει, έστω αποσπασματικά και ημιτελώς,

να καλύψει η παρούσα εργασία. Από την άλλη πλευρά όμως, είναι σχεδόν αδύνατη, η όποια εξέταση, πόσο μάλλον σύγκριση των καταλήψεων στέγης με τις θεσμικές δομές στέγασης χωρίς εκτενή αναφορά στο έργο και την ιστορία των δευτέρων. Για αυτό ακριβώς τον λόγο, για την ολιστική και συγκριτική προσέγγιση του ζητήματος θα γίνει εκτενής αναφορά τόσο στις θεσμικές όσο και στις άτυπες δομές στέγασης.

Μεθοδολογία

Το θεωρητικό κομμάτι της έρευνας βασίζεται στη βιβλιογραφική ανασκόπηση· η μελέτη της βιβλιογραφίας έχει σκοπό να χαρτογραφηθούν και να συμπληρωθούν τα κενά που εντοπίζονται γύρω από το υπό μελέτη ζήτημα. Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τεκμηριώνεται ο στόχος της έρευνας επιστημονικά αλλά και η συμβολή της στη γνώση του ζητήματος. Το πρωτογενές υλικό που χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας, αποτελείται από άρθρα εφημερίδων, ιστοσελίδες, κυβερνητικά έγγραφα και προκηρύξεις, μπροσούρες, εκθέσεις οργανισμών και συνεντεύξεις, και συναρτάται με δευτερογενείς πηγές, δηλαδή βιβλία, εγκυκλοπαίδειες, επιστημονικά δημοσιεύματα και εφημερίδες.

Στη συνέχεια, για την προσέγγιση των επιμέρους στόχων της έρευνας, η χρήση της ποιοτικής μεθόδου ανάλυσης χρησιμοποιείται αφενός λόγω της ερμηνευτικής της προοπτικής και αφετέρου λόγω της σε βάθος κατανόησης και ερμηνείας των ερευνητικών ερωτημάτων που αυτή μπορεί να παρέχει. Η ανάγκη για την περαιτέρω τεκμηρίωση της έρευνας λόγω των ελλείψεων που εντοπίστηκαν κατά την προσέγγιση του φαινομένου των καταλήψεων στέγης προσφύγων/μεταναστών, οδήγησε στην διεξαγωγή συνεντεύξεων με τους ίδιους. Η μέθοδος αυτή έχει τη μορφή ποιοτικών συνεντεύξεων ή σε-βάθος συνεντεύξεις, σε ημι-δομημένη μορφή με ανοιχτές ερωτήσεις, και εφαρμόζεται τόσο στο ερευνητικό όσο και στο αναλυτικό κομμάτι της έρευνας. Έτσι, το σύνολο των ερωτήσεων επιτρέπει αφενός τη διατήρηση της συνέντευξης εντός των παραμέτρων της μελέτης και αφετέρου διατηρεί την εστίαση στην έρευνα παρουσιάζοντας ευελιξία ως προς την τροποποίηση των ερωτήσεων και του περιεχομένου¹⁰. Η χρήση της σε βάθος συνέντευξης ως μεθόδου για τη συλλογή δεδομένων προσδίδει μια ερμηνευτική προσέγγιση (ποιοτικής φύσης) στην έρευνα,

¹⁰ Ενδεικτικά στο: Berry, R.S.Y. (1999). *Collecting Data by In-depth Interviewing in British Educational Research Association Annual Conference*. Brighton: University of Sussex.

συμβάλλοντας στην προσπάθεια κατανόησης των ανθρώπινων εμπειριών σε ολιστικό επίπεδο¹¹.

Προσέγγιση και προβληματισμοί

Η προσέγγιση της έρευνας μέσω συνεντεύξεων επιτρέπει τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ διαφορετικών παραγόντων και στρέφει την ανάλυσή της γύρω από την αυτονόητη συνεισφορά των ίδιων των υποκειμένων στη αφήγηση των εμπειριών τους. Παρόλο που ο αριθμός των συνεντευξιαζόμενων προσφύγων και αλληλέγγυων είναι περιορισμένος, η έρευνα είναι αντιπροσωπευτική λόγω των κοινών βιωμάτων και στόχων που έχτισαν τα συνεντευξιαζόμενα άτομα σε πολιτική και κοινωνική κλίμακα κατά τη διάρκεια διαβίωσής τους στις καταλήψεις στέγης.

Οι μεθοδολογικοί περιορισμοί της χρήσης σε βάθος συνεντεύξεων, αφορούν αφενός το περιορισμένο διάστημα της δειγματοληψίας, καθώς είναι μια απαιτητική και χρονοβόρα διαδικασία, και αφετέρου την πρωτοφανή δυσκολία εντοπισμού των υποκειμένων λόγω του αφανισμού των περισσότερων δομών των καταλήψεων στέγης την περίοδο της εν λόγω έρευνας. Επιπροσθέτως, καθώς το ερευνητικό ζήτημα είναι ένα τρέχον ζήτημα της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, προκαλεί επιπλέον περιορισμούς στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων αλλά και στη γενικότερη προσέγγιση στο ερώτημα της στεγαστικής κατάστασης αλλά και κοινωνικής ένταξης των προσφύγων, παρόλο που η περίοδος μελέτης κινείται κυρίως μεταξύ 2015 και 2018.

Σε πρώτο στάδιο, επιδιώχθηκε η διαδικτυακή πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, η οποία όμως δεν κατέστη δυνατή. Η απροθυμία ορισμένων να μοιραστούν τις ιστορίες τους πίσω από την οθόνη ενός υπολογιστή, οι τεχνικές δυσκολίες καθώς και η δυσκολία εύρεσης, από απόσταση, των υποκειμένων της έρευνας, οδήγησε, εν μέρει, στη ματαιώση των διαδικτυακών συνεντεύξεων και στη δια ζώσης πραγματοποίησή τους. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 12 συνεντεύξεις, οι οποίες ξεκίνησαν από τον Μάρτιο του 2020 και ολοκληρώθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2020. Οι συμμετέχοντες της έρευνας είχαν όλοι ενεργή ανάμειξη στην κατάληψη της Σπύρου Τρικούπη 17, είτε ως διαμένοντες είτε ως αλληλέγγυοι. Η διαίρεση των συμμετεχόντων, σε αλληλέγγυους και διαμένοντες αποσκοπεί στην καλύτερη κατανόηση των συνθηκών που επικρατούσαν στην εν λόγω κατάληψη, μέσω της πολύπλευρης θέασης των εμπειριών τους. Με τους αλληλέγγυους, πραγματοποιήθηκαν συνολικά 6 συνεντεύξεις.

¹¹ Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή). Αθήνα: Πεδίο.

Όσον αφορά το φύλο των συνεντευξιαζόμενων, 3 αυτοπροσδιορίζονται ως άντρες και 3 ως γυναίκες. Όσον αφορά την εθνικότητα τους, οι 5 είναι Έλληνες/Ελληνίδες και 1 Ισπανίδα, ενώ οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 19 έως και 47. Με τους διαμένοντες, πραγματοποιήθηκαν 6 συνεντεύξεις. Όσον αφορά το φύλο των συνεντευξιαζόμενων, οι 4 αυτοπροσδιορίζονται ως άντρες, η μια ως γυναίκα, ενώ 1 αυτοπροσδιορίζεται ως gay/gender fluid. Από τους 6 συνεντευξιαζόμενους διαμένοντες, 2 έχουν Ιρανική εθνικότητα, 1 Αφγανική, 1 ήταν από την Ερυθραία, 1 Ιρακινή και 1 Παλαιστινιακή. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 22 έως και 48 ετών. Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν από τον γράφοντα, ενώ η χρονική διάρκεια κάθε συνέντευξης ξεχωριστά, κυμαίνονταν από 30 λεπτά έως και 2 ώρες. Η χρήση των πραγματικών ονομάτων των συμμετεχόντων, γίνεται ύστερα από τη ρητή συγκατάθεσή τους.

Κεφάλαιο 1ο

Η σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

Η έννοια του πρόσφυγα ορίζεται στο διεθνές δίκαιο στην Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες (1951) και συγκεκριμένα στο πρώτο άρθρο¹². Η γενική ιδέα της Σύμβασης, αφορά την προστασία των ατόμων από διώξεις θρησκευτικού, φυλετικού, πολιτικού ή εθνοτικού χαρακτήρα. Πρόσφυγας, θεωρείται το άτομο που λόγω διώξεων, ή εξαιτίας του φόβου επικείμενων διώξεων δεν μπορεί ή δεν θέλει να επιστρέψει στην χώρα προέλευσης του. Χαρακτηριστικά, το άρθρο 14 αναφέρει : *«Κάθε άτομο που καταδιώκεται έχει το δικαίωμα να ζητά άσυλο και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες»*¹³. Επιπλέον, προβλέπονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που έχουν τα υπό προστασία άτομα, οι υποχρεώσεις του κράτους υποδοχής απέναντι τους, ενώ αναφέρεται ρητά η αρχή της μη-επαναπροώθησης τους στην χώρα προέλευσης. Η αρχή της μη-επαναπροώθησης ισχύει και για τους αιτούντες άσυλο, τα άτομα δηλαδή που έχουν

¹² Η Σύμβαση της Γενεύης, υπογράφηκε στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951. Συγκεκριμένα, το πρώτο άρθρο θέτει τον *«Καθορισμό του όρου πρόσφυγας»*, με τη διεθνή έννοια του όρου όπως κατοχυρώνεται στη 2η παράγραφο: *«Παντός προσώπου όπερ συνεπεία γεγονότων επελθόντων πρό της 1ης Ιανουαρίου 1951 και δεδικοιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να απολαύη της προστασίας της χώρας ταύτης, ή εάν μη έχουν υπηκοότητα τινά και ευρισκόμενον συνεπεία τοιοούτων γεγονότων εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους αυτού διαμονής, δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να επιστρέψη εις ταύτην»*. UNHCR, «Σύμβαση του 1951, για το Καθεστώς των Προσφύγων». Ανακτήθηκε από: <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

¹³ Σύμφωνα με το άρθρο 14 της ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ των Ηνωμένων Εθνών η οποία υπογράφηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1948. <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

καταθέσει αίτηση υπαγωγής τους στο καθεστώς προστασίας του πρόσφυγα και περιμένουν την εξέταση του εξατομικευμένου αιτήματός τους¹⁴. Κάπου εδώ, συναντάμε τον πρώτο νομικό διαχωρισμό των μετακινούμενων ατόμων, σε πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, διαχωρισμός που όπως θα παρουσιαστεί και σε επόμενη ενότητα είναι θεμελιώδους σημασίας για το κοινωνικό, διοικητικό και θεσμικό καθεστώς των μετακινούμενων ατόμων. Η Σύμβαση της Γενεύης, θεωρείται διεθνής σύμβαση, που δεσμεύει όσα κράτη την έχουν επικυρώσει, ενώ μεταξύ αυτών των κρατών βρίσκεται και η Ελλάδα.

Οι λέξεις και τα πράγματα: οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο στη Θεωρία και στην Πράξη

Ανακεφαλαιώνοντας, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, θεωρούνται άτομα που εμπίπτουν σε καθεστώς διεθνούς προστασίας. Σε αντίθεση με την έννοια του πρόσφυγα, δεν υπάρχει γενικά αποδεκτός ορισμός της έννοιας του μετανάστη¹⁵. Σε μια προσπάθεια ορισμού της έννοιας του μετανάστη και αντίστιξής του με την έννοια του πρόσφυγα, η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε για τους Πρόσφυγες αναφέρει: «Οι μετανάστες επιλέγουν να μετακινηθούν, όχι εξαιτίας κάποιας άμεσης απειλής, δίωξης ή θανάτου, αλλά κυρίως για να βελτιώσουν την ζωή τους. Σε αντίθεση με τους πρόσφυγες που δεν μπορούν να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγή τους με ασφάλεια, οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζουν αντίστοιχα εμπόδια στην επιστροφή τους»¹⁶.

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, η διάκριση μεταξύ μεταναστών-προσφύγων πραγματοποιείται μέσω της εξέτασης των αιτιών που οδηγούν στην μετανάστευση. Οι μετανάστες, σε αντιδιαστολή με τους πρόσφυγες, θεωρείται ότι μετακινούνται εκούσια, χωρίς κάποιο εξωγενή καταναγκασμό (βία, διώξεις, πόλεμος). Η διάκριση όμως των αιτιών που οδηγούν στην μετανάστευση είναι δύσκολη και ασαφής, καθώς τόσο τα αίτια όσο και το πλέγμα προστασίας των μεταναστευτικών υποκειμένων δεν είναι εύκολο να αποτυπωθεί στις αρχές του εθνικού του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου. Παραδείγματος χάριν, οι συνθήκες ακραίας φτώχειας που επικρατούν σε ορισμένες αφρικανικές και ασιατικές χώρες, θα μπορούσαν να θεωρηθούν

¹⁴ Στο ίδιο, «Αιτούντες άσυλο θεωρούνται τα άτομα που έχουν καταθέσει αίτηση για να αναγνωριστούν ως πρόσφυγες σε κράτη που έχουν επικυρώσει την Σύμβαση της Γενεύης και περιμένουν την εξέταση του αιτήματός τους».

¹⁵ Βλ. ΔΟΜ. (2009). *Γλωσσάριο για την μετανάστευση*. International Organization for Migration (IOM) Ανακτήθηκε από: <https://greece.iom.int/el>

¹⁶ Edwards, A. (2016, Ιούλιος 11). 'Πρόσφυγας' ή 'μετανάστης' – Ποιος όρος είναι ο σωστός;. *UNHCR Greece*. Διαθέσιμο στο: https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas_i_metanastis.html

ως απειλή στην ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια. Επιπλέον, το διεθνές δίκαιο, δε συμπεριλαμβάνει στην κατηγορία του πρόσφυγα τους περιβαλλοντολογικούς μετανάστες, παρότι στην περίπτωση τους η μετακίνηση δεν είναι εκούσια αλλά ακούσια, προϊόν μάλιστα ενός εξωγενούς καταναγκασμού.

Η δυσκολία διάκρισης μεταξύ προσφύγων και μεταναστών, που πολλές φορές οδηγεί σε εννοιολογική σύγχυση, γίνεται ακόμα δυσκολότερη, εφόσον σε αυτήν συμπεριληφθούν και τα κοινά ποιοτικά χαρακτηριστικά που μοιράζονται. Τόσο οι μετανάστες, που μετακινούνται χωρίς τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα, όσο και οι πρόσφυγες, ακολουθούν κοινές μεταναστευτικές διαδρομές και συχνά καταφεύγουν στα ίδια δίκτυα μετακίνησης, ενώ εξαιτίας των περιοριστικών πολιτικών μετανάστευσης και των σχεδόν ανύπαρκτων τρόπων εισόδου σε αναπτυγμένες χώρες, αναγκάζονται να εισέλθουν σε αυτές «παράτυπα». Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα αίτια που οδηγούν στη μετανάστευση, οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν στην χώρα προέλευσης, καθώς και η είσοδος και παραμονή στην χώρα προορισμού ή στην χώρα μετάβασης, είναι πολύπλοκα και ρευστά και συνεχώς μεταβαλλόμενα, δυσχεραίνοντας ακόμα περισσότερο την κατηγοριοποίηση των μετακινούμενων πληθυσμών¹⁷.

Η διαδικασία του διαχωρισμού και της κατηγοριοποίησης των υπό μελέτη υποκειμένων (στη συγκεκριμένη περίπτωση των μετακινούμενων πληθυσμών), δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα του επιστημονικού κλάδου των μεταναστευτικών σπουδών, αλλά αντίθετα αποτελεί διαδεδομένη πρακτική για ένα μεγάλο φάσμα των κοινωνικών επιστημών. Η διαδικασία της κατηγοριοποίησης προσφέρει τα εννοιολογικά εργαλεία με τα οποία σε πρώτο στάδιο κατασκευάζεται και στην συνέχεια ερμηνεύεται ο κοινωνικός κόσμος¹⁸. Συνεπώς, τα εννοιολογικά εργαλεία των κοινωνικών επιστημών, όπως και η κατηγοριοποίηση των μεταναστών, δεν είναι ουδέτερες, αντικειμενικές διαδικασίες, αλλά υποκειμενικές αντιλήψεις, μέσω των οποίων καθρεφτίζονται τα διαφορετικά επίπεδα των «καθεστώτων αλήθειας»¹⁹.

Υπό αυτό το πρίσμα, η κατηγοριοποίηση των μετακινούμενων πληθυσμών, θα πρέπει να ερμηνεύεται ως μια τεχνητή κατασκευή, που βρίσκεται σε ένα ρευστό σύμπαν αλλαγών, αναθεωρήσεων και αναιρέσεων. Σε νομικό επίπεδο, το ποιός και πού μπορεί να

¹⁷ Malkki, L. H. (1995). "Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things." *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.

¹⁸ Bakewell, O. (2008). "Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research Into Forced Migration." *Journal of Refugee Studies* 21 (4): 432–453.

¹⁹ Moncrieffe, J. (2007). Labelling, Power and Accountability: How and Why Our Categories Matter. In *Power of Labelling: How People Are Categorised and Why It Matters*, edited by J. Moncrieffe and R. Eyben. (σ: 64–79). London: Earthscan.

καταθέσει αίτημα ασύλου καθώς και οι πιθανότητες να γίνει δεκτό το αίτημα, εξαρτώνται από μια σειρά παραγόντων, που μεταξύ άλλων συμπεριλαμβάνουν τον χρόνο κατάθεσης του αιτήματος, τη μεταναστευτική πολιτική και την πολιτική ασύλου της χώρας προέλευσης, διέλευσης και υποδοχής και το διεθνές πολιτικό και γεωπολιτικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου τον Οκτώβριο του 2016, η υπηρεσία Μετανάστευσης και Ασύλου, αποφασίζει να αποκλείσει τους αφγανούς μετανάστες από την παροχή διεθνούς προστασίας²⁰, που μέχρι τότε θεωρούνταν *prima facie* πρόσφυγες, ενώ την ίδια στιγμή έκανε δεκτά τα αιτήματα ασύλου των μεταναστών από την Ερυθραία.²¹

Όπως προκύπτει από το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου η νομική και πολιτική κατηγορία του πρόσφυγα δεν πρέπει να θεωρείται κάτι στέρεο και αμετάβλητο που έλκει τη νομιμοποίηση της από μια σύμβαση που υπογράφηκε το 1951. Συνεπώς, η κατηγοριοποίηση των μετακινούμενων πληθυσμών σε «παράτυπους» μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια ρευστή και βαθιά ιεραρχική πολιτική διαδικασία²². Η κατηγοριοποίηση των μετακινούμενων πληθυσμών, παράγει ιεραρχικούς διαχωρισμούς, αποδίδοντας νομικά δικαιώματα στους πρόσφυγες και στους αιτούντες άσυλο τα οποία όμως αρνείται στους «παράτυπους μετανάστες». Τα νομικά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στους πρώτους (πρόσφυγες-αιτούντες άσυλο) συνήθως συνοδεύονται και από μια σειρά παροχών, που όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, αντικατοπτρίζονται στις στεγαστικές πολιτικές του Ελληνικού Κράτους. Από την άλλη πλευρά όμως, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο δεν αποτελούν μια ομοιογενή πολιτική ή νομική κατηγορία, καθώς πολλές φορές δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η διαδικασία της κατηγοριοποίησης των μετακινούμενων πληθυσμών γίνεται ακόμα δυσκολότερη αν σε αυτήν συμπεριληφθεί και η εμπρόθετη δράση των ίδιων των υποκειμένων, δηλαδή των μετακινούμενων πληθυσμών. Η απόδοση ή μη της ιδιότητας του πρόσφυγα και του αιτούντα άσυλο, δεν πραγματοποιείται από τα ίδια τα μεταναστευτικά υποκείμενα, αλλά αντίθετα αποδίδεται από εξωτερικούς δρώντες²³. Παραβλέποντας την εμπρόθετη δράση

²⁰ UKUT 343MST and Others (national service – risk categories (CG)), 23rd December 2016. <https://tribunalsdecisions.service.gov.uk/utiac/2016-ukut-443>

²¹ Στο ίδιο

²² Zetter, R. (2007). More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization. *Journal of Refugee Studies* 20 (2): 172–192

²³ Malkki, ό.π.

των μετακινούμενων πληθυσμών, δυσχεραίνεται η κατανόηση των στρατηγικών επιβίωσης που αυτοί υιοθετούν: Μετανάστες που θεωρούνται *prima facie* πρόσφυγες (Σύριοι), επιλέγουν να μην καταθέσουν αίτηση ασύλου, καθώς χώρα προορισμού ορισμένων δεν είναι η Ελλάδα ή μετανάστες από το Ιράν, που παρότι έχουν λίγες πιθανότητες να τους χορηγηθεί καθεστώς διεθνούς προστασίας, επιλέγουν να καταθέσουν αίτηση ασύλου, προσδοκώντας στις παροχές που απολαμβάνουν οι αιτούντες άσυλο.

Το ευρωπαϊκό σύστημα παροχής ασύλου και η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική: Μια σύντομη ανασκόπηση

Η πρώτη περίοδος

Η πολιτική ασύλου θεωρούνταν, ακόμα και μετά την υπογραφή της συνθήκης της Γενεύης, ένα πεδίο αποκλειστικής αρμοδιότητας του εκάστοτε έθνους κράτους, που συνδέεται άμεσα με ζητήματα εθνικής κυριαρχίας. Η πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση και η σταδιακή κατάργηση των εσωτερικών συνόρων μεταξύ των συμβαλλόμενων ευρωπαϊκών κρατών, ήταν η αρχή μιας νέας προσέγγισης που επεδίωκε μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτική στο ζήτημα της παροχής ασύλου. Η πρώτη αποτύπωση της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για το άσυλο είναι, τουλάχιστον σε νομικό επίπεδο, η συνθήκη του Δουβλίνου (Ιούνιος 1990) που υπογράφεται από 12 συμβαλλόμενα κράτη και εφαρμόζεται σε κοινοτικό επίπεδο 7 χρόνια αργότερα (Σεπτέμβριος 1997)²⁴. Βασικός άξονας της Σύμβασης, είναι ότι ο αιτών άσυλο έχει δικαίωμα να υποβάλει αίτημα ασύλου σε μια συγκεκριμένη χώρα, που είτε είναι η χώρα της πρώτης εισόδου είτε διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην διαμονή του²⁵. Πίσω από την συγκεκριμένη ρύθμιση, κρύβεται η επιθυμία των συμβαλλόμενων κρατών να εξαλείψουν το φαινόμενο των πολλαπλών αιτήσεων ασύλου σε διαφορετικές χώρες (*asylum shopping*), καθώς και του φαινομένου της περιπλάνησης προσφύγων (*refugees in orbit*) μεταξύ των κρατών μελών, με τα κράτη μέλη να αρνούνται να εξετάσουν τα αιτήματα ασύλου και να μεταθέτουν την ευθύνη σε ένα άλλο κράτος-μέλος²⁶. Επιπλέον η Σύμβαση του Δουβλίνου όρισε αυστηρά κριτήρια σχετικά με το ποιο κράτος είναι υπεύθυνο για την

²⁴ ECRE (2008). *Sharing Responsibility for Refugee Protection in Europe: Dublin Reconsidered*. Ανακτήθηκε στις 12 Αυγούστου 2020 από: https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Sharing-Responsibility-for-Refugee-Protection-in-Europe-Dublin-Reconsidered_March-2008.pdf

²⁵ Στο ίδιο, σ. 5

²⁶ Μαρκοζάνη, Α. (2015), *Παράνομη Μετανάστευση, Ασφάλεια και Ευρωπαϊκή πολιτική*. Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας JEAN MONNET - Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

εξέταση των αιτημάτων ασύλου, ενώ όλα τα συμβαλλόμενα μέρη θεωρούνται ασφαλείς χώρες.

Η σύμβαση του Δουβλίνου αντικαταστάθηκε το 2003 από τον αποκαλούμενο Κανονισμό Δουβλίνο 2, ενώ ταυτόχρονα ενσωματώθηκε στο νομοθετικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁷. Ο Κανονισμός Δουβλίνο 2, δεν είχε ιδιαίτερες αποκλίσεις από την προγενέστερη Σύμβαση, με εξαίρεση την εισαγωγή δύο καινούργιων προβλέψεων. Η πρώτη πρόβλεψη, που αναγράφεται στον Κανονισμό ως «Ανθρωπιστική Ρήτρα» αφορά ζητήματα που άπτονται της οικογενειακής επανένωσης και της προστασίας ασυνόδευτων και εξαρτημένων ατόμων. Η δεύτερη πρόβλεψη, η «Κυριαρχική Ρήτρα», αναφέρεται στην δυνατότητα ενός συμβαλλόμενου κράτους να εξετάσει μια αίτηση ασύλου, ακόμα και εάν δεν είναι το υπεύθυνο κράτος, βάση του κανονισμού. Ο Κανονισμός Δουβλίνο 2 αντικαταστάθηκε τον Ιούνιο του 2013 από τον Κανονισμό Δουβλίνο 3, χωρίς να τροποποιηθεί η βασική δομή των προηγούμενων κανονισμών, διευρύνοντας απλώς το πλαίσιο προστασίας των αιτούντων άσυλο, με κύρια έμφαση στις περιπτώσεις οικογενειακής επανένωσης.

Περαιτέρω διευκόλυνση της εφαρμογής των κανόνων του Δουβλίνο 2 και 3 παρείχε η πρόσβαση των κρατών μελών στην Eurodac, μια βάση δεδομένων που επιτρέπει τη σύγκριση δακτυλικών αποτυπωμάτων, με σκοπό να ελεγχθεί εάν ο αιτών άσυλο έχει ήδη υποβάλει αίτηση ασύλου σε άλλο συμβαλλόμενο Κράτος. Ο Κανονισμός του Δουβλίνου μαζί με τον Κανονισμό Eurodac αποτελούν το σύστημα του Δουβλίνου²⁸. Οι προβλέψεις και η εφαρμογή του συστήματος του Δουβλίνου, έγιναν αντικείμενο σφοδρής κριτικής από Διεθνείς Οργανισμούς και Μ.Κ.Ο αλλά και από κρατικές οντότητες. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες²⁹ και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες³⁰, έχουν καταγγείλει επανειλημμένα το Σύστημα του

²⁷ Συνοδινός, Χ. (2012). Η επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 51

²⁸ Κανονισμός 407/2002/ΕΚ για τους κανόνες εφαρμογής του Κανονισμού 2725/2000/ΕΚ σχετικά με τη θέσπιση του «Eurodac» για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων για την αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης του Δουβλίνου.

²⁹ ECRE (2009). *Comments on the European Commission Proposal to recast the Dublin Regulation*. ECRE. Archived from the original (PDF) on 23 December 2015. Ανακτήθηκε από: <https://web.archive.org/web/20151223104718/http://www.ecre.org/component/downloads/downloads/112.html>

³⁰ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2008, Δεκέμβρης 3). *UNHCR comments on the European Commission's Proposal for a recast of the Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third country national or a stateless person ("Dublin II") (COM(2008) 820. and the European Commission's Proposal for a recast of the Regulation of the European Parliament and of the Council concerning the establishment of 'Eurodac' for the comparison of fingerprints for the effective application of [the Dublin II*

Δουβλίνου για παραβίαση των νομικών δικαιωμάτων των προσφύγων, για καθυστέρηση στην εξέταση των αιτημάτων ασύλου και για ανισοβαρή κατανομή των εξετάσεων των αιτημάτων ασύλου μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. Το σύστημα του Δουβλίνου και συγκεκριμένα οι διατάξεις του που προβλέπουν ότι το κράτος πρώτης εισόδου θεωρείται αρμόδιο για την εξέταση του αιτήματος ασύλου, σε συνδυασμό με την απαγόρευση κατάθεσης δεύτερου αιτήματος ασύλου, θεωρήθηκε ότι «επιβάρυνε» τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, που παράλληλα είναι οι χώρες-σύνορα και χώρες πρώτης εισόδου της Ε.Ε, με ένα αυξανόμενο αριθμό αιτούντων άσυλο³¹.

Ωστόσο, παρά τη σταδιακή οικοδόμηση ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου τις τελευταίες δεκαετίες, η είσοδος τόσο αιτούντων άσυλο όσο και μεταναστών από τρίτες χώρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισε να γίνεται ολοένα και δυσκολότερη. Η εγγενής αυτή αντινομία συνδέεται με την εξέλιξη των πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης που ακολουθούνται από τα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις οποίες θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε σε αδρές γραμμές³².

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης υιοθέτησαν πολιτικές προσέλκυσης μεταναστών από χώρες εντός και εκτός Ευρώπης. Οι πολιτικές αυτές άρχισαν να μεταβάλλονται τη δεκαετία του 1970 και ιδίως μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973, με την παγκόσμια εκτίναξη των ποσοστών ανεργίας. Οι πολιτικές μετανάστευσης σταδιακά μετασηματιστηκαν και στράφηκαν στον περιορισμό της «νόμιμης» μετανάστευσης και στην παροχή διαφόρων κινήτρων για τον επαναπατρισμό των μεταναστών. Από την δεκαετία του 1990, τόσο οι μετανάστες όσο και οι πρόσφυγες αρχίζουν να αντιμετωπίζονται με όρους «πλεονάζοντος πληθυσμού» για τις οικονομίες και τις κοινωνίες της Ευρώπης. Από την δεκαετία του 2000 τα ευρωπαϊκά κράτη περιορίζουν τις μαζικές νομιμοποιήσεις μεταναστών και εγκαθιδρύουν μία σειρά από μέτρα που δυσχεραίνουν την νόμιμη μετανάστευση και προωθούν, τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων, τον περιορισμό της παράτυπης.³³

Η δεύτερη περίοδος (2015-2018)

Regulation] (COM(2008) 825, 3 December 2008), 18 March 2009, available at: <https://www.refworld.org/docid/49c0ca922.html> [ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2020]

³¹ ECRE (2008), ό.π.

³² Brekke, J. P., & Brochmann, G. (2015). Stuck in transit: Secondary migration of asylum seekers in Europe, national differences, and the Dublin regulation. *Journal of Refugee Studies*, 28(2), 145–162.

³³ Hatton, T. J. (2015) Asylum policy in the EU: The case for deeper integration. *CESifo Economic Studies*, 61(3–4), 605–637.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια κινήθηκε, έως και το 2014-2015, η «κοινή ευρωπαϊκή πολιτική ασύλου», έχοντας ως οδοδείκτη την σύμβαση του Δουβλίνου. Οι ανεπάρκειες της σύμβασης και οι τριβές μεταξύ των συμβαλλόμενων εθνών κρατών προανήγγειλαν την εύθραυστη ισορροπία της «κοινής πολιτικής» και κατέδειξαν τα όρια της, όρια που ουσιαστικά την κατέστησαν εν μέρει ανενεργή το 2015³⁴.

Μπροστά στην αποκαλούμενη «προσφυγική κρίση» η Ε.Ε, αποφάσισε να δράσει, παίρνοντας μια σειρά μέτρων που παρουσιάστηκαν τον Μάη του 2015, υπό τον τίτλο «Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Μετανάστευση»³⁵. Τα μέτρα αυτά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ότι έχουν διττή προσέγγιση: Από την μια αποσκοπούν να ρυθμίσουν το «μεταναστευτικό ζήτημα» εντός των συνόρων της ΕΕ, ενώ από την άλλη γίνονται προσπάθειες ρύθμισης του ζητήματος εκτός των συνόρων της ΕΕ.

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, ένα από τα πρώτα μέτρα που πήρε η ΕΕ, ήταν η περαιτέρω στρατικοποίηση των εξωτερικών της συνόρων, γεγονός που εκτός των άλλων μεταφράστηκε με τον τριπλασιασμό της οικονομικής και επιχειρησιακής δύναμης της Frontex³⁶³⁷. Η προσέγγιση όμως αυτή γρήγορα κατέδειξε τα «θανατηφόρα» της όρια, καθώς το 2015 σημαδεύτηκε από πολύνεκρα ναυάγια στην μεσόγειο που στοίχισαν την ζωή εκατοντάδων μεταναστών που οδήγησε σε επαναπροσέγγιση του ζητήματος. Κάτω από το βάρος των νεκρών μεταναστών από την μία και της δυσαρέσκειας των κρατών του νότου, κυρίως της Ελλάδας και της Ιταλίας, αποφασίζεται η υιοθέτηση μέτρων μετεγκατάστασης των αιτούντων άσυλο σε κράτη πέραν αυτών στα οποία είχαν υποβάλει την πρώτη αίτηση³⁸. Η μετεγκατάσταση, που θα πραγματοποιούνταν με αναλογικά κριτήρια³⁹, είχε στην αρχή υποχρεωτικό χαρακτήρα για όλα τα κράτη μέλη, αλλά μετά

³⁴ Στο ίδιο.

³⁵ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015, 13 Μαΐου). Καλύτερη διαχείριση όλων των πτυχών της μετανάστευσης: μια ευρωπαϊκή ατζέντα για τη μετανάστευση. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_15_4956

³⁶ Στο ίδιο. Στην ατζέντα «άμεσης δράσης» για την καλύτερη διαχείριση της μετανάστευσης, προβλέπεται ο «Τριπλασιασμός των οικονομικών και άλλων πόρων για τις κοινές επιχειρήσεις «Τρίτων» και «Ποσειδών» της Frontex το 2015 και το 2016.»

³⁷ Η Frontex ή Ευρωπαϊκός Οργανισμός Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής, ιδρύθηκε το 2004, με διακηρυγμένο στόχο την φύλαξη των συνόρων των κρατών-μελών της Ε.Ε καθώς και των συνδεδεμένων χωρών Σένγκεν. Το 2016, αναβαθμίστηκαν οι αρμοδιότητες της Frontex, καθώς πέρα των μέχρι τότε αρμοδιοτήτων της (έλεγχος μετανάστευσης, διαχείριση συνόρων) απέκτησε ορισμένες αρμοδιότητες στην αντιμετώπιση της διασυνοριακής εγκληματικότητας. Η Frontex χρηματοδοτείται από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε καθώς και από τις εισφορές των συνδεδεμένων χωρών Σένγκεν, στο Frontex (χ.χ) Ανακτήθηκε τον Αύγουστο 2020 από: <https://frontex.europa.eu/el/skhetika-me-emas/ti-einai-o-frontex/>

³⁸ Dimitriadi, A., & Malamidis, H. (2019). Talking of Values: Understanding the Normative Discourse of EU Migration Policy. *NOVAMIGRA Paper*, 1–76.

³⁹ Salazar, J. (2017). The EU's Internal and External Responses to the European Immigration Crisis. *Global Societies Journal*, 5.

την άρνηση των χωρών του Βίζεγκραντ⁴⁰, απέκτησε εθελοντικό χαρακτήρα. Τέλος, αποφασίστηκε η ενίσχυση της πολιτικής ασύλου και η βελτίωση του κοινού συστήματος ασύλου.

Η δεύτερη δεσμίδα μέτρων, αυτά που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «εξωτερικά», αποσκοπούσαν στην αποτροπή εισόδου των μεταναστών σε εδάφη της Ε.Ε. Καρπός αυτής της στρατηγικής ήταν κοινή δήλωση μεταξύ ΕΕ-Τουρκίας (Μάρτιος 2016). Τα βασικά σημεία της συμφωνίας προέβλεπαν μεταξύ άλλων ότι κάθε μετανάστης που εισέρχονταν στην Ελλάδα από την Τουρκία και δεν κατέθετε αίτημα ασύλου θα επιστρέφονταν στην Τουρκία, ενώ για κάθε Σύριο που θα επιστρέφονταν από την Ελλάδα στην Τουρκία, ένας άλλος Σύριος θα μεταφέρονταν από την Τουρκία σε χώρα-μέλος της ΕΕ (εκτός της Ελλάδας). Επίσης, η Τουρκία δεσμεύονταν να περιορίσει τις θαλάσσιες ή χερσαίες αφίξεις μεταναστών σε ευρωπαϊκά εδάφη, απολαμβάνοντας παράλληλα μια σειρά ανταποδοτικών μέτρων⁴¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χαρακτήρισε ως «ασφαλείς χώρες καταγωγής» 12 χώρες, στις οποίες θα μπορούσαν να επιστραφούν οι αιτούντες άσυλο, χωρίς να παραβιάζεται το άρθρο 1 της Συνθήκης της Γενεύης για τους πρόσφυγες. Σε επίπεδο διακηρύξεων τουλάχιστον, σκοπός του συγκεκριμένου μέτρου, είναι η επιτάχυνση των διαδικασιών εξέτασης ασύλου, αφού πλέον εξαιρείται το 17% των αιτούντων άσυλο μεταναστών, οι οποίοι εγκλωβίζονται σε μία από «ασφαλείς χώρες»⁴². Τέλος, η ΕΕ, προχώρησε στην δημιουργία καταπιστευτικών λογαριασμών (trust fund) σε χώρες εκτός ΕΕ που έχουν δεχθεί μεγάλους αριθμούς προσφύγων και πιο συγκεκριμένα την Τουρκία, την Ιορδανία, τον Λίβανο και το Ιράκ. Σκοπός αυτού του μέτρου είναι η ανακούφιση των βασικών αναγκών των εκτοπισμένων Σύριων, όπως ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, σίτιση, πρόσβαση σε πόσιμο νερό κ.ά.⁴³. Επιπλέον, αντίστοιχοι καταπιστευματικοί λογαριασμοί έχουν ανοίξει και σε άλλες περιοχές που παρατηρείται μαζική μετανάστευση πληθυσμών⁴⁴.

Η ανταπόκριση της Ε.Ε στην αποκαλούμενη «προσφυγική κρίση» αποτέλεσε ένα πεδίο αντιπαραθέσεων και έντονης κριτικής. Καταρχήν, τα μέτρα που στόχευαν στον

⁴⁰ Δηλαδή η Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία.

⁴¹ Dimitriadi, A. (2016). The Impact of the EU-Turkey Statement on Protection and Reception: The Case of Greece. *Global Turkey in Europe Working Paper*, 15, 1–9.

⁴² Σπυροπούλου & Χριστόπουλος, *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε;»*, ό.π.

⁴³ Niemann, A., & Zaun, N. (2018). EU Refugee Policies and Politics in Times of Crisis: Theoretical and Empirical Perspectives. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 3–22.

⁴⁴ Βλ. EU Emergency Trust Fund for Africa, και EU Emergency Trust Fund for Central Asia. European Commission (2013). International Cooperation and Development. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/international-partnerships/trust-funds_en

περιορισμό της μετανάστευσης με «στρατιωτικούς-αστυνομικούς» όρους, όπως η ενίσχυση της Frontex και η αυστηρότερη φύλαξη των εξωτερικών συνόρων, δεν περιόρισαν τις μεταναστευτικές μετακινήσεις προς την Ευρώπη, αλλά αντίθετα οδήγησαν σε περισσότερα θανατηφόρα ατυχήματα στη Μεσόγειο, καθώς πλέον οι μετακινούμενοι πληθυσμοί επέλεξαν να ακολουθήσουν τις μακράν πιο επικίνδυνες θαλάσσιες διαδρομές εισόδου στην γηραιά ήπειρο, αντί για τις σχετικά πιο ασφαλείς χερσαίες διαδρομές⁴⁵. Επιπλέον, η διετία 2015-2016, που θεωρείται ως το αποκορύφωμα της «προσφυγικής κρίσης» φανέρωσε την έλλειψη συνοχής μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς αντί της κοινής μεταναστευτικής πολιτικής, διάφορα κράτη-μέλη, αποφασίζουν να χαράξουν την δική τους εθνική πολιτική. Ενδεικτική είναι η άρνηση της Τσεχίας, της Πολωνίας, της Ουγγαρίας και της Σλοβακίας να υπαχθούν στο σχέδιο της «μετεγκατάστασης προσφύγων» ενώ από την άλλη πλευρά χώρες όπως η Γερμανία και η Σουηδία, κατ' εξαίρεση των συμφωνιών του Δουβλίνου, δέχονται να εξετάσουν αιτήματα ασύλου που είχαν κατατεθεί σε άλλες χώρες-μέλη⁴⁶.

Το Ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για τους πρόσφυγες, το άσυλο και η εξέλιξή του.

Το Ελληνικό Κράτος, επικύρωσε την συνθήκη της Γενεύης για τους Πρόσφυγες το 1959 και το 1968 επικύρωσε το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης, Μέχρι την δεκαετία του 1990, το ελληνικό κράτος δεν διέθετε οργανωμένο θεσμικό και νομικό πλαίσιο για τους αιτούντες άσυλο και τους πρόσφυγες ενώ η απόδοση του καθεστώτος του πρόσφυγα γινόταν συνήθως με υπουργικές αποφάσεις⁴⁷. Η μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών κατά την δεκαετία του 1990 θα οδηγήσει σε αναθεώρηση της σχετικής νομοθεσίας. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος 1975/1991, ορίζει τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν για την παροχή ασύλου, υιοθετώντας ως ορισμό του πρόσφυγα τον ορισμό που εμπεριέχεται στην συνθήκη της Γενεύης. Ο νόμος 1975/1991 θα αναθεωρηθεί από τον νόμο 2452/1996 με τον οποίο θα επιδιωχθεί η σύγκλιση της σχετικής νομοθεσίας με την αντίστοιχη των υπόλοιπων χωρών της δυτικής Ευρώπης. Αρμόδιο υπουργείο για την εφαρμογή των παραπάνω νόμων είναι το Υπουργείο Δημοσίας Τάξης (σήμερα Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη). Η πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, μονολότι αποτέλεσε μια χρονική περίοδο αναθεώρησης του

⁴⁵ Βουτυρά, Ε. (2013). Πραγματοποιώντας την «Ευρώπη Φρούριο»: «Διευθετώντας» τους Μετανάστες και τους Πρόσφυγες στα Σύνορα της Ελλάδας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140(140-141), 57-69.

⁴⁶ Niemann & Zaun, ό.π.

⁴⁷ Papadimitriou, P. N., & Papageorgiou, I. F. (2005). The new “Dubliners”: Implementation of European Council regulation 343/2003 (Dublin-II) by the Greek authorities. *Journal of Refugee Studies*, 18(3), 299–318.

νομικού πλαισίου για την μετανάστευση⁴⁸, δεν αναδιαμορφωσε το θεσμικό πλαίσιο για την παροχή ασύλου, το οποίο εν πολλοίς ρυθμίζονταν με προεδρικά διατάγματα⁴⁹.

Το θεσμικό πλαίσιο για το άσυλο, που ίσχυε έως και το 2013, δέχτηκε σφοδρή κριτική τόσο στο επίπεδο της κοινωνίας των πολιτών⁵⁰(Μ.Κ.Ο, συλλογικότητες, πολιτικά κόμματα) όσα και σε διεθνές επίπεδο^{51 52}(κράτη μέλη, Ε.Ε). Το 2009 και το 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέβαλε κυρώσεις εναντίων του ελληνικού κράτους, για ζητήματα που άπτονταν της παραβίασης της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για το άσυλο, καθώς και για καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των προσφύγων⁵³.

Άλλο μελανό σημείο του μέχρι τότε ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, αποτέλεσε το γεγονός ότι αρμόδιο υπουργείο για την εξέταση των αιτημάτων ασύλου ήταν το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, με αποτέλεσμα το ζήτημα των προσφύγων και του ασύλου να αντιμετωπίζεται με όρους δημόσιας τάξης και ασφάλειας⁵⁴. Σχεδόν για δύο δεκαετίες η Ελληνική Αστυνομία λειτουργούσε ταυτόχρονα ως διοικητική αρχή, καθώς ήταν και είναι η αρμόδια για την αποτροπή της παράνομης εισόδου στην χώρα, αλλά και ως ελεγκτική αρχή, καθώς ήταν υπεύθυνη για την εξέταση των αιτήσεων ασύλου. Η αντίφαση αυτή, αφενός οδήγησε στην δημιουργία ενός ακατάλληλου διοικητικού πλαισίου για την παροχή ασύλου, καθώς οι υπάλληλοι της Ελληνικής Αστυνομίας δεν ήταν εξοικειωμένοι με το ζήτημα, αφετέρου δημιούργησε κρούσματα διαφθοράς και κατάχρησης εξουσίας από την πλευρά της Ελληνικής Αστυνομίας⁵⁵.

Κάτω από το βάρος των καταδικαστικών αποφάσεων της Ε.Ε, της αντίδρασης πολιτικών κομμάτων - ΜΚΟ - συλλογικοτήτων και της άφιξης νέων μετακινούμενων πληθυσμών, αποφασίστηκε το 2011, η αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου για τους

⁴⁸ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3386/2005 - ΦΕΚ 212/Α/23-8-2005 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια».

⁴⁹ Papadimitriou & Papageorgiou, ό.π.

⁵⁰ Human Rights Watch (2012, Ιούλιος 10). *Μίσος στους δρόμους: Η ξενοφοβική βία στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε από: <https://www.hrw.org/el/report/2012/07/10/256338>

⁵¹ Ο Έλληνας νομοθέτης αντιμετωπίζει τη μετανάστευση σαν ιστορικό ατύχημα ή σαν έγκλημα, υπογραμμίζει από το 2000 η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (www.hlhr.gr) ενώ η ίδια παρομοίωση χρησιμοποιείται στην Ετήσια Έκθεση του 2003 του Συνηγού του Πολίτη, στο Καρπόζηλος, Κ. & Χριστόπουλος, Δ. (2019). «Η Ελλάδα, μια χώρα σε κίνηση» στο Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου και Παύλος Σούρλας (επιμ.) *Πρακτικά συνεδρίου Διλήμματα και συμφραζόμενα του προσφυγικού ζητήματος. Ιδέες, αξίες, ιστορία, πολιτικές Αθήνα, 9-10 Νοεμβρίου 2016*. ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

⁵² Σπυροπούλου & Χριστόπουλος. *Προσφυγικό: Θα τα Καταφέρουμε*; ό.π.

⁵³ Mallia, P. (2011). Case of M.S.S. v. Belgium and Greece: A catalyst in the re-thinking of the Dublin II regulation. *Refugee Survey Quarterly*, 30(3), 107–128.

⁵⁴ Shehu, E. (2019, Σεπτέμβρης 24). Αιτούντες άσυλο: ανάμεσα στο «προσφυγικό» και το «μεταναστευτικό». *Κοινωνική Πολιτική - Κοινωνική Θεωρία*. Ανακτήθηκε από: <https://socialpolicy.gr/2019/09/αιτούντες-άσυλο-ανάμεσα-στο-προσφυγ.html>

⁵⁵ Στο ίδιο.

πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο, με την ψήφιση του νόμου 3907/2011. Σκοπός της νεοσυσταθείσας Υπηρεσίας Ασύλου, που εγκαινιάζει την λειτουργία της το 2013, είναι η εφαρμογή της σχετικής με το άσυλο νομοθεσίας⁵⁶, καθώς και η ενεργή συμμετοχή της στην χάραξη εθνικής πολιτικής για ζητήματα ασύλου και διεθνούς προστασίας των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. Επιπλέον, στον ίδιο νόμο, προβλέπεται η σύσταση αυτοτελούς υπηρεσίας, της «Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής» για την οποία θα γίνει εκτενής αναφορά σε επόμενη ενότητα της παρούσας εργασίας⁵⁷.

Η κοινή δήλωση ΕΕ και Τουρκίας (Μάρτιος 2016) είχε καθοριστική επίδραση όχι μόνο στην πολιτική της ΕΕ και της Ελλάδας αλλά και στο θεσμικό πλαίσιο ασύλου του Ελληνικού Κράτους. Πιο συγκεκριμένα τον Απρίλιο του 2016 και στον απόηχο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, ψηφίζεται και τίθεται σε εφαρμογή ο νόμος 4375/2016 που αποσκοπεί στην μεταρρύθμιση του συστήματος υποδοχής, καταγραφής και ταυτοποίησης των εισερχόμενων πληθυσμών τρίτων χωρών και επιδιώκει να αναμορφώσει το σύστημα υποδοχής και φιλοξενίας των αιτούντων άσυλο μεταναστών⁵⁸. Επιπλέον ενσωματώνεται πλήρως στο εθνικό δίκαιο η κοινοτική οδηγία 2013/32, που προβλέπει κοινή πολιτική στην χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας.

Με τον νόμο 4374/2016, έγινε η πρώτη απόπειρα, εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, να ενοποιηθούν οι διάσπαρτες υπηρεσίες μεταναστευτικής πολιτικής, απόπειρα που θα οδηγήσει τον ίδιο χρόνο στην σύσταση αυτοτελούς υπουργείου μεταναστευτικής πολιτικής. Το νέο υπουργείο, που ιδρύεται τον με προεδρικό διάταγμα (Π.Δ. 123/2016) τον Νοέμβριο του 2016, συγκροτείται από την Γενική Γραμματεία Υποδοχής, την Γενική Γραμματεία Μεταναστευτικής Πολιτικής πλην της Διεύθυνσης Ιθαγένειας που παραμένει στο Υπουργείο Εσωτερικών⁵⁹.

«Προσφυγική κρίση ή κρίση αλληλεγγύης»;

⁵⁶ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3907 Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη – μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις. Διαθέσιμο στο: https://www.e-forosimv.gr/docs/fek_a_7_2011.pdf

⁵⁷ Στο ίδιο

⁵⁸ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4375/2016 «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφύγων, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση)»

⁵⁹ Στο ίδιο

Το 2015 αποτέλεσε για την Ελλάδα και την Ευρώπη τη χρονιά της μεγάλης ανατροπής στο «προσφυγικό ζήτημα». Σύμφωνα με τα στοιχεία της Frontex⁶⁰, 1.8 εκατομμύρια μετανάστες πέρασαν τα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε (σε σχέση με 283.500 το 2014) ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε, η πλειοψηφία εισήλθε σε ευρωπαϊκό έδαφος μέσω της Μεσογείου και πιο συγκεκριμένα μέσω του Αιγαίου πελάγους, διασχίζοντας τα θαλάσσια ελληνο-τουρκικά σύνορα⁶¹. Στην Ελλάδα, με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας⁶², εισήλθαν 911.471 μετανάστες (77.163 το 2014), από τους οποίους μισό εκατομμύριο ήταν από την Συρία, 213.000 από το Αφγανιστάν, 92.000 από το Ιράκ και οι υπόλοιποι από το Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Ερυθραία.

Η κατακόρυφη αύξηση των μετακινούμενων πληθυσμών προσεγγίστηκε και ερμηνεύεται από τον εγχώριο και ευρωπαϊκό δημόσιο λόγο, ως κάτι «αναπάντεχο» που εγκαινίαζε μια νέα περίοδο του προσφυγικού ζητήματος, που πήρε τον αμφιλεγόμενο τίτλο «προσφυγική κρίση». Ήταν όμως «αναπάντεχη» η αύξηση των μετακινούμενων πληθυσμών και μπορούμε να της αποδώσουμε τον χαρακτηρισμό «κρίση»;

Σύμφωνα με τον Pietro Gattinara Castelli⁶³, η αύξηση των μικτών ροών ήταν μία εξέλιξη που είχε προβλεφθεί αρκετά χρόνια πριν το ξέσπασμα της «κρίσης». Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, οι οικονομικές ανισότητες, η δομική ανεργία και οι συγκρούσεις στην Μέση Ανατολή και στην Αφρική ήταν μόνο μερικοί από τους παράγοντες που προανήγγειλαν την αύξηση των πληθυσμιακών μετακινήσεων, ενδείξεις που οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις είτε δεν θέλησαν να λάβουν υπόψη είτε δεν σκόπευαν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα με «ανθρωπιστικούς όρους»⁶⁴. Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η μεγάλη μάζα των μετακινούμενων πληθυσμών δεν κατευθύνθηκε προς τις χώρες της ΕΕ, αλλά αντίθετα βρήκε αλλού προσωρινό καταφύγιο. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι λόγω του συριακού εμφυλίου πολέμου, η Τουρκία έγινε ο μεγαλύτερος αποδέκτης Σύριων προσφύγων (3.1 εκατομμύρια Σύριοι πρόσφυγες)⁶⁵ ο

⁶⁰ Frontex (2017). Risk Analysis for 2017. Διαθέσιμο στο: https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf

⁶¹ UNHCR (2015, Ιούλιος 1). The sea route to Europe: The Mediterranean passage in the age of refugees. Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/5592bd059.pdf>

⁶² Στην ιστοσελίδα της ΕΛ.ΑΣ, ό.π. Διαθέσιμο στο: http://www.astynomia.gr/images/stories//2015/statistics15/allodapwn/12_statistics_all_2015_all.png

⁶³ Castelli Gattinara, P. (2017). The 'refugee crisis' in Italy as a crisis of legitimacy. *Contemporary Italian Politics*, 9(3), 318–331.

⁶⁴ Στο ίδιο.

⁶⁵ Keridis, D. (2016). The surge of migrants and refugees: cause, origins, and data. At *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast*

Λίβανος των 4 εκατομμυρίων κατοίκων υποδέχθηκε σχεδόν 1 εκατομμύριο Σύριους πρόσφυγες, ενώ από την άλλη η Δανία των 5.6 εκατομμυρίων κατοίκων υποδέχθηκε την διετία 2015-2016, 27.700 αιτούντες άσυλο, ενώ συνολικά η ΕΕ των 500.000 εκατομμυρίων κατοίκων υποδέχθηκε το 2015 1 εκατομμύριο μετανάστες/πρόσφυγες.⁶⁶

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι ο όρος «προσφυγική κρίση» είναι περισσότερο μια ιδεολογική προσέγγιση, παρά μια απτή πραγματικότητα⁶⁷, που υπονοεί και παραπέμπει σε μια κατάσταση «έκτακτης ανάγκης» ή σε μία «κατάσταση εξαίρεση» που απαιτεί έκτακτα μέτρα. Η έννοια της κρίσης, ιδωμένη από την σκοπιά του Ιταλού στοχαστή Giorgio Agamben, έχει γίνει προμετωπίδα της σύγχρονης πολιτικής και νομιμοποιητικό όργανο της, επιδιώκοντας να κανονικοποιήσει την κρίση και να την εντάξει ομαλά στο επίπεδο της κανονικότητας του παρόντος και του μέλλοντος⁶⁸. Η «κρίση», είτε αυτή είναι προσφυγική είτε οικονομική, είτε υγειονομική, νομιμοποιεί την κρατική εξουσία στο να παρακάμπτει το νομικό και θεσμικό πλαίσιο που η ίδια έχει υφάνει και να το αντικαταστήσει από μια σειρά μόνιμων ή προσωρινών «έκτακτων μέτρων». Ο χαρακτηρισμός της αύξησης των μεταναστευτικών μετακινήσεων της περιόδου 2015-2016 ως «προσφυγική κρίση» έχει δεχθεί σφοδρή κριτική από μια σειρά ακαδημαϊκών και στοχαστών⁶⁹. Πιο συγκεκριμένα, οι De Genova και Tazzioli, θεωρούν ότι η έννοια της «προσφυγικής κρίσης» είναι μια εννοιολογική κατασκευή της Ε.Ε, η οποία με πρόσχημα την «κατάσταση έκτακτης ανάγκης», επιχείρησε και τελικά καθιέρωσε την επιβολή μια σειράς αντι-μεταναστευτικών πολιτικών, οι οποίες αντλούν την όποια νομιμοποίηση τους ακριβώς από τον «έκτακτο» χαρακτήρα τους, μετασηματίζοντας, σε πρώτο στάδιο την «γλώσσα περιγραφής των γεγονότων», εισάγοντας νέες έννοιες και όρους, όπως «προσφυγική κρίση», «εκτίναξη των προσφυγικών ροών», «επαναπατρισμοί», ενώ σε δεύτερο στάδιο και όντας πλέον κοινωνικά και θεσμικά νομιμοποιημένες, υλοποιούνται⁷⁰. Εν κατακλείδι, τα

Europe, σελ. 6. Από τους 3.1 Σύριους πρόσφυγες μόνο το 10% υπολογίζεται ότι φιλοξενείται σε καμπς, με το υπόλοιπο να έχει διοχετευτεί στην τουρκική επικράτεια.

⁶⁶ Σπυροπούλου & Χριστόπουλος, ό.π., σελ 23-24

⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 24

⁶⁸ Τσίρος, Ν. (2016). Η Έννοια της κατάστασης εξαίρεσης στο έργο του Giorgio Agamben, Μια κριτική αποτίμηση. *Θέσεις*. Τεύχος 137. Διαθέσιμο στο: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1354&Itemid=29

⁶⁹ Βλ. Ενδεικτικά στο Albahari, M. (2018). From Right to Permission: Asylum, Mediterranean Migrations, and Europe's War on Smuggling. Στο Collyer, M., & King, R. (2016). Narrating Europe's Migration and Refugee 'Crisis.' Στο De Genova, N., Tazzioli, M., Heller, C., Stierl, M., & van Baar, H. (2016). Europe / Crisis: New Keywords of "the Crisis" in and of "Europe." και στο Fassin, D. (2011). Policing borders, producing boundaries. the governmentality of immigration in dark times.

⁷⁰ De Genova, N., Tazzioli, M., Heller, C., Stierl, M., & van Baar, H. (2016). Europe / Crisis: New Keywords of "the Crisis" in and of "Europe." *Near Futures Online*, 1("Europe at a Crossroads"), 1–45.

χαρακτηριστικά της διετίας 2015-2016, φαίνεται να παραπέμπουν περισσότερο σε «κρίση υποδοχής μεταναστών» ή «ευρωπαϊκή κρίση αλληλεγγύης» και λιγότερο σε «προσφυγική κρίση».

Κεφάλαιο 2ο

Η κοινωνική ένταξη υπό το πρίσμα της θεωρίας και της πράξης.

Σε αυτή την υποενότητα θα επιχειρηθεί μια πρώτη εννοιολογική προσέγγιση του όρου κοινωνική ένταξη. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί και θα αναλυθεί το μοντέλο κοινωνικής ένταξης των Ager και Strang⁷¹, το οποίο και θα έχει τη λειτουργία θεωρητικής πυξίδας στην παρούσα εργασία. Για την πληρέστερη προσέγγιση του ζητήματος, θα αναφερθεί και η αντίθετη άποψη, μέσα από τα κείμενα του Ολλανδού στοχαστή Willem Schinkel⁷². Τέλος, θα γίνει μια σύντομη αναφορά των ενταξιακών πολιτικών του ελληνικού κράτους, με έμφαση στις εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας.

Η έννοια της ένταξης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, έχει απασχολήσει εδώ και πολλές δεκαετίες τόσο το χώρο της ακαδημαϊκής κοινότητας, όσο και το χώρο της πολιτικής, καθώς πέρα από το θεωρητικό της ενδιαφέρον, απασχολεί έντονα τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και κυβερνήσεις. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας «ένταξη». Αντίθετα, υπάρχει διχογνωμία σχετικά με τη φύση και τις διαδικασίες της ένταξης, καθώς αυτή ερμηνεύεται είτε ως μια γραμμική διαδικασία μεταξύ των υποκειμένων (μετανάστες/πρόσφυγες) και της κοινωνίας υποδοχής είτε ως μία πολυδιάστατη, αμφίδρομη διαδικασία που εμπλέκει τόσο τα ίδια τα υποκείμενα, όσο και τις κοινωνίες υποδοχής⁷³. Ακόμα η «ένταξη» μπορεί να ερμηνευθεί ως μια συνεχής διαπραγμάτευση του πολιτιστικού υπόβαθρου των υποκειμένων και του κυρίαρχου πολιτισμού της χώρας υποδοχής⁷⁴.

Η έννοια της «ένταξης» βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία δόμησης και αποδόμησης του περιεχομένου της, ενώ αποκτά τελείως διαφορετική σημασία ανάλογα με το πολιτικό, κοινωνικό, εθνικό και οικονομικό πλαίσιο αναφοράς. Διαφωνία

⁷¹ Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191.

⁷² Schinkel, W. (2018). Against ‘immigrant integration’: for an end to neocolonial knowledge production. *Comparative Migration Studies*, 6(1).

⁷³ Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). Social networks, social capital and refugee integration. Report for Nuffield Foundation: London.

⁷⁴ Bhatia, S., & Ram, A. (2001). Rethinking “Acculturation” in Relation to Diasporic Cultures and Postcolonial Identities. *Human Development*, 44(1), 1–18.

παρατηρείται επίσης στο κατά πόσο η έννοια «ένταξη» είναι ένα μετρήσιμο μέγεθος, καθώς σύμφωνα με την άποψη διαφόρων ερευνητών υπάρχουν ορισμένες πλευρές της ένταξης που δεν είναι ούτε μετρήσιμες αλλά ούτε και εύκολα ορατές⁷⁵.

Το ενταξιακό μοντέλο των Ager και Strang

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, θα χρησιμοποιηθεί η προσέγγιση των Ager και Strang σχετικά με την ένταξη των προσφύγων/μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής⁷⁶. Η επιλογή του συγκεκριμένου ενταξιακού μοντέλου εδράζεται στο γεγονός ότι σε αυτό συμπεριλαμβάνονται τόσο οι υλικές(πρόσβαση σε στέγη, εργασία, υγεία,εκπαίδευση) όσο και οι άυλες πλευρές τις κοινωνικής ένταξης,ενώ παράλληλα αντιμετωπίζει την κοινωνική ένταξη ως μια αμφίδρομη διαδικασία, στην οποία ντοπιοι και μετανάστες καλούνται να συμμετάσχουν από κοινού. Σύμφωνα λοιπόν με τους προαναφερόμενους ερευνητές, η «ένταξη» είναι ένα μετρήσιμο μέγεθος. Αν χρησιμοποιήσουμε τους κατάλληλους δείκτες μέτρησης, μπορούμε να συμπεράνουμε το βαθμό επιτυχίας ή αποτυχίας των ενταξιακών διαδικασιών. Σχηματοποιώντας τους δείκτες «ένταξης» οι Ager και Strang, κατασκεύασαν ένα εννοιολογικό πλαίσιο καθορισμού των βασικών πτυχών της «επιτυχημένης ένταξης», ξεχωρίζοντας τρεις δέσμες με δέκα σημεία. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το μοντέλο τους δεν αντιπροσωπεύει όλες τις κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές διαδικασίες που συνδέονται με την ένταξη. Αντίθετα, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί περισσότερο ως εργαλείο για τους μελετητές και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής για περαιτέρω συζήτηση και ερμηνεία της έννοιας της «ένταξης» και λιγότερο ως οδηγός που οδηγεί αυτόματα στην «επιτυχημένη ένταξη».

Στην πρώτη δέσμη, σύμφωνα με τους Ager και Strang, συμπεριλαμβάνονται η πρόσβαση στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην υγεία και η πρόσβαση στην στέγαση. Η πρόσβαση στην εργασία και στην εκπαίδευση, θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες στην πορεία της ένταξης των προσφύγων/μεταναστών, καθώς συμβάλλουν στην οικονομική αυτονομία (στην περίπτωση της εργασίας), τους εφοδιάζουν με το απαραίτητο πολιτιστικό κεφάλαιο (εκμάθηση της γλώσσας, της ιστορίας, των εθίμων της κοινωνίας υποδοχής) ενώ και στις δύο περιπτώσεις φέρνουν τους μετανάστες/πρόσφυγες σε επαφή με το περιβάλλον, τους θεσμούς και τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής, δημιουργώντας παράλληλα ένα αίσθημα κοινότητας μεταξύ γηγενών και

⁷⁵ Schinkel, W. (2018). ό.π.

⁷⁶ Ager, A., & Strang, A. (2008). ό.π.

μεταναστών/προσφύγων. Η πρόσβαση στο σύστημα υγείας του κράτους υποδοχής, είναι επίσης ένα σημείο καθοριστικής σημασίας στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων μεταναστών, καθώς η σωματική και ψυχική υγεία των προσφύγων/μεταναστών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για όλα τα υπόλοιπα στάδια της ένταξης. Μεγάλο κομμάτι της σχετική βιβλιογραφίας, κάνει ιδιαίτερη μνεία στην ανάγκη αντιμετώπισης των ψυχικών τραυμάτων των προσφύγων (μετατραυματικό στρές λόγω της εμπειρίας του πολέμου, διώξεων, ή απλά του άγχος που βιώνει ο «Ξένος» σε μια «ξένη χώρα», πέρα από τα σωματικά συμπτώματα⁷⁷). Η πρόσβαση στην στέγαση, ερμηνεύεται από τους Άγκερ και Στράνγκ, τόσο όσον αφορά τις υλικές της διαστάσεις, ποιότητα κατοικίας, θέρμανσης, απόσταση από κέντρο, τις πόλεις κ.τ.λ., αλλά και όσον αφορά τις κοινωνικές της διαστάσεις, τις συνθήκες δηλαδή γειτνίασης με τους «γηγενείς» ή τους άλλους μετανάστες και τις ευκαιρίες που προσφέρει η γειτονιά για κοινωνικοποίηση.

Η δεύτερη δέσμη, που οι προαναφερόμενοι συγγραφείς ονομάζουν κοινωνικές συνδέσεις (social connection), αποσκοπεί να καταστεί ο συνδετικός κρίκος που θα ενώσει την υλική πλευρά της ένταξης (στέγαση, υγεία, εκπαίδευση, εργασία) με την κοινωνική πλευρά. Δανειζόμενοι από τον Robert Putnam την θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου, οι Ager και Strang διακρίνουν την θεωρία των κοινωνικών συνδέσεων σε τρεις υποκατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, που την ονομάζουν «κοινωνικοί σύνδεσμοι» (social bonds) αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται εντός μια συγκεκριμένης εθνοτικής μεταναστευτικής κοινότητας. Η παρουσία της οικογένειας ή φιλικών προσώπων, η χρήση της μητρικής γλώσσας, η συμμετοχή σε θρησκευτικές ή πολιτισμικές δραστηριότητες, είναι σημαντικοί παράγοντες όχι μόνο για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων αλλά για την ίδια την επιβίωση τους, ιδιαίτερα κατά το πρώτο χρονικό διάστημα παραμονής τους στη χώρα υποδοχής. Η δεύτερη κατηγορία, που αποκαλείται «κοινωνικές γέφυρες» (social bridges) αφορά τις κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ μιας συγκεκριμένης μεταναστευτικής κοινότητας και της κυρίαρχης εθνοτικής κοινότητας της χώρας υποδοχής ή ακόμα και μεταξύ διαφόρων μεταναστευτικών κοινοτήτων. Μέσω της διάδρασης μεταναστών και μη μεταναστών, αναπτύσσεται και από τις δύο πλευρές, μια αίσθηση κοινότητας και «συνανήκειν» που λειτουργεί αποτρεπτικά στην περιθωριοποίηση των μεταναστών, ενώ παράλληλα εξοικειώνει τους μη-μετανάστες με την παρουσία των μεταναστών. Η τρίτη και

⁷⁷ Li, S. S. Y., Liddell, B. J., & Nickerson, A. (2016). The Relationship Between Post-Migration Stress and Psychological Disorders in Refugees and Asylum Seekers. *Current Psychiatry Reports*. Current Medicine Group LLC 1.

τελευταία κατηγορία, η «κοινωνική πρόσβαση» (social links), αφορά τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της μεταναστευτικής ομάδας και των θεσμών του κράτους υποδοχής.

Θεμελιώδης στοιχείο της κοινωνικής ένταξης, που αποτελεί και την τρίτη δέσμη, είναι, σύμφωνα με τους Ager και Strang, η παροχή ίσων δικαιωμάτων σε μετανάστες με αυτά των μη μεταναστών καθώς και η απόδοση υπηκοότητας. Παρότι αναγνωρίζεται από τους συγγραφείς ότι το ζήτημα της παροχής υπηκοότητας είναι ένα ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο ζήτημα, τόσο σε κυβερνητικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο των κρατών υποδοχής, υποστηρίζουν ότι η απολαβή ίσων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δικαιωμάτων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχημένη ένταξη των μεταναστών. Η υπηκοότητα, ο νομικός δεσμός δηλαδή του πολίτη με το κράτος, αποτελεί την βάση, από την οποία πηγάζουν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών ενός κράτους. Στο εθνικό δίκαιο, με βάση την κατοχή ή μη ιθαγένειας, οι κάτοικοι ενός κράτους χωρίζονται σε ημεδαπούς (κάτοχοι υπηκοότητας) και αλλοδαπούς (μη κάτοχοι υπηκοότητας) και ανάλογα σε ποιά κατηγορία ανήκουν, απολαμβάνουν και τα αντίστοιχα αστικά και πολιτικά δικαιώματα

Τέλος απαραίτητη συνθήκη για την πραγματοποίηση όλων των προαναφερθέντων, είναι η γνώση, εκ μέρους των μεταναστών, της κυρίαρχης γλώσσας του κράτους υποδοχής, η εξοικείωση τους με το αντίστοιχο «πολιτιστικό περιβάλλον» και η καλλιέργεια ενός κλίματος ασφάλειας και σταθερότητας. Αντιστρέφοντας τους όρους οι Ager και Strang, υποστηρίζουν ότι τα κράτη υποδοχής, πρέπει με την σειρά τους να εξοικειωθούν με τις γλώσσες των μεταναστευτικών ομάδων (παροχή υπηρεσιών μετάφρασης και διερμηνείας, διδασκαλία των γλωσσών των μεταναστευτικών κοινοτήτων) και να αποδεχθούν την «πολιτισμική διαφορά» τους .

Όπως αναφέρθηκε, δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας «κοινωνική ένταξη» ούτε και ένα κοινά αποδεκτό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή πραγματοποιείται. Παρόλα αυτά, η προσέγγιση των Ager και Strang, φαίνεται να βρίσκεται σε σύμπλευση με ένα μεγάλο μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας. Πιο συγκεκριμένα, η σημασία της ύπαρξης «κοινωνικών συνδέσεων» αναδεικνύεται ως μια βασική παράμετρος από διάφορους ερευνητές⁷⁸. Επίσης η πρόσβαση στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην στέγη, θεωρείται ως βασική προϋπόθεση της ένταξης, για το σύνολο σχεδόν της

⁷⁸ Βλ. Ενδεικτικά στο Zetter, R., Sigona, N., Flynn, D., & Pasha, T. (2006). Immigration , social cohesion and social capital What are the links? στο Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). Social networks, social capital and refugee integration.

σχετικής βιβλιογραφίας⁷⁹. Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το σχήμα των Ager και Strang, υποτιμά την σημασία των μεταναστευτικών κοινωνικών δικτύων και τον ρόλο που αυτά διαδραματίζουν στην ένταξη, παραβλέπει την αναφορά στην έμφυλη διάσταση τόσο της ένταξης όσο και τον ίδιον των μεταναστευτικών κοινοτήτων, διάσταση στην οποία επικεντρώνονται άλλοι ερευνητές όπως οι Cheung και Phillimore⁸⁰, ενώ το σχήμα τους παρουσιάζει την κοινωνική ένταξη με ντετερμινιστικούς όρους.

Εν κατακλείδι, η κοινωνική ένταξη, φαίνεται να είναι κάτι πολύ περισσότερο από την απλή πρόσβαση των προσφύγων στις δομές και στους μηχανισμούς του κράτους υποδοχής. Αντίθετα, η κοινωνική ένταξη είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία, μέσω της οποίας οι προσφυγικές/κοινωνικές ομάδες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε μια σειρά υλικών και άυλων πόρων καθώς και την δυνατότητα κοινωνικής συμμετοχής⁸¹. Κατά συνέπεια η παροχή στέγης ή προσωρινού καταλύματος, αποτελεί μόνο μια από τις πολλές πτυχές της διαδικασίας της κοινωνικής ένταξης που, ξεκομμένη από τις υπόλοιπες προϋποθέσεις, χάνει αυτόματα το νόημα και το σκοπό ύπαρξής της.

Από την άλλη πλευρά, δε νοείται διαδικασία κοινωνικής ένταξης που δεν θα έχει ως βασικό πυλώνα της την στέγαση των προσφύγων/μεταναστών, καθώς η πρόσβαση στην κατοικία δημιουργεί έναν χώρο ασφάλειας και αυτονομίας που πέρα από την εκπλήρωση της υλικής ανάγκης της κατοικίας υποβοηθά την δημιουργία κοινωνικών δικτύων⁸². Η παροχή στεγαστικού καταλύματος είναι σημαντικό να συνοδεύεται από κατάλληλες στεγαστικές συνθήκες, που εξασφαλίζουν την αξιοπρεπή διαβίωση. Σύμφωνα με την τυπολογία Ethos⁸³, οι «αξιοπρεπείς» συνθήκες στεγαστικής διαβίωσης εξασφαλίζονται σε πρώτο στάδιο με την παροχή ενός στεγαστικού καταλύματος που θα καλύπτει τις προσωπικές και οικογενειακές ανάγκες των υποκειμένων, σε δεύτερο στάδιο

⁷⁹ Βλ. Ενδεικτικά στο Carter, T. S., Polevychok, C., & Osborne, J. (2009). The role of housing and neighbourhood in the re-settlement process: A case study of refugee households in Winnipeg. Στο Bloch, A. (1999). Refugees in the job market: a case of unused skills in the British economy.

⁸⁰ Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). Social networks, social capital and refugee integration. Report for Nuffield Foundation: London.

⁸¹ Βεντούρα, Α. (2011). Γηγενείς/Μετανάστες: Οριοθέτηση και Μετατόπιση Κοινωνικών Συνόρων. Στο Α. Βεντούρα (Επιμ.), *Μετανάστευση και Κοινωνικά Σύνορα. Διαδικασίες Αφομοίωσης, Ενσωμάτωσης ή Αποκλεισμού*. Αθήνα: Νήσος.

⁸² Zetter, R., & Pearl, M. (2000). The minority within the minority: Refugee community-based organisations in the UK and the impact of restrictionism on asylum-seekers *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(4), 675–697.

⁸³ Η τυπολογία Ethos είναι ένα εργαλείο ταξινόμησης των φαινομένων της έλλειψης στέγης και του στεγαστικού αποκλεισμού που χρησιμοποιείται από Πανερωπαϊκή Ομοσπονδία Οργανώσεων που Εργάζονται με Αστέγους. *Feantsa*. (2005). ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion ανακτήθηκε από: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

εξασφαλίζει την ιδιωτικότητα και τις κοινωνικές επαφές τους, ενώ σε τρίτο στάδιο κατοχυρώνει με νομικό τρόπο το δικαίωμα των υποκειμένων στην κατοικία. Η μη πραγματοποίηση των προαναφερόμενων σταδίων μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα στεγαστικού αποκλεισμού, που σύμφωνα με την ίδια τυπολογία, μπορούν να χωριστούν σε 4 κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, αποτελείται από την παντελή έλλειψη στέγης (roofless), η δεύτερη από την παρουσία στέγης αλλά κάτω από επισφαλείς συνθήκες (κίνδυνος έξωσης, ενδοοικογενειακά προβλήματα), η τρίτη από την κατοικία σε ανεπαρκή καταλύματα και η τέταρτη από την απουσία μόνιμης κατοικίας (φιλοξενία σε προσωρινές δομές κ.ά.).

Η κριτική των «σπουδών κοινωνικής ένταξης»

Το ερευνητικό πεδίο των «μεταναστευτικών σπουδών κοινωνικής ένταξης» μέσα από την ογκώδη βιβλιογραφία που έχει παραχθεί, έχει σταθεί και ένας χώρος αντιπαραθέσεων, κριτικής και αμφισβήτησης. Η πιο δριμεία, ίσως, κριτική που έχει ασκηθεί εναντίων των σπουδών «κοινωνικής ένταξης», προέρχεται από την πλευρά της Ολλανδικής ακαδημαϊκής κοινότητας, όπου μια σειρά πανεπιστημιακών και ερευνητών έχουν αμφισβητήσει τα ίδια τα θεμέλια των σπουδών «κοινωνικής ένταξης»⁸⁴. Ένας από τους πλέον επιδραστικούς εκπροσώπους της συγκεκριμένης σχολής σκέψης, ο Willem Schinkel⁸⁵, οργανώνει την κριτική του πάνω σε τρεις άξονες. Ο πρώτος, αφορά την ελλιπή σύνδεση των σπουδών κοινωνικής ένταξης με κάποια αντίστοιχη κοινωνική θεωρία, χαρακτηρίζοντας μάλιστα το θεωρητικό υπόβαθρο τους ως «εννοιολογικό βάλτο» (conceptual quagmire). Σύμφωνα με τον Schinkel, η πρώτη αντίφαση, αποτέλεσμα του ελλιπούς εννοιολογικού πλαισίου, αφορά την «κλίμακα της ένταξης»: Από τη μία πλευρά έχουμε τους μετανάστες οι οποίοι παρότι αντιμετωπίζονται ως συλλογικές ομάδες και διαχωρίζονται με βάση την εθνότητα, δεν «εντάσσονται» συλλογικά αλλά ατομικά, η κοινωνική ένταξη δηλαδή, από την πλευρά των μεταναστών, είναι μια εξατομικευμένη διαδικασία, ενώ από την πλευρά της κοινωνίας υποδοχής είναι συλλογική⁸⁶. Τα μεταναστευτικά υποκείμενα συμμετέχουν σε μια διαρκή διαδικασία εξατομίκευσης (individualization) και αποατομικοποίησης (de-individualization), σε ένα

⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά στο Vollebergh, A. (2016). The other neighbour paradox: fantasies and frustrations of 'living together' in Antwerp, *Patterns of Prejudice*. Στο van Houdt, J.F. (2014, May 9). *Governing citizens: The government of citizenship, crime and migration in the Netherlands* και στο Gowricharn, R., & Çankaya, S. (2017). Policing the Nation: Acculturation and Street-Level Bureaucrats in Professional Life. *Sociology*, 51(5), 1101–1117.

⁸⁵ Schinkel, W. (2018). ό.π.

⁸⁶ Στο ίδιο

ορισμένο χρόνο είναι μέλη μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας ενώ σε άλλο χρόνο είναι απλά άτομα «υπό ένταξη». Η συγκεκριμένη αντίληψη, σύμφωνα με τον Schinkel, πηγάζει από την νεοφιλελεύθερη αντίληψη της έννοιας της «κοινωνίας», που σύμφωνα με τον ίδιο έχει επικρατήσει στο χώρο των «σπουδών ένταξης» και η οποία αντιλαμβάνεται την κοινωνία ως το άθροισμα των ατόμων που την απαρτίζουν, ενώ η «κοινωνία» ερμηνεύεται ως κάτι ενιαίο, χωρίς αντιφάσεις συγκρούσεις και αντιθέσεις.

Επόμενος σταθμός στην κριτική του Schinkel, αποτελεί η ίδια η έννοια της «κοινωνικής ένταξης», την οποία και ψέγει ως «μετα-αποικιακή, εθνοκεντρική εφεύρεση». Στη σκέψη του ολλανδού στοχαστή, τα μεταναστευτικά υποκείμενα, καλούνται να ενταχθούν στον «ηγεμονικό πολιτισμό» της κοινωνίας-υποδοχής, αναγκάζομενα την ίδια στιγμή να εγκαταλείψουν πολλά στοιχεία του δικού τους πολιτισμικού σύμπαντος, τα οποία πολλές φορές κρίνονται ασυμβίβαστα με τις «δυτικές αξίες». Η κοινωνία-υποδοχής, κατά κάποιο τρόπο «εξαγνίζεται», όλα τα προβλήματα και οι δομικές της αντιφάσεις (ανεργία, σεξισμός, εξατομίκευση, μοναξιά), παραλείπονται. Υπό αυτή την έννοια, οι «ενταξιακές σπουδές» δεν είναι ένα ουδέτερο, αντικειμενικό και αποστασιοποιημένο γνωστικό πεδίο, αλλά αντίθετα είναι μια υποκειμενική ακαδημαϊκή πειθαρχία, που με γνώμονα την ανωτερότητα των δυτικών αξιών, όπως η «πρόοδος», η «ανάπτυξη», «ο πολιτισμός», επιδιώκει να τις κανονικοποιήσει στην ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και στις καρδιές και στα μυαλά των «υπό ένταξη» μεταναστών.

Τέλος, ο Willem Schinkel, ασκεί έντονη κριτική στις απόπειρες «μέτρησης» της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, ερμηνεύοντας τις ως κατεξοχήν «εθνοκεντρικές». Το βασικό επιχείρημα του, έγκειται στο γεγονός ότι προσμετράται μόνο η πορεία ένταξης των μεταναστών, ενώ σχεδόν κανένα κράτος του δυτικού κόσμου δεν κάνει το ίδιο, για αυτούς που θεωρεί «αυτόχθονες» (autochthonous), δημιουργώντας μια ιεραρχική διχοτομία μεταξύ των «αυτοχθόνων» και «μεταναστών». Φέρνοντας το παράδειγμα της «θρησκευτικότητας» στο ολλανδικό κοινωνικό πλαίσιο, αναδεικνύει την προβληματική φύση της «ενταξιακής μέτρησης»: Οι μετανάστες στην Ολλανδία, που στην πλειοψηφία τους είναι Μουσουλμάνοι, κρίνονται ως «ελλιπώς ενταγμένοι» ακριβώς λόγω της θρησκείας τους, ενώ αντίθετα δεν γίνεται καθόλου λόγος για τους χριστιανούς «αυτόχθονες», παρότι ο σύγχρονος ολλανδικός κρατικο-κοινωνικός σχηματισμός προωθεί την κοσμικότητα ως βασική αξία του ολλανδικού συλλογικού «γίγνεσθαι». Σύμφωνα με τον Schinkel, η ενταξιακή μέτρηση, αποτελεί ένα κατεξοχήν μετα-αποικιακό εργαλείο, που υπο φυλετικό και ταξικό πρίσμα, επιδιώκει να «προβληματοποιήσει» (problematization) τη μετανάστευση και την παρουσία

μεταναστών στον Δυτικό κόσμο. Άλλωστε, όπως έχει υποστηρίξει, δεν είναι τυχαίο ότι οι έρευνες που επιχειρούν να μετρήσουν την «ένταξη» των μεταναστών, γίνονται σχεδόν κατά κανόνα από κρατικά ινστιτούτα και δημόσιες ή ιδιωτικές «δεξαμενές σκέψεις» (think tank) σε συνεργασία με ακαδημαϊκούς, αντί να διεξάγονται αυτόνομα από τα πανεπιστήμια⁸⁷.

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, είναι ίσως σημαντικό να αναφερθεί, ότι καμία από τις προαναφερόμενες προσεγγίσεις των «μεταναστευτικών σπουδών κοινωνικής ένταξης» δεν πρέπει να θεωρηθεί ως «κυρίαρχη» ή επικρατέστερη έναντι των άλλων, καθώς όλες υπόκεινται σε διαρκή κριτική και αναθεώρηση⁸⁸. Το ρευστό και διαρκώς μεταβαλλόμενο σύμπαν των μεταναστών καθώς και μια σειρά άλλων παραγόντων, θέτουν σε συνεχή αμφισβήτηση τα «ερμηνευτικά εργαλεία» των ερευνητών, αναδεικνύοντας με διαλεκτικό τρόπο την αδυναμία καθιέρωσης μεγάλων ερμηνευτικών σχημάτων.

Η κοινωνική ένταξη των προσφύγων και των μεταναστών στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο

Μεταπολεμικά, η ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία δεν αποτελούσε ζήτημα της πολιτικής ζωής της χώρας, ενώ οι νομικές προβλέψεις για την κοινωνική ένταξη των «νόμιμων μεταναστών» υπήρξαν αποσπασματικές, με την πρώτη σχετική νομική αναφορά να πραγματοποιείται το 2005. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών νοούνταν ως η ισότιμη συμμετοχή τους στο ελληνικό, οικονομικό και κοινωνικό, «γίγνεσθαι» και με σκοπό την αποφυγή διακρίσεων που θα έθεταν σε κίνδυνο την κοινωνική ειρήνη. Η ενταξιακή πορεία επαφιόταν κυρίως στην ατομική προσπάθεια των μεταναστών μέσω των δικτύων υποστήριξης των ήδη εγκατεστημένων ομοεθνών τους, ενώ η άμεση απορρόφησή τους στην υπό ανάπτυξη ελληνική αγορά εργασίας διευκόλυνε τα πρώτα ενταξιακά τους βήματα⁸⁹. Ουσιαστικά, κατά τη δεκαετία του 1990 και του 2000, η κοινωνική ένταξη των μεταναστών πραγματοποιείται σε ατομική βάση, καθώς η μεταναστευτική πολιτική του ελληνικού κράτους ήταν επικεντρωμένη στον έλεγχο της διαχείρισης των νεοεισερχομένων, στη φύλαξη των συνόρων και στην έκδοση «προσωρινών αδειών παραμονής». Κάπου εδώ, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ.

⁸⁸ Για μια πρώτη κριτική στη θέση του Willem Schinkel βλ. Klarenbeek, L. M. (2019, December 1). Relational integration: a response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*. Springer.

⁸⁹ Triandafyllidou, A. and M. Veikou (2002) 'The hierarchy of Greekness: Ethnic and national identity considerations in Greek immigration policy', in *Ethnicities*, Vol. 2

ελληνικό κράτος ακολούθησε και ακολουθεί διαφορετικές πολιτικές ένταξης για τους μετανάστες και διαφορετικές για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Όπως όμως έχει αναφερθεί σε προηγούμενες γραμμές της παρούσας εργασίας τα όρια μεταξύ του μετανάστη και του πρόσφυγα/αιτούντα άσυλο είναι πολλές φορές δυσδιάκριτα και ρευστά. Για αυτόν τον λόγο, στην παρούσα υποενότητα, θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί συνοπτικά η ενταξιακή πολιτική του ελληνικού κράτους τόσο απέναντι στους μετανάστες όσο και απέναντι στους πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο.

Μέχρι το 2013, οι όποιες απόπειρες κοινωνικής ένταξης αρκούσαν σε μεμονωμένα μέτρα και αποσπασματικές δράσεις. Δύο παραδείγματα τέτοιων μέτρων ήταν τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) και οι Υπηρεσίες Μιας Στάσης (One-Stop Shops)⁹⁰. Το 2013, ύστερα από πιέσεις της Ε.Ε για μια πιο συνεκτική προσέγγιση της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, ενσωματώνεται στην ελληνική νομοθεσία η κοινοτική οδηγία 2011/95/ΕΕ, η οποία προβλέπει την ίση πρόσβαση των αναγνωρισμένων προσφύγων στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην εργασία και στην κοινωνική αρωγή. Για τους αιτούντες άσυλο, προβλέπεται η παροχή υλικής βοήθειας (στέγη, οικονομικό βοήθημα) καθώς και η πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία, ως τα πρώτα βήματα της «ενταξιακής» τους πορείας⁹¹.

Επόμενος σταθμός στην εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου για την ένταξη, είναι η διετία 2017-2018 και η ψήφιση της «Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη στην Ελλάδα». Η νέα αυτή προσέγγιση, επιδιώκει να διευρύνει τον όρο «μεταναστευτική πολιτική» μετατρέποντας τη σε μια έννοια-ομπρέλα, κάτω από την οποία θα ρυθμίζεται και θα ελέγχεται η είσοδος, η διαμονή και η εργασία των νεοεισερχόμενων μεταναστών, των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, ενώ παράλληλα θα απευθύνεται και στους ήδη εγκατεστημένους μετανάστες. Υπό αυτή την έννοια, η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» εξελίσσεται σε δύο επίπεδα: σε αυτό της υποδοχής και σε αυτό της ένταξης, καθώς και σε τρεις διαφορετικές μεταναστευτικές ομάδες: τους αιτούντες άσυλο, τους

⁹⁰ Αφουξενίδης, Α., Σαρρής, Ν., & Τσακηρίδη, Ο. (2012). *Ένταξη των μεταναστών: αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών,

⁹¹ Σύμφωνα με τις εκθέσεις αναφοράς της ΕΕΔΑ για το προσφυγικό ζήτημα. Η *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου* (ΕΕΔΑ) «είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Έχει συσταθεί με τον Ν. 2667/1998 σύμφωνα με κανόνες των Ηνωμένων Εθνών, τις «Αρχές των Παρισίων». Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από σαράντα φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα και υπουργεία)» από την Αποστολή της επίσημης ιστοσελίδας της ΕΕΔΑ στο <http://www.nchr.gr/index.php>. Εδώ βλ. Έκθεση Αναφοράς ΕΕΔΑ (2019) Για το Προσφυγικό και το Μεταναστευτικό Ζήτημα Μέρος Α': Προσφυγικό, σελ. 6.

πρόσφυγες και τους «νόμιμα» διαμένοντες μετανάστες⁹².

Σε γενικές γραμμές, η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» αποτιμάται θετικά, καθώς σε αντίθεση με την αντίστοιχη στρατηγική του 2013, δεν αντιμετωπίζει την κοινωνική ένταξη ως μια διαδικασία αφομοίωσης των αλλοδαπών στον κυρίαρχο ελληνικό πολιτισμό, αλλά ως μια αμφίδρομη, διαπολιτισμική διαδικασία μεταξύ γηγενών και μεταναστών⁹³. Η συμμετοχή μεταναστευτικών οργανώσεων στη διαδικασία διαβούλευσης αποτιμάται επίσης θετικά, τόσο από τον δημόσιο λόγο όσο και από τις ίδιες τις μεταναστευτικές οργανώσεις. Πιο συγκεκριμένα, το ΕΦΜ (Ελληνικό Μεταναστευτικό Φόρουμ) σχολίασε: «Βρίσκουμε θετική την προσπάθεια ένταξης των μεταναστών και όχι ενσωμάτωσης τους, καθώς και το όραμά μας ως οργάνωση αναφέρεται σε μια κοινωνία, στην οποία οι μετανάστες έχουν ίσα δικαιώματα και απολαμβάνουν δίκαιη μεταχείριση, συνδιαλέγονται και συμπορεύονται με τους Έλληνες με αλληλοσεβασμό, καθιστώντας τη διαφορετικότητα πηγή ανάπτυξης και προόδου για όλους⁹⁴». Τέλος, ως βήμα προς την σωστή κατεύθυνση, θεωρείται η εμπλοκή των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης στην ενταξιακή πορεία των μεταναστών.

Στα αρνητικά σημεία της εν λόγω στρατηγικής για την ένταξη φαίνεται να συγκαταλέγεται η απουσία μακροπρόθεσμου ενταξιακού πλάνου, η οποία αντικαθίσταται από βραχυπρόθεσμους σχεδιασμούς που αφορούν την πρώτη υποδοχή και την προσωρινή «φιλοξενία» των εισερχόμενων πληθυσμών. Επιπλέον, κριτική ασκείται στην έλλειψη ολοκληρωμένου πλάνου χρηματοδότησης όπως και στην μη καταγραφή των αναγκών της ενταξιακής πορείας καθώς και των αντίστοιχων ελλείψεων⁹⁵.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πέρα από το επίπεδο της θεωρίας των νόμων και των στρατηγικών, η κοινωνική ένταξη των μεταναστών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση των μελών της κοινωνίας υποδοχής[την οικονομική συγκυρία, τις διεθνείς σχέσεις κ.λπ.. Φαινόμενα όπως αυτά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, είναι ικανά είτε να αναστείλουν είτε να μετατρέψουν ακόμα και τα πιο προοδευτικά νομοσχέδια σε «κενό γράμμα», σε απλές φράσεις ενός

⁹² Έκθεση Αναφοράς ΕΕΔΑ (2019) Για το Προσφυγικό και το Μεταναστευτικό Ζήτημα Μέρος Α': Προσφυγικό, σελ 39.

⁹³ SolidarityNow (2019, Φεβρουάριος 5). ΕΠΟΧΗ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ. Ανακτήθηκε από <https://www.solidaritynow.org/εποχη-στρατηγική-για-την-ένταξη-προσφ/>

⁹⁴ Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών. (2019, Φεβρουάριος 14). Σχόλια και τοποθετήσεις του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών σχετικά με το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο για την Ένταξη. σελ. 1 Ανακτήθηκε από: <https://www.migrant.gr/ftp/articlepics/objects/190218145301.pdf>

⁹⁵ *Generation 2.0 Red* (2019, Φεβρουάριος 18) Οι παρατηρήσεις του ΑΣΕΤ για την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από: <https://g2red.org/el/aset-s-observations-on-the-national-integration-strategy/>

νομικού κειμένου χωρίς καμία κοινωνική νομιμοποίηση και αποδοχή.

Κεφάλαιο 3ο

Η στέγαση των αιτούντων άσυλο σε κέντρα πρώτης υποδοχής και ταυτοποίησης (KYT)

Σε αυτή την υποενότητα θα παρουσιαστεί η στέγαση των μεταναστών στα Κέντρα Πρώτης Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ). Αρχικά, θα διερευνηθεί το ελληνικό και ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο των Κ.Υ.Τ, οι υπηρεσίες και οργανισμοί που εμπλέκονται καθώς και το πλαίσιο χρηματοδότησης τους. Εν συνεχεία, μέσω της ανάλυσης εκθέσεων, κειμένων και άρθρων θα παρουσιαστούν οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν την υπό μελέτη περίοδο (2015-2018), με ιδιαίτερη μνεία να γίνεται στο Κ.Υ.Τ της Λέσβου. Έπειτα, θα επιχειρηθεί η θεωρητική πλαισίωση των Κ.Υ.Τ, υπο το πρίσμα της θεωρίας της βιοπολιτικής, της ασφαλειοποίησης της μετανάστευσης και της θανατοπολιτικής, ενώ στο τέλος της παρούσας υπο-ενότητας θα διερευνηθεί το κατά πόσο τα Κ.Υ.Τ συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών.

Η «Γένεση των Κ.Υ.Τ» ή τα Κ.Υ.Τ ως καρπός της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής

Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της αποκαλούμενης «προσφυγικής κρίσης», η ΕΕ επεδίωξε την ευθυγράμμιση της μεταναστευτικής πολιτικής των κρατών-μελών, προωθώντας μια σειρά μέτρων, που τιτλοφορήθηκαν «Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Ατζέντα». Ακρογωνιαίος λίθος της κοινής μεταναστευτικής πολιτικής, υπήρξε η «προσέγγιση του κομβικού σημείου» (hotspot approach)⁹⁶. Σύμφωνα με τα λόγια των εμπνευστών της ως «κομβικό σημείο» (hotspot) νοείται μια περιοχή στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, «η οποία υφίσταται δυσανάλογη μεταναστευτική πίεση»⁹⁷. Ενώ το 2014 η πλειονότητα των μεταναστών έφτανε στην Ευρώπη μέσω της «διαδρομής της κεντρικής Μεσογείου» (δηλαδή αναχωρούσαν από τη βόρεια Αφρική και αποβιβάζονταν στην Ιταλία), αυτό άλλαξε στη διάρκεια του 2015, με 860.000 ανθρώπους περίπου να καταφθάνουν μέσω της «διαδρομής της ανατολικής Μεσογείου»⁹⁸. Οι περισσότεροι μετανάστες εισέρχονται στην Ένωση σε αυτά τα «κομβικά σημεία» και, σύμφωνα με την Επιτροπή, σε αυτά ακριβώς τα σημεία η ΕΕ πρέπει να παρέχει επιχειρησιακή στήριξη

⁹⁶ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2017). *Ειδική Έκθεση: Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση Η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot)*. Εκδόσεις της ΕΕ. Ανακτήθηκε από <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/483a9bfc-77f6-11e7-b2f2-01aa75ed71a1/language-el>

⁹⁷ Στο ίδιο σελ. 15.

⁹⁸ Dimitriadi, A. (2017). Governing irregular migration at the margins of Europe: The case of hotspots on the Greek islands. *Etnografia e Ricerca Qualitativa*, (1), 75–95

προκειμένου να πραγματοποιείται η καταγραφή των μεταναστών και η παραπομπή τους, κατά περίπτωση, στις κατάλληλες επακόλουθες εθνικές διαδικασίες⁹⁹.

Για την υλοποίηση της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Frontex), ο Οργανισμός Αστυνομικής Συνεργασίας της ΕΕ (Europol) και η Υπηρεσία Δικαστικής Συνεργασίας της ΕΕ (Eurojust) προβλέπεται να συνεργαστούν με τις αρχές του Κράτους Μέλους πρώτης γραμμής για να τις βοηθήσουν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ καθώς και στη ταυτοποίηση, καταγραφή και δακτυλοσκόπηση των εισερχόμενων μεταναστών¹⁰⁰. Όπως προκύπτει από τις διακηρύξεις του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου, η γέννηση των hot-spots πρέπει να ειδωθεί ως κομμάτι της συνολικότερης ευρωπαϊκής μεταναστευτικής στρατηγικής, μιας στρατηγικής που, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας εργασίας, αποσκοπούσε και αποσκοπεί στην εξωτερικοποίηση των ευρωπαϊκών συνόρων με την ταυτόχρονη μετάθεση των μεταναστευτικών πολιτικών (καταγραφή, ταυτοποίηση, εξέταση αιτήματος ασύλου, προσωρινή φιλοξενία κ.τ.λ) στις χώρες πρώτης υποδοχής.

Η χρηματοδότηση για τη δημιουργία, τη στήριξη και τη λειτουργία των «κομβικών σημείων» (από εδώ και στο εξής θα αναφέρονται ως Κ.Υ.Τ), παρέχεται από την Ε.Ε, από διεθνείς οργανισμούς, από τις εθνικές αρχές καθώς και από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ). Από την πλευρά της Ε.Ε, η χρηματοδότηση των Κ.Υ.Τ, παρέχεται είτε μέσω πιστώσεων από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (ΤΑΜΕ) και το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (ΤΕΑ), είτε από τον μηχανισμό στήριξης έκτακτης ανάγκης. Οι χρηματοδοτήσεις που προέρχονται από τα ΤΑΜΕ και ΤΕΑ συγχρηματοδοτούνται από τα κράτη μέλη-αποδέκτες, ενώ η στήριξη έκτακτης ανάγκης είναι δυνατό να χρηματοδοτηθεί σε ποσοστό 100 % από τον προϋπολογισμό της ΕΕ. Στην περίπτωση της Ελλάδας, που μαζί με την Ιταλία αποτελούν ουσιαστικά τις χώρες εφαρμογής του «κομβικού σημείου», η χρηματοδότηση για το έτος 2015, ανέρχονταν στο ποσό των 544 εκατομμυρίων ευρώ, από τα οποία 100 εκατομμύρια προορίζονταν για τα Κ.Υ.Τ ενώ το υπόλοιπο ποσό θα απορροφούνταν από τις «δομές φιλοξενίας προσφύγων» που βρίσκονταν στην ηπειρωτική Ελλάδα και στις οποίες μέχρι

⁹⁹ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2017), ό.π.

¹⁰⁰ Στο ίδιο.

το φθινόπωρο του 2016 φιλοξενούνταν 45.000 μετανάστες¹⁰¹. Οι χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε, είχαν ως στόχο την υλοποίηση έργων που αφορούσαν τη στέγαση και τη φιλοξενία των μεταναστών, τη σίτιση, την υγειονομική περίθαλψη, την κατασκευή υποδομών ύδρευσης και αποχέτευσης, τη μεταφορά από τα σημεία αποβίβασης στα ΚΥΤ, τη βελτίωση της ικανότητας λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων των ελληνικών αρχών και την αναβάθμιση των ηλεκτρονικών συστημάτων ταυτοποίησης. Πέρα από άμεσες χρηματοδοτήσεις για τα Κ.Υ.Τ, προβλέπονταν και κάποιες έμμεσες χρηματοδοτήσεις, που πραγματοποιήθηκαν σε δεύτερο χρόνο από την Frontex και την EASO¹⁰².

Τα Κ.Υ.Τ στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική: Το θεσμικό τους πλαίσιο και η σύντομη ιστορία τους

Το Ελληνικό κράτος, μέχρι το 2015, ουσιαστικά δεν διέθετε δομές πρώτης υποδοχής και ταυτοποίησης για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες, με εξαίρεση το φυλάκιο Ορεστιάδος στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Μόνο σε δύο νησιά (Χίος και Σάμος) λειτουργούσαν 2 κινητά κέντρα Πρώτης Υποδοχής, μικρής όμως χωρητικότητας, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών σε αυτά είχαν γίνει αντικείμενο καταγγελιών από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, καθώς θεωρήθηκαν στην καλύτερη περίπτωση απαράδεκτες¹⁰³. Η αύξηση των μεταναστευτικών μετακινήσεων που από το φθινόπωρο του 2015 σημείωσε κατακόρυφη αύξηση, οι πιέσεις της ΕΕ για συμμόρφωση του Ελληνικού Κράτους στην κοινή μεταναστευτική πολιτική και η Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας που υπογράφηκε ένα χρόνο μετά, είχαν ως αποτέλεσμα την θεμελίωση, εκ μέρους της Ελλάδας, ενός συστήματος πρώτης υποδοχής και ταυτοποίησης¹⁰⁴. Με άλλα λόγια, το Ελληνικό Κράτος κλήθηκε να υλοποιήσει μέσα σε λίγους μήνες μια πολιτική που επί δύο δεκαετίες είτε είχε παραμελήσει είτε συνειδητά δεν είχε εκτελέσει.

Η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, που αποτελεί σημείο αναφοράς στη μεταναστευτική πολιτική της υπό εξέταση περιόδου, επηρέασε σημαντικά τις πολιτικές στεγαστικής φιλοξενίας, καθώς βασικό της σημείο απετέλεσε η υιοθέτηση των Κ.Υ.Τ ως μέσου υποδοχής, καταγραφής και ταυτοποίησης των νεοεισερχόμενων πληθυσμών. Ουσιαστικά, με την υπογραφή της συμφωνίας, τα Κ.Υ.Τ μετατρέπονται σε εργαλεία υλοποίησης της Συμφωνίας, πραγματοποιώντας ορισμένες από τις βασικές της διατάξεις,

¹⁰¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενημερωτικό δελτίο, Διαχείριση της προσφυγικής κρίσης, Χρηματοδοτική στήριξη της ΕΕ στην Ελλάδα, επικαιροποίηση της 8ης Δεκεμβρίου 2016

¹⁰² Στο ίδιο.

¹⁰³ Σπυροπούλου Γ., & Χριστόπουλος Δ. (2016). *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε»*; ό.π.

¹⁰⁴ Dimitriadi, A. (2017), *Governing Irregular migration at the Margins of Europe*. ό.π.

όπως, επιστροφές στην Τουρκία των μεταναστών που τα αιτήματα ασύλου τους είχαν απορριφθεί, ενεργοποίηση της πρόβλεψης 1+1. Στην περίπτωση των ελληνικών Κ.Υ.Τ, υπάρχει ειδική πρόβλεψη στην συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, που θεωρητικά παγώνει τη μετακίνηση μεταναστών από τα νησιά στην ηπειρωτική Ελλάδα, μέχρι να τελεσιδικήσουν οι αιτήσεις ασύλου¹⁰⁵.

Μετά τη Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, το Ελληνικό Κράτος, πραγματοποίησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο θεσμικό πλαίσιο που αφορά τα ζητήματα ασύλου, ιδρύοντας για πρώτη φορά Γενική Γραμματεία Υποδοχής, στην οποία συμπεριλαμβάνεται Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΥΠΥΤ). Σύμφωνα με το άρθρο 8 του νόμου 4375/2016 αντικείμενο της ΥΠΥΤ είναι η διεξαγωγή διαδικασιών υποδοχής και ταυτοποίησης των εισερχόμενων στην Ελλάδα πληθυσμών¹⁰⁶. Πιο συγκεκριμένα, στον ίδιο νόμο (4375/2016) προβλέπεται ότι η ΥΠΥΤ είναι αρμόδια για την ίδρυση, λειτουργία και εποπτεία των Κ.Υ.Τ, των Κινητών Μονάδων Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΜΥΤ) τις Ανοιχτές Δομές Προσωρινής Υποδοχής και τις Ανοιχτές Δομές Προσωρινής Φιλοξενίας. Με το νόμο 4540/2018¹⁰⁷, επιδιώκεται η προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις ευρωπαϊκές οδηγίες που αφορούν τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο (υλικές συνθήκες υποδοχής και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη), ενώ στο άρθρο 18 του ίδιου νόμου ενσωματώνονται οι διατάξεις που αφορούν την σε είδος παροχή στεγαστικής φιλοξενίας. Η παροχή στεγαστικής φιλοξενίας μπορεί να προσφέρεται είτε ως παραμονή σε χώρους που χρησιμοποιούνται για την προσωρινή φιλοξενία των αιτούντων άσυλο κατά τη διάρκεια εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, είτε με τη στέγαση σε κέντρα φιλοξενίας (ιδιωτικά ή δημόσια, υπο την εποπτεία δημόσιων οργανισμών ή υπο την εποπτεία Μ.Κ.Ο και διεθνών οργανισμών) είτε με την παροχή ιδιωτικών κατοικιών από δημόσιους οργανισμούς ή από Μ.Κ.Ο και διεθνείς οργανισμούς. Τέλος, ειδική πρόβλεψη υπάρχει για την στέγαση ευάλωτων κοινωνικών

¹⁰⁵ Bendel, P. (2017). *EU REFUGEE POLICY IN CRISIS Blockades, Decisions, Solutions*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Department of Economics and Social Policy.

¹⁰⁶ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4375/2016 «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιатύπωση)» (L 180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις». Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α'51/3.4.2016)

¹⁰⁷ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4540/2018 «Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (αναδιатύπωση, L'180/96/29.6.2013 και άλλες διατάξεις).

ομάδων, όπως ασυνόδευτοι ανήλικοι, ανήλικοι, θύματα βασανιστηρίων κ.τ.λ.

Η στοχοθεσία των Κ.Υ.Τ.

Όπως προκύπτει από τις επίσημες διακηρύξεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι βασικοί στόχοι που καλείται να υλοποιήσει η «προσέγγιση του κομβικού σημείου» είναι οι εξής: η καταγραφή και η ταυτοποίηση των εισερχόμενων μεταναστών, ο διαχωρισμός των ¹⁰⁸ μεταναστών ανάλογα με την χώρα προέλευσης, η εξέταση των αιτημάτων ασύλου και ανάλογα με την πορεία του αιτήματος η παραπομπή των μεταναστών σε κάποια από τις επακόλουθες διαδικασίες¹⁰⁹, καθώς και η οργάνωση της «προσωρινής φιλοξενίας» των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, έως ότου εξεταστούν τα αιτήματα ασύλου τους. Μελετώντας τα έγγραφα και τα κείμενα της Ευρωπαϊκής επιτροπής, προκύπτει ότι η έμφαση δίνεται στην «επιχειρησιακή» πλευρά των Κ.Υ.Τ, στην καταγραφή και στον έλεγχο δηλαδή των νεοεισερχόμενων μεταναστών και λιγότερο στην οργάνωση της φιλοξενίας. Βασικοί στόχοι φαίνεται να είναι η καταγραφή, η επιλογή, η κατηγοριοποίηση και ο διαχωρισμός των μεταναστών. Όπως άλλωστε επισημαίνει και η σχετική έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, «...κατά την διάρκεια της κατηγοριοποίησης τους, μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί στο σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων όλων των μεταναστών...¹¹⁰», επισημαίνοντας με τον πλέον θεσμικό τρόπο τη βασική λειτουργία των Κ.Υ.Τ.

Η διαδικασία της κατηγοριοποίησης και του διαχωρισμού των μεταναστών, λαμβάνει χώρα μέσω της ταυτοπίσης τους, με την εξέταση των ταξιδιωτικών τους εγγράφων και την προσπάθεια επαλήθευσης της γνησιότητας αυτών. Η εξέταση των εγγράφων έχει σκοπό την εξακρίβωση της χώρας καταγωγής των μεταναστών, καθώς η εξέταση των αιτημάτων ασύλου γίνεται πάνω στην βάση της εθνικότητας των μεταναστών¹¹¹. Η εθνικότητα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην απόδοση ή μη του καθεστώτος του πρόσφυγα. Πιο συγκεκριμένα, οι μετανάστες που προέρχονται από την

¹⁰⁸ UNHCR, Refugees / Migrants Emergency Response – Mediterranean, Διαθέσιμο στο <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php>

¹⁰⁹ «Επειτα από την καταγραφή και τη λήψη των δακτυλικών αποτυπωμάτων τους, οι παρατόπως εισελθόντες πολίτες τρίτων χωρών πρέπει να κατευθύνονται σε μία από τις ακόλουθες τρεις διαδικασίες: - στο εθνικό σύστημα ασύλου της χώρας άφιξης (εάν ο μετανάστης υποβάλλει αίτηση ασύλου και θεωρείται ότι χρήζει διεθνούς προστασίας), - στο σχέδιο μετεγκατάστασης έκτακτης ανάγκης ή - στο σύστημα επιστροφής (εάν ο μετανάστης δεν αιτείται ή εάν δεν θεωρείται ότι χρήζει διεθνούς προστασίας)», σελ. 19, Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2017). Ειδική Έκθεση: Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση Η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot).

¹¹⁰ European Union: European Parliament (2016, April 12) *The situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration*. P8_TA(2016)0102, available at: <https://www.refworld.org/docid/58ab0feb4.html> [accessed 1 September 2020]

¹¹¹ Στο ίδιο, σελ. 8

Συρία, το Ιράκ ή την Ερυθραία έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες να χαρακτηριστούν ως πρόσφυγες και να λάβουν καθεστώς διεθνούς προστασίας, σε σχέση με τους υπόλοιπους μετανάστες¹¹². Η κατηγοριοποίηση και ο διαχωρισμός των μεταναστών με βάση την εθνικότητα, αποτελεί όμως παραβίαση της συνθήκης της Γενεύης και της ίδιας της έννοιας του ασύλου, δεδομένου ότι σε αυτή δεν προβλέπεται η σύνδεση της απόδοσης του καθεστώτος του πρόσφυγα με την εθνικότητα του, αλλά αντίθετα τα αιτήματα εξετάζονται σε ατομική βάση. Υπο αυτή την έννοια, η «θεσμική διάκριση» με βάση την εθνικότητα των μεταναστών, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των προσφύγων¹¹³.

Μετά την ταυτοποίηση και καταγραφή των μεταναστών, σειρά έχει η συλλογή των δακτυλικών τους αποτυπωμάτων, τα οποία συγκεντρώνονται στη «δεξαμενή αποτυπωμάτων» της Eurodac. Στην περίπτωση που κάποιος μετανάστης αρνηθεί να δώσει το δακτυλικό του αποτύπωμα, οι ευρωπαϊκές και εθνικές αρχές, δύναται να τον «εξαναγκάσουν» (coersion) να το παραχωρήσει ή ακόμα και να τον θέσουν σε «κράτηση» (detention)¹¹⁴. Ένας άλλος διακηρυγμένος στόχος της προσέγγισης του «κομβικού σημείου» είναι η εφαρμογή του έκτακτου προγράμματος μετεγκατάστασης των αναγνωρισμένων προσφύγων σε χώρες-μέλη της Ε.Ε, στόχος που από την αρχή είχε προβλεφθεί ότι θα είχε μικρή επιτυχία¹¹⁵, γεγονός που επιβεβαιώθηκε έναν χρόνο μετά (26/08/2016), με τον πλέον επίσημο τρόπο, δια στόματος του Επιτρόπου της Κομισιόν για ζητήματα μετανάστευσης, Δημήτρη Αβραμόπουλου¹¹⁶.

Τα Κ.Υ.Τ ως η χωρική αποτύπωση της βιοπολιτικής ασφαλειοποίησης της μετανάστευσης

Τον Οκτώβριο του 2015, στα εγκαίνια του πρώτου «κομβικού σημείου» στη νήσο

¹¹² Crawley, H., & Skleparis, D. (2018). Refugees, migrants, neither, both: Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis.' *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48–64

¹¹³ Bakewell, O. (2008). *Research Beyond the Categories*. ό.π.

¹¹⁴ European Commission (2015, Μάης 27). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on Implementation of the Eurodac Regulation as regards the obligation to take fingerprints. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/asylum/general/docs/guidelines_on_the_implementation_of_eu_rules_on_the_obligation_to_take_fingerprints_en.pdf

¹¹⁵ “the relocation decisions will affect a relatively small number of people, and will leave the large number of applicants originating from other third countries who cannot be relocated” European Union: European Parliament (2016, April 12) *The situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration*.

¹¹⁶ Euronews. (2016, September 8). Αποτυχία του σχεδίου των Βρυξελλών για επανεγκατάσταση των μεταναστών. *Euronews Διεθνή Νέα*. Ανακτήθηκε από: <https://gr.euronews.com/2016/09/08/brussels-plan-to-resettle-refugees-an-abstract-failure>

Λαμπεντούζα της Ιταλίας, ο προαναφερόμενος Επίτροπος μεταξύ άλλων δήλωνε: «...τα hotspot δεν είναι ούτε κέντρα κράτησης, ούτε κέντρα φιλοξενίας...»¹¹⁷. Πράγματι, τα Κ.Υ.Τ, φαίνεται να είναι να είναι το υδριβικό αποτέλεσμα του συνδυασμού κέντρων κράτησης και κέντρων φιλοξενίας, χωρίς όμως να είναι τίποτα από τα δύο. Τα Κ.Υ.Τ φαίνεται να αποτελούν τους τόπους επιτήρησης των σωμάτων και της κίνησης τους, καθώς και τόποι απόδοσης και αποδόμησης ταυτοτήτων, στη βάση των οποίων κρίνεται η μελλοντική πορεία των μεταναστευτικών σωμάτων και που έως την εξέταση των αιτημάτων τους, πρέπει να παραμείνουν σε αυτά. Οι διαμένοντες στα Κ.Υ.Τ, παρότι δεν έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα, πέρα από την διάβαση των συνόρων χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα, στερούνται την ελευθερία τους¹¹⁸. Μέσω προσωρινών μέτρων και διοικητικών πράξεων, παραμένουν περιορισμένοι στα Κ.Υ.Τ ή στα νησιά, αναμένοντας την απόφαση κάποιου διοικητικού υπαλλήλου. Υπο αυτό το πρίσμα, τα Κ.Υ.Τ, αποτελούν τη σύγχρονη εκδοχή των «στρατοπέδων συγκέντρωσης», το «βιοπολιτικό παράδειγμα εξαίρεσης της Δύσης»¹¹⁹: μέσω του εγκλεισμού των μεταναστών, της απαγόρευσης κίνησης και της κατηγοριοποίησης τους, επιδιώκεται ο «κοινωνικός θάνατος» των μεταναστών και η απογύμνωση τους από τις βασικές πολιτικές ελευθερίες¹²⁰, ελευθερίες που όμως απολαμβάνουν οι ντόπιοι και οι κάτοικοι της Ευρώπης.

Όπως έχει επισημανθεί από διάφορους στοχαστές, ακαδημαϊκούς, φιλόσοφους και συγγραφείς η μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε, διεξάγεται με όρους «βιοπολιτικής» και αντιμετωπίζει το ζήτημα της μετανάστευσης με όρους δημόσιας τάξης¹²¹. Βέβαια, η

¹¹⁷ Παρατηρήσεις του επιτρόπου Δ. Αβραμόπουλου στην Αθήνα, τον Οκτώβριο 2016. Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015, Οκτώβριος 10). Remarks by Commissioner Avramopoulos in Athens. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/SPEECH_15_5821

118

Tazzioli, M., & Garelli, G. (2018). Containment beyond detention: The hotspot system and disrupted migration movements across Europe. *Environment and Planning D: Society and Space*.

¹¹⁹ Agamben, G. (2005). *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*. (μτφρ. Π. Τσιαμούρας). Αθήνα, Scripta

¹²⁰ Στο ίδιο.

¹²¹ Ενδεικτικά για την ασφαλειοποίηση της μετανάστευσης, βλ. Balzacq, T. (2005). The three faces of securitization: Political agency, audience and context. Στο Bigo, D. (2002). Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. Στο Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. Στο Lacan, J. (2004). *Le séminaire, Livre X, L'angoisse*. Στο Leonard, S. (2007). The 'Securitization' of Asylum and Migration in the European Union: Beyond the Copenhagen School's Framework. Σε θεσμικό επίπεδο, η ασφαλειοποίηση της μετανάστευσης: η «Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας» [European Security strategy] (2008 και 2011) στο <https://www.consilium.europa.eu/media/30807/qc7809568elc.pdf>, το Πρόγραμμα της Χάγης (2004) [The Hague Programme], διαθέσιμο στο <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/public/The-Hague-Programme.pdf> και της Στοκχόλμης (2009) [The Stockholm Programme], διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF> και το «Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Μετανάστευση και το Άσυλο» (2008) [Common Immigration Policy for Europe],

πορεία προς την «ασφαλειοποίηση της μετανάστευσης», ούτε αρχίζει και ούτε φαίνεται να τελειώνει, με την «προσέγγιση του κομβικού σημείου». Αντιθέτως, η γέννηση των Κ.Υ.Τ φαίνεται να αποτελεί ένα στιγμιότυπο της συνολικής μετατροπής της μετανάστευσης σε ζήτημα «ασφάλειας». Με τον όρο «ασφαλειοποίηση» (securitization), νοείται ο τρόπος με τον οποίο ένα ζήτημα, όπως αυτό της μετανάστευσης, κατασκευάζεται και αναγνωρίζεται κοινωνικά ως απειλή για την «ασφάλεια» ενός κράτους ή μιας κοινωνίας. Σε πρώτο στάδιο, η «ασφαλειοποίηση» της μετανάστευσης κατασκευάζεται μέσω «λεκτικών ενεργημάτων» (speech act), που εκφέρονται από τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο¹²². Έρευνες και ρεπορτάζ ακαδημαϊκών¹²³ και δημοσιογράφων, που συσχετίζουν την εγκληματικότητα των δυτικών μητροπόλεων με συγκεκριμένες μεταναστευτικές ομάδες, λόγοι πολιτικών και κομμάτων που αντιμετωπίζουν τους μουσουλμάνους μετανάστες ως «εν δυνάμει τρομοκράτες»¹²⁴, συντελούν στην παραγωγή του κοινωνικού φόβου για τους μετανάστες, που προετοιμάζουν το απαραίτητο νομιμοποιητικό έδαφος για την λήψη έκτακτων μέτρων. Τα «έκτακτα μέτρα», η πρακτική δηλαδή της «ασφαλειοποίησης της μετανάστευσης», πραγματοποιείται μέσω διοικητικών πράξεων, όπως η δημιουργία πληθυσμιακών προφίλ, η εκτίμηση κινδύνου, οι στατιστικές μετρήσεις, η κατηγοριοποίηση των μεταναστών και ο εγκλεισμός.

Οι συνθήκες διαβίωσης στα Κ.Υ.Τ

Στην πράξη, από το 2015, η ελληνική κυβέρνηση σε συνεργασία με την Ε.Ε, υπερεθνικούς φορείς και Μ.Κ.Ο, έχει προχωρήσει στη δημιουργία πέντε Κ.Υ.Τ, σε πέντε νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Χίος, Λέσβος, Σάμος, Λέρος, Κώς). Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις ΜΚΟ αλλά και θεσμικών φορέων, από έρευνες ακαδημαϊκών και ερευνητών αλλά και από διεθνή και εγχώρια ρεπορτάζ δημοσιογράφων, οι συνθήκες διαβίωσης στα Κ.Υ.Τ κυμαίνονται από κακές (όπως στην περίπτωση της Λέσβου και της Λέρου) έως οριακές και επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή (όπως στο Κ.Υ.Τ της Μόριας και στο Κ.Υ.Τ της Χίου)¹²⁵. Εκθέσεις, έρευνες και ρεπορτάζ, συμφωνούν ως προς τις

διαθέσιμο στο <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/152/immigration-policy>

¹²² Austin, J.L. (1962). *How To Do Things With Words*. London: Oxford University Press

¹²³ Καρύδης, Β. (1996). *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα: ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

¹²⁴ Armakolas, I. & Karatrantos, T. (2016). Infiltration of terrorists in mixed migration flows in Eastern Mediterranean and the Western Balkans. At *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe*, p. 81-97.

¹²⁵ Βλ. European Agency for Fundamental Rights (2018), *Periodic Data Collection on the Migration Situation in the EU*. Ανακτήθηκε από: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-november-periodic-migration-report-highlights_en.pdf και ECRE (2016) *The implementation of the*

ακατάλληλες και ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης που επικρατούν στα Κ.Υ.Τ, αναδεικνύοντας ως έναν από τους βασικούς λόγους, την υπερπληρότητα που επικρατεί σε αυτά. Οι παράγοντες που οδηγούν στον υπερπληθυσμό των Κ.Υ.Τ φαίνεται να είναι οι εξής: πρώτον, η Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας και πιο συγκεκριμένα η πρόβλεψη περί μη μετακίνησης των αιτούντων άσυλο από τα νησιά στην ενδοχώρα, γεγονός που οδηγεί στην παραμονή τους στα hot-spot μέχρι την εξέταση των αιτημάτων τους, καθώς και τα γραφειοκρατικά προβλήματα, που καθυστερούν την εξέταση των αιτημάτων και αυτόματα διευρύνουν τον χρόνο παραμονής τους στα Κ.Υ.Τ, ενώ ταυτόχρονα σημειώνονται νέες αφίξεις μεταναστών¹²⁶. Η υπερπληρότητα που επικρατεί σε όλα τα Κ.Υ.Τ της χώρας, αποτελεί σύμφωνα με την τυπολογία Ethos, ακατάλληλη στεγαστική συνθήκη που μπορεί να οδηγήσει έως και σε φαινόμενα στεγαστικού αποκλεισμού¹²⁷. Το απώτατο όριο του στεγαστικού αποκλεισμού, όριο που στην περίπτωση της Κ.Υ.Τ Μόριας ή του Κ.Υ.Τ στο Βαθύ είναι πραγματικότητα, είναι οι διαμονή ανθρώπων σε σκηνές. Οι νεοαφιχθέντες που δεν βρίσκουν «θέση» στους χώρους των Κ.Υ.Τ, αναγκάζονται να ζουν σε σκηνές και σε αυτοσχέδια οικήματα, στους καταυλισμούς που δημιουργούνται πέριξ των hot-spot, ζώντας εκεί κάτω από δυσμενείς καιρικές συνθήκες (βροχή, χιόνι, καύσωνας) όλες τις εποχές του χρόνου, χωρίς τρεχούμενο νερό, χωρίς ρεύμα και κάτω από οριακές υγειονομικές συνθήκες. Η υπερπληρότητα των Κ.Υ.Τ, αποτυπώνεται και επιβεβαιώνεται από διάφορες έρευνες που έχουν διεξαχθεί: Τον Ιούλιο του 2018 στο Κ.Υ.Τ της Μόρια αντιστοιχούσαν 6.000 μετανάστες για 3.100 θέσεις, στη Χίο 2000 για 1014 θέσεις, στη Σάμο 2,606 για 648 θέσεις, στη Λέρο 970 για 966 θέσεις και στην Κω 970 για 816¹²⁸.

Όσοι από τους μετανάστες καταφέρουν να «εξασφαλίσουν» μια θέση φιλοξενίας στα Κ.Υ.Τ. αναμένεται να κατοικήσουν σε σπίτια-εμπορευματοκιβώτια (containers), τα οποία έχουν διαμορφωθεί για να καλύψουν τις ανάγκες της φιλοξενίας των μεταναστών. Τα σπίτια-εμπορευματοκιβώτια, ουσιαστικά είναι σιδερένιες παραλληλόγραμμα

hotspots in Italy and Greece: a study. Ανακτήθηκε από: <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/12/HOTSPOTS-Report-5.12.2016..pdf>

¹²⁶ ECRE (2019) *ECRE/ELENA Information Note - Living Conditions for Migrants and Refugees on the Eastern Aegean islands.* Ανακτήθηκε από: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecreelena-information-note-living-conditions-migrants-and-refugees-eastern-aegean-islands>

¹²⁷ European Observatory on Homelessness (EOH). (2016). *Asylum Seekers, Refugees and Homelessness EOH Comparative Studies on Homelessness : The Humanitarian Crisis and the Homelessness Sector in Europe.* FEANTSA's European Observatory on Homelessness Comparative Research Series. Ανακτήθηκε από https://www.feantsaresearch.org/download/feantsa-studies_06_web1893761109777125727.pdf

¹²⁸ Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles - July 2018. Ανακτήθηκε από: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/65334>

κατασκευές, που μέσα σε αυτές υπάρχει μόνο ένα ή δύο παράθυρα, κλιματισμός και περιορισμένη παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, ενώ ανύπαρκτο είναι το τρεχούμενο νερό, τουαλέτα και ο προσωπικός χώρος, καθώς ο χώρος εντός του container είναι ενιαίος και χωρίζεται με αυτοσχέδια μέσα (παραβάν, σεντόνια, κουρτίνες). Επιπλέον, η μόνωση τους κρίνεται ακατάλληλη, με αποτέλεσμα την υπερθέρμανση στις υψηλές θερμοκρασίες και τη μη επαρκή θέρμανση τους σε χαμηλές¹²⁹. Η στέγαση ανθρώπων σε εμπορευματοκιβώτια, παρότι συνιστά ανεπαρκή στεγαστική συνθήκη, σύμφωνα με την τυπολογία Ethos, είναι η βασική μονάδα στέγαση στα 5 Κ.Υ.Τ της χώρας. Ακόμα όμως και στα ίδια τα κοντέινερ επικρατεί «υπερπληρότητα», με αποτέλεσμα να ζουν στοιβαγμένοι, ο ένας πάνω στον άλλον έως και 15 άτομα σε ένα κοντέινερ.

Σε τρία από τα πέντε Κ.Υ.Τ και συγκεκριμένα στην Μόρια (Λέσβος) στο Βαθύ (Σάμος) και στην ΒΙΑΛ (Χίος) οι υγειονομικές συνθήκες κρίνονται από ακατάλληλες (ΒΙΑΛ) έως επικίνδυνες για την ανθρώπινη υγεία (Μόρια, Βαθύ). Για τη Μόρια, που αποτελεί ίσως το πιο «επικίνδυνο» Κ.Υ.Τ της χώρας οι υγειονομικές συνθήκες για το έτος 2018 είναι στην καλύτερη των περιπτώσεων απάνθρωπες: για 6000 μετανάστες υπήρχαν μόλις 3 γιατροί, 8 νοσηλεύτες και 8 ψυχολόγοι, η φαρμακευτική περίθαλψη εντός του Κ.Υ.Τ είναι υποτυπώδης, ενώ λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης και υγιεινής οι «φιλοξενούμενοι του καμπ» αναγκάζονται να νοσηλεύονται κατά καιρούς στο νοσοκομείο του νησιού: Ακόμα, οι συνθήκες υγιεινής και καθαριότητας στα τρία προαναφερόμενα Κ.Υ.Τ είναι επίσης ακατάλληλες: Εντός του καμπ της Μόρια, το 2018, υπήρχαν 160 τουαλέτες και 80 ντους, ενώ έξω από το καμπ, στον αυτοσχέδιο καταυλισμό που έχει στηθεί, υπήρχαν μόλις 30, με αποτέλεσμα να αντιστοιχεί 1 τουαλέτα για 200 άτομα¹³⁰, το ζεστό νερό σπανίζει, ενώ με τις πρώτες βροχές, το καμπ μετατρέπεται σε ελώδη βούρκο, που εγκυμονεί «υγειονομικούς κινδύνους». Σύμφωνα με αυτοψία που πραγματοποίησε κλιμάκιο της Διεύθυνσης Δημόσιας Υγείας Λέσβου, ο υπαίθριος χώρος του Κ.Υ.Τ «παρουσιάζει ρυπαρότητα συνοδευόμενη με πλήθος εντόμων υγειονομικής σημασίας λόγω των απορριμμάτων που υπάρχουν συσσωρευμένα στους κάδους και έξω από αυτούς (παρουσία σκουληκιών)»¹³¹. Η πρόσβαση σε πόσιμο

¹²⁹ Στο *Refugee Support Aegean (RSA)*. (2018, Οκτώβριος 9). The “hotspots” experiment: removing human rights from the equation. Ανακτήθηκε από: <https://rsaegean.org/en/the-hotspots-experiment/#Lesvos>

¹³⁰ Σύμφωνα με μαρτυρίες των Γιατρών Χωρίς Σύνορα στις 19 Δεκ. 2019, για την πρόσβαση σε φροντίδες υγείας (2019, Δεκέμβριος 19). Στο *RSA* (2020, Ιανουάριος 23). Μόρια: Μία εφιαλτική συνθήκη. Ανακτήθηκε από <https://rsaegean.org/el/moria-nightmare/#post-6987>

¹³¹ Στο Παπαδόπουλος, Γ. (2018, Σεπτέμβριος 17). Απόγνωση και ψυχικά τραύματα στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/985008/article/epikairothta/politikh/apognwsh-kai-yyxika-traymata-sth-moria>

νερό γίνεται μέσω βρυσών που έχουν τοποθετηθεί από Μ.Κ.Ο, που και εκεί όμως παρατηρείται μεγάλη αναμονή λόγω της υπερπληρότητας. Η πυρασφάλεια σε Μόρια, Βαθύ και ΒΙΑΛ είναι υποτυπώδης και ως εκ τούτου ανά διαστήματα ξεσπούν φονικές πυρκαγιές που συχνά αφήνουν πίσω τους αποτεφρωμένους μετανάστες¹³². Τέλος, η γεωγραφική τοποθεσία των τριών αυτών Κ.Υ.Τ (μεγάλη απόσταση από τα κοντινότερα αστικά κέντρα) δημιουργεί προβλήματα πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες και υπο μία έννοια «γκετοποιεί» τους διαμένοντες σε αυτό, ελαχιστοποιώντας την όποια διάδραση θα μπορούσαν να έχουν με τις τοπικές κοινωνίες¹³³.

Το Κ.Υ.Τ της Μόρια στην σφαίρα της (Βιο)Θανατοπολιτικής

«Η νεοτερική εξουσία, στοχεύει κυρίως στην πιστοποίηση, στην μέτρηση, την εκτίμηση και στην ιεράρχηση, παρά στην γυμνή επίδειξη του φονικού της μεγαλείου»¹³⁴

Το παραπάνω απόσπασμα του Γάλλου φιλοσόφου, Μισέλ Φουκώ, επιδιώκει να αντιπαραθέσει την «παραδοσιακή» με τη «νεοτερική» εξουσία. Αν η πρώτη στοχεύει την ίδια την ύπαρξη της ζωής, μέσω του μακάβριου θεάματος του θανάτου, η δεύτερη, αντιστρέφοντας τους όρους ζωή-θάνατος (making die-letting live) στοχεύει όχι στον θάνατο αλλά στην προστασία, την ρύθμιση και τον έλεγχο της ζωής. Η «νεοτερική εξουσία» (βιοπολιτική), σύμφωνα με τον Φουκώ εμφανίζεται με τη γέννηση των σύγχρονων εθνών-κρατών και αναφέρεται στο σύνολο των νομικών και διοικητικών εργαλείων που αυτά χρησιμοποιούν για να ρυθμίσουν τις ζωές των υπηκόων που διαβιούν εντός των συνόρων τους¹³⁵.

Η βιοπολιτική, ως έννοια και ως πρακτική, έχει χρησιμοποιηθεί ως αναλυτικό εργαλείο από διάφορες επιστημονικές πειθαρχίες, που μεταξύ άλλων συμπεριλαμβάνουν και τις «μεταναστευτικές σπουδές»¹³⁶. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένοι ακαδημαϊκοί και στοχαστές, προσεγγίζουν την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική και τα παράγωγά της με βιοπολιτικούς όρους. Η «προσέγγιση του κομβικού σημείου» και όλα τα παρελκόμενα της (ταυτοποίηση, λήψη δακτυλικών αποτυπωμάτων, κατηγοριοποίηση) ερμηνεύονται ως βιοπολιτικές τεχνολογίες διακυβέρνησης που αποσκοπούν στην

¹³² Kourachanis, N. (2018). Asylum Seekers, Hotspot Approach and Anti-Social Policy Responses in Greece (2015–2017). *Int. Migration & Integration* 19, 1153–1167.

¹³³ Στο ίδιο

¹³⁴ Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: Volume 1*. New York: Vintage, σελ 137

¹³⁵ Στο ίδιο.

¹³⁶ Diken, B. (2004). From refugee camps to gated communities: Biopolitics and the end of the city. *Citizenship Studies*, 8(1), 83–106.

ρύθμιση και στην καθυπόταξη της ζωής των μεταναστών¹³⁷. Μέσα στα πλαίσια της βιοπολιτικής διαχείρισης του μεταναστευτικού, η παροχή προστασίας συνοδεύεται από την απαίτηση για ρύθμιση και έλεγχο: η παροχή στέγης συνοδεύεται από λήψη αποτυπωμάτων, η παροχή φαγητού από καταγραφή, η παροχή διεθνούς προστασίας από κατηγοριοποίηση και διαχωρισμό (πρόσφυγες-μετανάστες).

Ο συνδυασμός ανθρωπισμού και καταστολής, προστασίας και πειθάρχησης ίσως ως ένα σημείο βρίσκουν εφαρμογή στην ευρωπαϊκή και ελληνική διαχείριση του μεταναστευτικού, υπο την προϋπόθεση όμως ότι τα σώματα των μεταναστών διατηρούνται στη ζωή και όχι σε μια ενδιάμεση κατάσταση ζωής-θανάτου. Η μετάβαση από τη βιοπολιτική στη θανατοπολιτική, μας εισάγει στην σκέψη του Achille Mbembe¹³⁸ καθώς και σε μια αναλυτικότερη σκοπιά του μεγαλύτερου και ίσως πιο «διάσημου» Κ.Υ.Τ της Ευρώπης: Του Κ.Υ.Τ της Μόριας.

Η έννοια της θανατοπολιτικής, αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η «νεωτερική εξουσία» αναπτύσσει πρακτικές που υποτάσσουν τη ζωή στο θάνατο. Η «θανατοπολιτική» ως έννοια, αν και αρχικά αναπτύχθηκε για να ερμηνεύσει τα ακραία φαινόμενα εκμετάλλευσης του νεωτερικού κόσμου, όπως η αποικιοκρατία, το σύστημα της δουλείας και το απαρτχάιντ, αργότερα άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στη μελέτη των σύγχρονων μεταναστευτικών σπουδών¹³⁹. Τα πολύνεκρα ναυάγια στην μεσόγειο, τα εθνικά σύνορα, οι επίσημοι κρατικά ελεγχόμενοι και «άτυποι» καταυλισμοί μεταναστών, ερμηνεύονται ως οι τόποι εγγραφής της θανατο-εξουσίας στα σώματα και στις καρδιές των μεταναστών. Οι οριακές στεγαστικές συνθήκες που επικρατούν σε ορισμένους «άτυπους» και τυπικούς καταυλισμούς, ερμηνεύονται ως σκόπιμη πολιτική επιλογή της ευρωπαϊκής θανατο-εξουσίας. Υπό αυτή την έννοια, η θανατοπολιτική, δεν στοχεύει στην άμεση αφαίρεση της ζωής των μεταναστών, αλλά στη συντήρηση αυτής σε ένα καθεστώς «μόνιμου τραύματος» (permanent injury) σε ένα ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ βιολογικής ύπαρξης και κοινωνικού θανάτου¹⁴⁰. Η θανατοπολιτική, μπορεί να υλοποιηθεί είτε μέσω της άμεσης πολιτικής πράξης, στην περίπτωση μας μέσω του αποκλεισμού των μεταναστών από τα προνόμια που απολαμβάνουν οι «ντόπιοι» είτε και μέσω της μη-πράξης, της αδράνειας δηλαδή και της μη-επέμβασης των ευρωπαϊκών

¹³⁷ Amoore, L. (2006). Biometric borders: Governing mobilities in the war on terror. *Political Geography*, 25(3), 336–351. και Davies, T., Isakjee, A., & Dhesi, S. (2017). Violent Inaction: The Necropolitical Experience of Refugees in Europe. *Antipode*, 49(5), 1263–1284

¹³⁸ Mbembe, A. & Meintjes, L. (2003). Necropolitics. *Public Culture*. 15(1), 11-40.

¹³⁹ Davies, T., Isakjee, A., & Dhesi, S. (2017). ό.π.

¹⁴⁰ Στο ίδιο.

κρατών σε ορισμένα ζητήματα που άπτονται του μεταναστευτικού, όπως είναι και το ζήτημα της στέγασης.

Η περίπτωση του Κ.Υ.Τ της Μόριας, ίσως να αποτελεί μια περίπτωση που η ευρωπαϊκή θανατο-εξουσία συνδυάζει στοιχεία τόσο πολιτικής πράξης αποκλεισμού όσο και «ενεργής» μη πράξης: η στέγαση μεταναστών σε κοντέινερ και σκηνές, η έλλειψη πυρασφάλειας, ο συνωστισμός και οι οριακές συνθήκες υγιεινής θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως πολιτική πράξη κοινωνικού αποκλεισμού, υπο την έννοια ότι σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν για αυτό ακριβώς τον σκοπό, αλλά και ως μη-πράξη, υπό την έννοια ότι ελάχιστες ενέργειες έχουν πραγματοποιηθεί για την βελτίωση ή τον τερματισμό αυτής της συνθήκης. Στις επόμενες γραμμές της παρούσας ενότητας θα παρουσιαστούν ορισμένα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Κ.Υ.Τ της Μόρια από τον Σεπτέμβριο του 2016 έως και τον Σεπτέμβριο του 2019 και τα οποία αποδεικνύουν την θανατοπολιτική διάσταση της «προσέγγισης του κομβικού σημείου».

Το Σεπτέμβριο του 2016 ξεσπάει μεγάλη πυρκαγιά εντός του Κ.Υ.Τ Μόριας. Λόγω της έλλειψης πυρασφάλειας και μέσων, η πυρκαγιά κατακαίει ένα μεγάλο μέρος του καταυλισμού, με αποτέλεσμα πάνω από 4000 μετανάστες να περιφέρονται για 6 μέρες άστεγοι στο νησί της Λέσβου. Η λύση τελικά θα δοθεί με την ναύλωση εμπορικού πλοίου, που εντός του θα «φιλοξενηθούν» οι πρώην κάτοικοι του Κ.Υ.Τ¹⁴¹.

Τον Ιανουάριο του 2017, ακραία καιρικά φαινόμενα έπληξαν την Ελλάδα. Οι προσφυγικοί καταυλισμοί, μεταξύ αυτών και η Μόρια, σκεπάστηκαν από το χιόνι. Οι *Γιατροί Χωρίς Σύνορα* είχαν περιγράψει την κατάσταση στα νησιά με τα παρακάτω λόγια: «Η κατάσταση είναι θλιβερή και εξοργιστική. Οι θερμοκρασίες τις τελευταίες εβδομάδες έχουν πέσει σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετά κάτω από το μηδέν, ενώ μετά το χιόνι έχουμε βροχές και καταιγίδες. Οι καταυλισμοί των hotspot λειτουργούν πολύ πάνω από τη δυναμικότητά τους εδώ και μήνες. Το θέαμα ενηλίκων και παιδιών που εξακολουθούν να κοιμούνται σε σκηνές στο χιόνι και τη λάσπη είναι κάτι που μας εξοργίζει»¹⁴².

Λίγες μέρες αργότερα τον ίδιο μήνα, τρεις άνθρωποι πεθαίνουν στον ύπνο τους

¹⁴¹ Στο Παπαδόπουλος, Γ. (2018, Σεπτέμβριος 17). Απόγνωση και ψυχικά τραύματα στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/985008/article/epikairothta/politikh/apognwsh-kai-yyxika-traymata-sth-moria> και στο Παγούδης, Γ. (2016, Σεπτέμβριος 20). Το φαιό αυγό του φιδιού στο «κόκκινο νησί». *ΕΦΣΥΝ*. https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/83093_faio-aygo-toy-fidiou-sto-kokkino-nisi

¹⁴² Στο News247 (2017, Ιανουάριος 23). Γιατροί Χωρίς Σύνορα: Ντροπή η εικόνα των καταυλισμών για τις ελληνικές και ευρωπαϊκές Αρχές. *News247*. Ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/koinonia/giatroi-choris-synora-ntropi-i-eikona-ton-kataylismou-gia-tis-ellinikes-kai-eyropaiques-arches.6484275.html>

στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Μόριας. Ο χειμώνας εκείνο τον χρόνο είναι ψυχρός και οι μετανάστες και πρόσφυγες του καταυλισμού κάποιες μέρες κοιμούνται μέσα σε σκηνές σκεπασμένες από χιόνι, χωρίς κανένα θερμαντικό μέσο. Κάποιοι από αυτούς θα φτιάξουν αυτοσχέδια μαγκάλια για να μπορέσουν να κοιμηθούν. Τρεις από αυτούς θα πεθάνουν μέσα σε διάστημα δύο εβδομάδων¹⁴³.

Στα τέλη Αυγούστου του 2018, το BBC δημοσίευσε μαρτυρίες εργαζομένων σε ΜΚΟ, σύμφωνα με τις οποίες υπήρξαν περιπτώσεις παιδιών που προσπάθησαν να αυτοκτονήσουν στη Μόρια, καθώς τα ίδια και οι οικογένειές τους έχουν καταρρεύσει σωματικά και πνευματικά. Στο καμπ σημειώνονταν συχνά άγρια επεισόδια μεταξύ διαμενόντων, η βία ήταν καθημερινότητα στη Μόρια¹⁴⁴. Ο συντονιστής των *Γιατρών Χωρίς Σύνορα*, Λούκα Φοντάνα, είπε ότι, αν και ο ίδιος έχει εργαστεί σε όλο τον κόσμο σε ζώνες συγκρούσεων, η Μόρια είναι το χειρότερο μέρος που έχει δει στη ζωή του¹⁴⁵.

Τον Οκτώβριο του 2018, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα ανέφεραν κρούσματα σεξουαλικής κακοποίησης στη Μόρια, ακόμα και σε βάρος ανηλίκων. Η διοίκηση του hotspot το διέψευσε και η οργάνωση επανήλθε με πιο συγκεκριμένα στοιχεία: «Από τον Ιανουάριο μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου 2018, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα έχουμε περιθάλψει στην κλινική μας, που βρίσκεται έξω από τον καταυλισμό της Μόριας, συνολικά 23 ασθενείς που ανέφεραν ότι υπέστησαν σεξουαλική κακοποίηση, συμπεριλαμβανομένου και βιασμού, μέσα ή γύρω από τον καταυλισμό. Από τους ασθενείς αυτούς, 14 ήταν ενήλικες και εννέα ανήλικοι, εκ των οποίων κάποιοι ηλικίας μόλις πέντε ετών», ανέφερε σε ανακοίνωση¹⁴⁶.

Στις 29 Σεπτεμβρίου του 2019, ξέσπασαν δυο φωτιές στο καμπ της Μόρια. Η πρώτη εκδηλώθηκε λίγο πριν τις 5 πμ σε ελαιοκτήματα έξω από το καμπ και σβήστηκε εγκαίρως. Η δεύτερη ξέσπασε 20 λεπτά μετά την πρώτη και η εστία ήταν μέσα στο hotspot. Κοντέινερ άρχισαν να καίγονται και μαύροι καπνοί σκέπασαν τον ουρανό. Στο

¹⁴³ Στο Παπαδόπουλος, Γ. (2018, Νοέμβριος 25). Ζητούν δικαίωση για το θάνατο στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/investigations/996838/zitoy-n-dikaiosi-gia-to-thanato-sti-moria/#secondPage> και στο Παγούδης, Γ. (2017, Ιανουάριος 31). Κι άλλος πρόσφυγας ξεψύχησε στη Μόρια. ΕΦΣΥΝ. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/98332_ki-allos-prosfygas-xepsyhise-sti-moria

¹⁴⁴ Στο ΤοΒΗΜΑ Team. (2018, Αύγουστος 28). Ρεπορτάζ κόλαφος του BBC για την κατάσταση στη Μόρια. *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Ανακτήθηκε από: <https://www.tovima.gr/2018/08/28/society/reportaz-kolafos-toy-bbc-gia-tin-katastasi-sti-moria/>

¹⁴⁵ Στο Mavrououlos, T. (2018, Σεπτέμβριος 29). Refugee camp in Greece: Even six-year-olds are considering suicide [Αυτόματη Μετάφραση]. *TAZ*. Ανακτήθηκε από: <https://taz.de/Fluechtlingslager-in-Griechenland!/5533309/>

¹⁴⁶ Στο Βεΐζης, Α. (2018, Οκτώβριος 17). Μόρια: Διευκρινιστική απάντηση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα. *Γιατροί Χωρίς Σύνορα*. Ανακτήθηκε από: <https://msf.gr/magazine/moria-dieykrinistiki-apantisi-ton-giatron-horis-synora>

νοσοκομείο μεταφέρθηκαν τραυματίες με ορθοπεδικά και αναπνευστικά προβλήματα. Μεταφέρθηκε, επίσης, η απανθρακωμένη σορός μιας γυναίκας.¹⁴⁷

Το βράδυ της Κυριακής 10 Νοεμβρίου του 2019, ο στρατιωτικός γιατρός του hotspot της Μόριας, διέγνωσε σε ένα βρέφος εννέα μηνών με καταγωγή από το Κονγκό συμπτώματα αφυδάτωσης. Μέχρι να μεταφερθεί στο νοσοκομείο Μυτιλήνης, είχε ήδη εκπνεύσει. Ήταν ένα από τα 2.500 παιδιά κάτω των 12 που ζουν στη Μόρια, σύμφωνα με τα στοιχεία των Γιατρών Χωρίς Σύνορα¹⁴⁸.

Τα Κ.Υ.Τ και η κοινωνική ένταξη

«Οι προσπάθειες για την ένταξη των μεταναστών πρέπει να ξεκινούν αμέσως μετά την άφιξή τους και να συνεχίζονται με την πάροδο του χρόνου»¹⁴⁹

Η παραπάνω προτροπή της αναπληρώτριας Γενικής Γραμματέας του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), Μάρι Κιβινιέμι, φαίνεται να αποτελεί κοινό τόπο σε όλο τον κλάδο των σπουδών της κοινωνικής ένταξης¹⁵⁰ καθώς η ενταξιακή πορεία οφείλει να ξεκινάει την πρώτη στιγμή της άφιξης στην χώρα υποδοχής. Στο Ελληνικό πλαίσιο φαίνεται να συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο: Η πρώτη υποδοχή των μεταναστών, που πραγματοποιείται μέσω του συστήματος των Κ.Υ.Τ, δεν συμπεριλαμβάνει μέτρα κοινωνικής ένταξης. Οι όποιες ενταξιακές προσπάθειες, προβλέπεται να πραγματοποιηθούν σε δεύτερο χρόνο, με την μεταφορά των μεταναστών στα «κέντρα ανοιχτής φιλοξενίας» της ενδοχώρας¹⁵¹. Ο σχεδιασμός αλλά και η υλοποίηση των ΚΥΤ, δεν περιλαμβάνει και δεν περιλάμβανε τη διάσταση της

¹⁴⁷ Newsroom. (2019, Σεπτέμβριος 30). «Δύο νεκροί από την πυρκαγιά στη Μόρια», λέει ο Περιφερειάρχης Βορείου Αιγαίου. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/1044951/dyo-nekroi-apo-tin-pyrkagia-sti-moria-leei-o-perifereiarchis-voreioy-aiyaiou-vinteo-fotografies/> και στο Efsyn.gr. (2019, Σεπτέμβριος 30). Στη σκιά της τραγωδίας στη Μόρια. *Efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/212786_sti-skia-tis-tragodias-sti-moria

¹⁴⁸ Σύμφωνα με στοιχεία των Γιατρών Χωρίς Σύνορα, στο Newsroom. (2019, Νοέμβριος 16). Νεκρό βρέφος από αφυδάτωση στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/1052164/nekro-vrefos-apo-afydatosi-sti-moria/>

¹⁴⁹ Δήλωση της Μάρι Κιβινιέμι στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και ΟΟΣΑ, στις 18 Απριλίου 2018, για τον προσδιορισμό των κυριότερων προκλήσεων γύρω από την ένταξη των μεταναστών και τις προβλεπόμενες συστάσεις πολιτικής αντιμετώπισής τους. Στο Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018) Ένταξη των μεταναστών: Στήριξη στις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές αρχές από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τον ΟΟΣΑ. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/greece/news/20181804_entaxi_metanaston_el

¹⁵⁰ Bakker, L., Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2016). The asylum-integration paradox: Comparing asylum support systems and refugee integration in the Netherlands and the UK. *International Migration*, 54(4), 118–132.

¹⁵¹ Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2018 Ιούνιος). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf> Εθνική

κοινωνικής ένταξης, καθώς όπως σχολιάστηκε σε προηγούμενες γραμμές, δεν είναι αυτή η στοχοθεσία του.

Ενώ ο διακηρυγμένος στόχος των Κ.Υ.Τ είναι η προσωρινή παροχή κατάλληλων καταλυμάτων και αντίστοιχης υγειονομικής περίθαλψης, όπως είδαμε, όχι απλά δεν είναι επαρκείς, αλλά επιπλέον και επικίνδυνα για την ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια. Οι οριακές βιοτικές συνθήκες που επικρατούσαν στα πέντε Κ.Υ.Τ της χώρας, φαίνεται όχι μόνο να αποτρέπουν την κοινωνική ένταξη των μεταναστών αλλά και να λειτουργούν ως ένα είδος αποτροπής των μελλοντικών μεταναστευτικών ροών: Η διαμονή σε σκηνές, οι θάνατοι από αφυδάτωση, τα αποτεφρωμένα σώματα, οι βιασμοί ανηλίκων θα μπορούσαν να ειπωθούν ως ένα μήνυμα της Ευρώπης προς τους μελλοντικούς μετανάστες που θα επιχειρήσουν να διαβούν τα σύνορα της: *«Μην έρθετε. Εδώ έχει μόνο πόνο και θάνατο».*

Η στέγαση προσφύγων και αιτούντων άσυλο και οι «ανοιχτές δομές προσωρινής φιλοξενίας»

Στην παρούσα υπο-ενότητα, θα παρουσιαστούν οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν, μέχρι τον Ιούλιο του 2018 στις «δομές ανοιχτής φιλοξενίας» με εστίαση στις δομές ανοιχτής φιλοξενίας του νομού Αττικής. Για το σκοπό αυτό, θα αναφερθούμε σε σχετικές εκθέσεις οργανισμών και ΜΚΟ, που διεξήγαγαν επιτόπια έρευνα, κατά τη χρονική περίοδο 2016-2018. Τέλος, θα επιχειρηθεί να διατυπωθεί η συνεισφορά των «δομών ανοιχτής φιλοξενίας» στο έργο της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών.

Παράλληλα με τη στέγαση μεταναστών στα Κ.Υ.Τ των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, χιλιάδες μετανάστες «φιλοξενήθηκαν» σε «δομές ανοιχτής φιλοξενίας», που από το 2015 άρχισαν να λειτουργούν μαζικά στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ο αριθμός των «ανοικτών δομών φιλοξενίας» είναι δύσκολο να υπολογιστεί, καθώς αφενός αυξομειώνονται διαρκώς, αφετέρου στην πλειοψηφία τους λειτουργούν σε ένα «γκρίζο» νομικό καθεστώς. Θεωρητικά, σύμφωνα με το νόμο 4375/2016, αρμόδια υπηρεσία για τις «ανοιχτές δομές φιλοξενίας» είναι η υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής ενώ υπεύθυνο για τον συντονισμό και τον καθορισμό των στεγαστικών θέσεων είναι το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α). Στεγαστικές θέσεις στις δομές, δικαιούνται αναγνωρισμένοι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, οι οποίοι είτε έχουν εξαιρεθεί από τη διαδικασία των «υποχρεωτικών επιστροφών» είτε η «υποχρεωτική επιστροφή» τους έχει παραταθεί ή μετατεθεί¹⁵². Στην πράξη, οι περισσότερες «ανοιχτές δομές φιλοξενίας»,

¹⁵² Στο Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles - July 2018 και στο Συνήγορος του Πολίτη (2017). Ειδική Έκθεση, *Επιστροφές Αλλοδαπών*. Διαθέσιμο στο

φαίνεται να λειτουργούσαν και να λειτουργούν σε «ανεπίσημο καθεστώς», με τη διαχείριση να γίνεται από διεθνείς και εγχώριες ΜΚΟ και διεθνείς οργανισμούς με την πλειοψηφία των «δομών», για την τριετία 2015-2018, να λειτουργεί χωρίς θεσμική αναγνώριση και επίβλεψη από το Ελληνικό Κράτος¹⁵³.

Οι «δομές ανοιχτής προσωρινής φιλοξενίας», όπως άλλωστε αποκαλύπτει και το τρίτο συνθετικό της ονομασίας τους είναι προσωρινές: η σχεδίαση τους είχε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα χωρίς συγκεκριμένο χρονικό πλάνο, ενώ η υλοποίηση τους έγινε υπό τη συνθήκη του «κατεπείγοντος», όπως άλλωστε και ο γενικότερος σχεδιασμός της μεταναστευτικής πολιτικής για την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι βραχυπρόθεσμες, προσωρινές, λύσεις όμως, έχουν την τάση να μετατρέπονται σε μακροπρόθεσμες και μόνιμες, καθώς η πλειοψηφία των δομών που ξεκίνησαν την λειτουργία τους το 2015-2016, εξακολουθούν να υφίστανται μέχρι και την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, 5 χρόνια μετά.

Εκτός από τις «δομές φιλοξενίας» που σχεδιάστηκαν και λειτούργησαν υπό την επίβλεψη του Κράτους, Διεθνών Οργανισμών και Μ.Κ.Ο, κατά την υπό μελέτη περίοδο (2015-2018) παρατηρήθηκε το φαινόμενο της δημιουργίας άτυπων καταυλισμών από μετανάστες. Οι άτυποι αυτοί καταυλισμοί, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον καταυλισμό της Ειδομένης και του λιμανιού του Πειραιά, τοποθετούνταν χωρικά στα σημεία εισόδου (Πειραιάς) και εξόδου (Ειδομένη, Ελληνο-Μακεδονικά Σύνορα) των μετακινούμενων πληθυσμών και στην πλειοψηφία τους λειτούργησαν για σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς εκκενώνονταν από την Ελληνική Αστυνομία. Οι καταυλισμοί αυτοί, παρότι δεν συμπεριλαμβάνονται στις υπο ανάλυση εκθέσεις της παρούσας εργασίας, απετέλεσαν τύπους που οι μετανάστες ανέλαβαν οι ίδιοι την «προσωρινή τους στέγαση», κάτω από αντίξοες συνθήκες. Για ένα κομμάτι της σχετικής βιβλιογραφίας, ο διαχωρισμός μεταξύ «επίσημων» και «ανεπίσημων» δομών φιλοξενίας είναι αδόκιμος, με το επιχείρημα της συμπληρωματικής, συμβιωτικής σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ «επίσημων» και «ανεπίσημων» δομών στέγασης¹⁵⁴. Η ελληνική περίπτωση φαίνεται εν μέρη να επιβεβαιώνει το συγκεκριμένο σχήμα: Οι αυτοσχέδιοι καταυλισμοί που αναπτύχθηκαν περιφερειακά, γύρω από τα Κ.Υ.Τ στη Μόρια της Λέσβου και στο Βαθύ της Σάμου ή ο καταυλισμός της Ριτσώνας που από «άτυπος» μετατράπηκε σε «ανοιχτή

https://www.synigoros.gr/resources/docs/2018_epistrofes_gr_web.pdf

¹⁵³ Συνήγορος του Πολίτη (2017). Ειδική Έκθεση, *Επιστροφές Αλλοδαπών*.

¹⁵⁴ Davies, T., Isakjee, A., & Dhese, S. (2019). "Informal migrant camps". In *Handbook on Critical Geographies of Migration*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

δομή φιλοξενίας»¹⁵⁵, φανερώνουν την αμφίδρομη σχέση μεταξύ «θεσμικού» και «μη θεσμικού» καθώς και τη δυσκολία κατηγοριοποίησης τους, δεδομένου και του «θεσμικού κενού» στο οποίο αυτοί σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν.

Τον Ιούλιο του 2018 λειτουργούσαν 25 «δομές ανοιχτής προσωρινής φιλοξενίας» στην ενδοχώρα κα 2 στα νησιά της Λέρου και της Λέσβου, με τους διαμένοντες σε αυτά, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο να υπολογίζονται σε 17.650¹⁵⁶. Γεωγραφικά οι συγκεκριμένες δομές, εντοπίζονται διάσπαρτες σε ολόκληρη τη χώρα: στο νομό Αττικής υπήρχαν 6 δομές (Ελευσίνα, Ελαιώνας, Λαύριο, Μαλακάσα, Σχιστό, Σκαραμαγκάς) στην Κεντρική Ελλάδα 4 (Οινόφυτα, Ριτσώνα, Θερμοπύλες Θήβα), 7 στην κεντρική Μακεδονία (Αλεξάνδρεια, Διαβατά, Κάτω Μηλιά, Λαγκάδικα, Νέα Καβάλα, Σέρρες, Βέροια) 2 σε Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (Δράμα, Καβάλα), 4 στην Ήπειρο (Κατσικάς, Κόνιτσα, Δολιανά Φιλιπιάδα), 2 στη Θεσσαλία (Κουτσόγερο, Βόλος) 1 στην Δυτική Ελλάδα (Ανδραβίδα) και 2 στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου (Καρά-Τεπέ στη Λέσβο και ΠΙΚΠΑ στη Λέρο)¹⁵⁷.

Οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν το 2018, στις «δομές ανοιχτής φιλοξενίας» αντικατοπτρίζουν τον προσωρινό και έκτακτο χαρακτήρα τους: η πλειοψηφία των παρεχόμενων καταλυμάτων είναι, όπως και στα Κ.Υ.Τ, ειδικά διαμορφωμένα εμπορευματοκιβώτια (containers), ενώ παρότι η διαβίωση σε σκηνές φαίνεται να αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα (η διαμονή σε σκηνές παρατηρήθηκε στην αρχή της λειτουργίας τους 2015-2016) δεν διατίθενται οικήματα κατάλληλα για μακροχρόνια παραμονή. Ο συνδυασμός της μακροχρόνιας παραμονής σε κοντέινερ, μαζί με την κακή υλικοτεχνική υποδομή τους (απουσία τουλέτας και προσωπικών χώρων, μη επαρκής ή ανύπαρκτη θέρμανση) και την επίσης ανεπαρκή ή ανύπαρκτη συντήρησή τους, στοιχειοθετεί φαινόμενα στεγαστικού αποκλεισμού και δημιουργεί συνθήκες που μπορούν να αποβούν επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή¹⁵⁸. Οι υγειονομικές συνθήκες στις δομές κρίνονται επισήμως μη ικανοποιητικές: Οι διαθέσιμες κοινές τουαλέτες δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών των διαμενόντων, η συντήρησή τους είναι υποτυπώδης ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρεται και η

¹⁵⁵ Στο Το Κουτί της Πανδώρας (2019, Αύγουστος 8). Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα, τα ενταξιακά προγράμματα και οι ανοιχτές δομές φιλοξενίας. *Το Κουτί της Πανδώρας*. Ανακτήθηκε από <https://www.koutipandoras.gr/article/oi-prosphyges-stin-ellada-ta-entaxiaka-programmata-kai-oi-anoihtes-domes-filoxenias>

¹⁵⁶ Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles - July 2018.

¹⁵⁷ Στο ίδιο.

¹⁵⁸ ΕΕΔΑ (2016, Δεκέμβριος). Οι Συνθήκες Διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Φιλοξενίας Μεταναστών και Προσφύγων. Διαθέσιμο στο: https://www.asylumineurope.org/sites/default/files/resources/kentra_filoxenias_autopsia.pdf

πλημμελής καθαριότητα τους (Λαγκαδίκια Θεσσαλονίκης). Σε ορισμένες δομές, όπου η στέγαση των «φιλοξενούμενων» πραγματοποιείται σε παλιές βιομηχανικές μονάδες και όπου αντί για κοντέινερ έχουν διαμορφωθεί δωμάτια (Οινόφυτα Βοιωτίας, Ελευσίνα - Σχολή Εμπορικού Ναυτικού, Βέροια – Στρατόπεδο Αρματολού Κόκκινου, Σίνδος, Καλοχώρι Θεσσαλονίκης) παρατηρείται έλλειψη εξαερισμός που σε συνδυασμό με τη μαζική παρουσία πολλών ατόμων σε κλειστό χώρο, εγκυμονεί υγειονομικούς κινδύνους. Ακόμα, στις περισσότερες εγκαταστάσεις, η πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό και ηλεκτρισμό δεν είναι επαρκής, ενώ σε ορισμένες δεν παρέχεται πόσιμο νερό ή θέρμανση¹⁵⁹ (Πολύκαστρο Κιλκίς).

Προβληματική κρίνεται επίσης η χωροταξική τοποθέτηση των «ανοικτών δομών φιλοξενίας», καθώς πολλές από αυτές βρίσκονται αποκομμένες από τα κοντινά αστικά κέντρα¹⁶⁰, ενώ ορισμένες δεν διαθέτουν αστική συγκοινωνία που να τις συνδέει με τις κοντινότερες πόλεις (Ελευσίνα, Σκαρामαγκάς, Σίνδος). Η απόσταση από τα αστικά κέντρα και η έλλειψη συγκοινωνιών σε συνδυασμό με τις ελλείψεις που καταγράφονται εντός των δομών (απουσία νοσοκομείων, υπηρεσιών, αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων) αφενός δημιουργεί προβλήματα στην πρόσβαση των «φιλοξενούμενων» σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες, αφετέρου, εγκυμονεί ο κίνδυνος περιχαράκωσης και γκετοποίησης, καθώς οι φιλοξενούμενοι στις δομές έχουν ελάχιστη αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία.

Οι στεγαστικές συνθήκες στις «δομές ανοιχτής φιλοξενίας στον Νομό Αττικής»

Σε αυτή την υποενότητα, θα γίνει αναφορά στις στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν, μέχρι τον Ιούλιο του 2018, στις δομές ανοιχτής φιλοξενίας στο νομό Αττικής. Για τον σκοπό αυτό, θα χρησιμοποιηθούν και θα αναλυθούν σχετικές εκθέσεις οργανισμών και ΜΚΟ, που διεξήγαγαν επιτόπιο έρευνα, κατά την χρονική περίοδο 2016-2018.

Κατά τη χρονική περίοδο 2015-2018, στην περιοχή του νομού Αττικής, λειτουργούσαν 6 δομές ανοιχτής φιλοξενίας προσφύγων (Ελευσίνα, Σκαρामαγκάς, Λαύριο, Ελαιώνας, Μαλακάσα, Σχιστό). Στη δομή της Ελευσίνας, υπεύθυνη αρχή φαίνεται να είναι ο Ελληνικός Στρατός και το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής,

¹⁵⁹ SAO Association (2016). Greek Mainland Camps Report. Ανακτήθηκε από <https://www.borderline-europe.de/sites/default/files/background/GreekMainlandCampsReport.pdf>

¹⁶⁰ Belavilas, N. & Prentou, P. (2016) “The typologies of refugees camps in Greece”. [Autonoma] - Towards the collective city: International Conference on Urban Autonomy and the Collective City Onassis Cultural Center.

ενώ την ευθύνη υποστήριξης της δομής έχει ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (Δ.Ο.Μ). Στη δομή της Ελευσίνας, τον Ιούλιο του 2018 διέμεναν 155 άτομα, στην συντριπτική τους πλειοψηφία τους Σύριοι (91%), με το 70% των διαμενόντων να είναι γυναίκες (24%) και παιδιά (44%). Σύμφωνα με την έκθεση, στη δομή της Ελευσίνας, παρουσιάζονται ανεπάρκειες στον κλιματισμό την θέρμανση και την πυρασφάλεια, καθώς και στις υποδομές καθαριότητας (απουσία πληνητηρίων, ύπαρξη μόλις 14 λειτουργικών WC για 155 άτομα). Προβληματική, κρίνεται η πρόσβαση των «φιλοξενούμενων» σε άτυπες μορφές εκπαίδευσης, στην παροχή νομικής βοήθειας και στην πρόσβαση στο σύστημα υγείας. Επίσης, σύμφωνα με την έκθεση, απουσιάζει πλήρως η συμμετοχή των διαμενόντων, σε δημόσιες δομές εκπαίδευσης¹⁶¹.

Στην «ανοιχτή δομή φιλοξενίας» του Λαυρίου (πρώην στρατόπεδο), υπεύθυνη αρχή είναι Ελληνικός Στρατός και την ευθύνη υποστήριξης έχει η Μ.Κ.Ο. Δ.Σ.Π (Δανέζικο Συμβούλιο Προσφύγων). Στο Λαύριο, διαμένουν 250 άτομα, στην πλειοψηφία τους υπήκοοι Συρίας (52%), υπήκοοι Αφγανιστάν (12 %) και Ιρακινοί (11%). Η διαμονή πραγματοποιείται τόσο σε κοντέινερ όσο και σε προκατασκευασμένα σπίτια. Το βασικό πρόβλημα της δομής του Λαυρίου εντοπίζεται στην τοποθεσία του, καθώς βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τα κοντινότερα σουπερ-μαρκετ, νοσοκομεία και δημόσιες υπηρεσίες. Επιπλέον, δεν υπάρχουν «χώροι» εντός της δομής, ενώ παρότι παρέχονται άτυπες μορφές εκπαίδευσης εντός της, καταγράφεται μικρό ποσοστό πρόσβασης των «φιλοξενούμενων» στο εκπαιδευτικό σύστημα (25%). Τέλος, απουσιάζουν οι μηχανισμοί ελέγχου εξόδου και εισόδου¹⁶².

Η δομή της Μαλακάσας (πρώην στρατόπεδο), έχει ως τυπικό διαχειριστή τον Ελληνικό Στρατό, με τον Δ.Ο.Μ να έχει την ευθύνη διαχείρισης. Τον Ιούλιο του 2018 διέμεναν 1075 άτομα, στην πλειοψηφία τους υπήκοοι Αφγανιστάν (56%), καθώς και Σύριοι (20%) και Ιρακινοί (16%) Οι διαμένοντες, ήταν στην πλειοψηφία τους άνδρες (51%). Η δομή της Μαλακάσας, όπως και η αντίστοιχη του Λαυρίου, βρίσκεται χωροταξικά απομονωμένη, με τις κοντινότερες δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες να βρίσκονται αρκετά μακριά. Οι φιλοξενούμενοι στη Μαλακάσα στεγάζονται τόσο σε κοντέινερ όσο και σε προκατασκευασμένα σπίτια. Τα προβλήματα στην δομή της Μαλακάσας, εντοπίζονται στον μη επαρκή αριθμό WC (40 WC για 1075 άτομα), στην μη παροχή νομική βοήθειας αλλά και στην ύπαρξη βιομηχανικών αποβλήτων στο

¹⁶¹ Βλ. έκθεση Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles ό.π. και στην έκθεση SAO - Save Assist Outreach (2016) ό.π.

¹⁶² Βλ. SAO - Save Assist Outreach (2016)

υπέδαφος του καταυλισμού, γεγονός που εγκυμονεί κινδύνους για την υγεία των διαμενόντων.

Στο Σχιστό (πρώην στρατόπεδο), ο χώρος στέγασης προσφύγων έχει ως υπεύθυνο διαχείρισης των Ελληνικό Στρατό και την Υ.Π.Υ.Τ, με το ΔΣΠ να έχει την ευθύνη διαχείρισης. Στη δομή διέμεναν 821 άτομα, στην πλειοψηφία τους Αφγανοί υπήκοοι (71%) , Σύριοι (20%) και Ιρακινοί (6%) με το ποσοστό των ανδρών να ανέρχεται στο 41%. Η στέγαση πραγματοποιείται σε κοντέινερ και σε προκατασκευασμένα σπίτια. Η δομή του Σχιστού, όπως και η αντίστοιχη της Μαλακάσας και του Λαυρίου, βρίσκεται χωροταξικά απομονωμένη, με σχεδόν ανύπαρκτη συγκοινωνία και χωρίς διαθέσιμες κοινοτικές δομές για τους «φιλοξενούμενους». Στο ίδιο μοτίβο με τις προηγούμενες δομές, οι διαθέσιμες τουαλέτες δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες των κατοίκων (24 τουαλέτες για 821 άτομα) ενώ και στο Σχιστό, παρότι παρέχονται άτυπες εκπαιδευτικές δράσεις, η συμμετοχή στην δημόσια εκπαίδευση κρίνεται χαμηλή και αποσπασματική. Τέλος αναφέρεται ανεπάρκεια στον φωτισμό και απουσία μηχανισμών ελέγχου της εισόδου-εξόδου¹⁶³.

Στη δομή του Σκαραμαγκά, διέμεναν 2503 άτομα, εκ των οποίων το 53% είχαν συριακή εθνικότητα, 33% ιρακινή εθνικότητα και 9% αφγανική, με την πλειοψηφία να αποτελείται από παιδιά (46%). Τυπικός διαχειριστής είναι ο Ελληνικός Στρατός και το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής ενώ την ευθύνη της διαχείρισης έχει το ΔΣΠ. Η στέγαση πραγματοποιείται μέσω προκατασκευασμένων κατοικιών. Η δομή, βρίσκεται και αυτή σε μεγάλη απόσταση από δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες, σε απομονωμένη τοποθεσία. Ορισμένα σοβαρά ζητήματα της δομής αφορούν την έλλειψη πυρασφάλειας, το δυσλειτουργικό αποχετευτικό σύστημα. Επίσης ανεπαρκείς κρίνεται η παροχή νομικής βοήθειας καθώς και η συμμετοχή των «φιλοξενουμένων» στη δημόσια εκπαίδευση¹⁶⁴.

Για την δομή του Ελαιώνα, υπεύθυνη αρχή είναι η Υ.Π.Υ.Τ. Σύμφωνα με την έκθεση, στον Ελαιώνα κατοικούσαν 1519 άτομα, στην πλειοψηφία τους Αφγανοί (40%), Σύριοι (27%) και Ιρακινοί (18%). Η στέγαση παρέχεται μέσω κοντέινερ και προκατασκευασμένων κατοικιών. Στη δομή του Ελαιώνα σημειώνονται ελλείψεις στην πυρασφάλεια και στην πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα, ενώ δεν προβλέπονται «κοινοτικοί χώροι» και παροχή νομικής βοήθειας. Η δομή του Ελαιώνα, με όλες τις εγγενείς αδυναμίες της , θεωρείται από τα καλύτερα παραδείγματα «ανοικτών δομών

¹⁶³ Βλ. Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

φιλοξενίας» και για αυτό τον λόγο, φιλοξενούνται άτομα που ανήκουν σε «ευάλωτες ομάδες» (ανήλικοι, οικογένειες, άτομα με αναπηρίες)¹⁶⁵.

Οι δομές προσωρινής φιλοξενίας και η κοινωνική ένταξη

Ως γενική παρατήρηση, διαπιστώνεται ότι οι συνθήκες στέγασης των προσφύγων και των μεταναστών στα κέντρα φιλοξενίας είναι από προβληματικές έως απολύτως ακατάλληλες, όπως επισημαίνεται και από άλλες σχετικές εκθέσεις.¹⁶⁶ Επίσης, η πρόσβαση των φιλοξενούμενων στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο σύστημα υγείας είναι προβληματική, καθώς η πλειοψηφία τους έχει από μερική έως μηδενική πρόσβαση. Όπως όμως σχολιάστηκε σε προηγούμενη ενότητα, η πρόσβαση των μεταναστών στην υγεία και στην παιδεία καθώς και η παροχή κατάλληλων καταλυμάτων, θεωρείται η βάση, πάνω στην οποία ξεκινά η ενταξιακή τους διαδικασία¹⁶⁷.

Η διαμονή σε «δομές ανοιχτής φιλοξενίας», που περισσότερο με καταυλισμούς μοιάζουν και λιγότερο με χώρους φιλοξενίας, παραβιάζει τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών και δεν διασφαλίζει κατάλληλες στεγαστικές συνθήκες, όπως αυτές περιγράφονται στις κοινοτικές οδηγίες της Ε.Ε¹⁶⁸. Η διαμονή σε κοντέινερς και σε προκατασκευασμένα οικηματα δεν διασφαλίζει την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών (επαρκείς συνθήκες στέγασης, προσωπικός χώρος) ενώ οι κακές υγειονομικές συνθήκες που επικρατούν στις δομές, δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο τη διαβίωση των μεταναστών. Υπο αυτό το πρίσμα, οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούν στις «ανοιχτές δομές φιλοξενίας» όχι μόνο δεν υποβοηθούν την «κοινωνική ένταξη» των «φιλοξενούμενων» αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις κρίνονται έως και επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή και την αξιοπρέπεια των μεταναστών.

Η πρόσβαση των «φιλοξενούμενων» στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως προκύπτει από μια σειρά εκθέσεων, κρίνεται ανεπαρκής. Στις ανοιχτές δομές φιλοξενίας της Αθήνας παρατηρείται η παροχή άτυπων εκπαιδευτικών μαθημάτων, που συνήθως πραγματοποιούνται αυτοσχέδια από Μ.Κ.Ο και από τους ίδιους τους πρόσφυγες εντός των δομών¹⁶⁹. Η συμμετοχή των προσφύγων/μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, θεωρείται ως βασική προϋπόθεση της κοινωνικής ένταξης, ενώ η μη συμμετοχή τους, αφενός τους στερεί το απαραίτητο «πολιτιστικό κεφάλαιο», αφετέρου

¹⁶⁵ Στο ίδιο.

¹⁶⁶ Στην έκθεση της ΕΕΔΑ (2016, Δεκέμβριος). Οι Συνθήκες Διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Φιλοξενίας Μεταναστών και Προσφύγων.

¹⁶⁷ Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework

¹⁶⁸ Council Directive 2013/2033(2013) Directive 2013/33 EU of the European Parliament.

¹⁶⁹ Στην έκθεση ΕΕΔΑ (2016, Δεκέμβριος). Οι Συνθήκες Διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Φιλοξενίας Μεταναστών και Προσφύγων.

οδηγεί σε φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), η πρόσβαση των διαμενόντων σε «δομές ανοιχτής φιλοξενίας» στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη, κάνοντας λόγο μάλιστα για μια «χαμένη γενιά προσφύγων»¹⁷⁰. Για την πλειοψηφία των διαμενόντων στις δομές, ουσιαστικά δεν προβλέπεται η συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα ή σε εκπαιδευτικά σεμινάρια, ενώ χαρακτηριστική είναι η δήλωση ενός συνεντευξιαζόμενου «Ούτε σχολείο υπάρχει, ούτε μπορώ να δουλέψω. Είμαστε μακριά από τα πάντα. Απλώς τρώμε, πίνουμε και κοιμόμαστε»¹⁷¹. Επιπλέον, η δαιδαλώδης γραφειοκρατία και η αργή πορεία της εξέτασης των αιτημάτων άσυλου, έχει ως αντίκτυπο την περιορισμένη πρόσβαση σε δικαιώματα και υπηρεσίες των αιτούντων άσυλο σε σχέση με τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες. Όσο περισσότερο ένα άτομο δεν έχει πλήρη πρόσβαση σε δικαιώματα και παροχές, ιδίως εκείνα που σχετίζονται με την επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση, τόσο πιο δύσκολο είναι αυτό να προχωρήσει η διαδικασία ενσωμάτωσης μόλις χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα», σημειώνει η έκθεση και παρατηρεί ότι οι αρνητικές συνέπειες μπορούν να αμβλυνθούν, εάν η διαδικασία ενσωμάτωσης όσων έχουν υψηλές πιθανότητες να λάβουν άσυλο ξεκινήσει ενόσω είναι σε εξέλιξη η εξέταση της αίτησής τους.

Η χωροταξική τοποθέτηση των δομών φιλοξενίας είναι ίσως από μόνη της ένα στοιχείο που λειτουργεί επιβαρυντικά σε όλες τις υπόλοιπες πτυχές της κοινωνικής ένταξης. Η τοποθέτηση των δομών σε απομακρυσμένες τοποθεσίες δυσκολεύει την πρόσβαση των μεταναστών σε αγαθά και υπηρεσίες δυσχεραίνοντας την πορεία της κοινωνικής τους ένταξης¹⁷². Σε επίπεδο σημειολογίας, η επιλογή παλαιών στρατοπέδων και στρατιωτικών εγκαταστάσεων για τη φιλοξενία αιτούντων άσυλο, υποκρύπτει τη στρατοπεδική λογική της ελληνικής και ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των δομών φιλοξενίας βρίσκεται σε απομακρυσμένες περιοχές, αποκομμένες από τον αστικό ιστό, καθιστώντας τις τρόπο τινά αόρατες και μη προσεγγίσιμες στην υπόλοιπη κοινωνία.

¹⁷⁰ European Agency for Fundamental Rights (2019, Νοέμβριος 19). Νεαροί μετανάστες: Η Ευρώπη δημιουργεί μια «χαμένη γενιά»; Διαθέσιμο στο https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2019-young-refugees-integration-greece_el.pdf

¹⁷¹ European Agency for Fundamental Rights (2019, Νοέμβριος 19). Νεαροί μετανάστες: Η Ευρώπη δημιουργεί μια «χαμένη γενιά»;

¹⁷² Παλάντζας, Μ. (2016). *Χωροθέτηση Προσωρινών Δομών Φιλοξενίας για Διερχόμενους Μεταναστευτικούς Πληθυσμούς στην Π.Ε. Θεσσαλονίκης* (Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από https://ikee.lib.auth.gr/record/285192/files/PALANTZAS_DE.pdf

Η «αορατότητα» των φιλοξενούμενων στις δομές, ενισχύεται από την απουσία «κοινωνικών συνδέσεων», που θα τους φέρουν σε επαφή με τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής. Χαρακτηριστικό είναι, ότι σε καμία από τις υπό ανάλυση εκθέσεις, δεν αναφέρονταν δράσεις και πρακτικές που επιδιώκουν να φέρουν σε επαφή τους «φιλοξενούμενους» με τις τοπικές κοινωνίες. Το χωρικό και κοινωνικό χάσμα που δημιουργεί η απόσταση μεταξύ των μεταναστών που κατοικούν εντός της «δομής» και των «ντόπιων» που κατοικούν εκτός αυτής, μπορεί να οδηγήσει σε εντάσεις ή ακόμα και σε συγκρούσεις, μεταξύ «ντόπιων» και μεταναστών¹⁷³. Από το 2016 και εντεύθεν, έχουν ξεσπάσει δεκάδες αντιμεταναστευτικές διαμαρτυρίες, συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις και συγκρούσεις, που έχουν ως βασικό αίτημα τους την απομάκρυνση των «δομών φιλοξενίας» και την εκκένωση τους¹⁷⁴. Τέτοιου είδους φαινόμενα, παρότι στη πλειοψηφία τους κατευθύνονται από ακροδεξιές ομάδες, φανερώνουν το απώτατο άκρο της έλλειψης «κοινωνικών συνδέσεων».

Η απουσία «κοινωνικών συνδέσεων», φαίνεται ότι επικρατεί ως συνθήκη, τόσο εντός όσο και εκτός των «δομών ανοιχτής φιλοξενίας». Όπως προκύπτει από τις υπό ανάλυση εκθέσεις, εντός των δομών απουσιάζουν οι «κοινοτικοί χώροι» και δεν προβλέπονται δραστηριότητες σύσφιξης σχέσεων μεταξύ των «φιλοξενούμενων». Λόγω της έλλειψης κοινών τόπων επαφής και επικοινωνίας, δυσχεραίνεται η κοινωνικοποίηση των μεταναστών φαίνεται να πραγματοποιείται με οικογενειακά, φυλετικά και εθνοτικά κριτήρια, δημιουργώντας διαχωρισμούς και εντάσεις εντός των κατοίκων των δομών¹⁷⁵. Απώτερη συνέπεια της έλλειψης συνοχής, είναι η δημιουργία κλίματος ανασφάλειας και καχυποψίας μεταξύ των «φιλοξενούμενων», που σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγεί ακόμα και σε βίαια περιστατικά.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, είναι ίσως σημαντικό να γίνει αναφορά στο ρόλο των Μ.Κ.Ο και των Διεθνών Οργανισμών, που δραστηριοποιούνταν εντός των «ανοικτών δομών φιλοξενίας». Η ευθύνη διαχείρισης της συντριπτικής πλειοψηφίας των δομών, όπως προκύπτει από τις υπό ανάλυση εκθέσεις, πραγματοποιείται είτε από Διεθνείς Οργανισμούς είτε από Μ.Κ.Ο, ενώ το Ελληνικό Κράτος φαίνεται να έχει μειωμένη συμμετοχή, γεγονός που απορρέει από την ευρύτερη ευρωπαϊκή

¹⁷³ Σχολιασμός του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες για την Εθνική Στρατηγική και την Ένταξη, στο Ελληνικό Συμβούλιο για του Πρόσφυγες (2019). Έκθεση Πεπραγμένων 2018. Διαθέσιμο στο https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Report_2018.pdf

¹⁷⁴ Για μια πρώτη εισαγωγή στις αντιμεταναστευτικές κινητοποιήσεις της διετίας 2016-2018 βλ. Περιοδικό Antifa - Πόλεμος Ενάντια στον Φόβο (2018, Οκτώβριος). Τεύχος 62. Antifa Scripta

¹⁷⁵ Στο ίδιο

μεταναστευτική πολιτική. Η ουσιαστική αντικατάσταση του ελληνικού κράτους από μη κρατικούς οργανισμούς ή ΔΟ και η μετάθεση των ευθυνών της υποδοχής, της φιλοξενίας και της κοινωνικής ένταξης σε αυτούς δημιουργεί μια σειρά ανυπέρβλητων εμποδίων. Ουσιαστικά η πλειοψηφία των δράσεων που αποσκοπούν στην κοινωνική ένταξη των «φιλοξενούμενων», πραγματοποιούνται από μη-κρατικούς φορείς και ΔΟ και όχι από το ίδιο το κράτος, που θεωρητικά είναι ο κατ' εξοχήν υπεύθυνος για τη φιλοξενία και την ένταξη των μεταναστών¹⁷⁶. Οι περιορισμένοι πόροι που διαθέτουν οι μη-κρατικοί οργανισμοί, σε συνδυασμό με τη στρατηγική που ακολουθούν (επιλογή συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων στόχων) δυσχεραίνουν την όποια προσπάθεια ένταξης και καταλήγουν στην παροχή της στοιχειώδους υλικής βοήθειας προς τους «φιλοξενούμενους»¹⁷⁷.

Κεφάλαιο 4ο

Το πρόγραμμα ESTIA

Το πρόγραμμα ESTIA (Emergency Support to Integration and Accommodation) ανατέθηκε στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, που σε συνεργασία με την Ελληνική κυβέρνηση, την τοπική αυτοδιοίκηση και Μ.Κ.Ο, επιδιώκει την παροχή στέγης σε αιτούντες άσυλο, καθώς και την παροχή οικονομικής βοήθειας μέσω προπληρωμένων καρτών¹⁷⁸. Η «προϊστορία» του προγράμματος ESTIA, θα μπορούσε να εντοπιστεί στην καθιέρωση της «Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση» και πιο συγκεκριμένα στο «έκτακτο πρόγραμμα μετεγκατάστασης αιτούντων άσυλο»¹⁷⁹, όπου προβλέπεται η μετεγκατάσταση 150.000 αιτούντων άσυλο από τις χώρες πρώτης υποδοχής, την Ιταλία και την Ελλάδα δηλαδή, σε άλλες χώρες μέλη της Ε.Ε. Παράλληλα με αυτή την εξέλιξη, το Ελληνικό Κράτος, δεσμεύτηκε να δημιουργήσει, σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία, 20,000 θέσεις στέγασης για αιτούντες άσυλο. Στην αρχική του φάση, από το 2015 έως το 2017, το πρόγραμμα ESTIA, επεδίωξε και ως ένα βαθμό

¹⁷⁶ Στη προσούρα Musferat (2016, Ιούλιος). Ανθρωπισμός χωρίς σύνορα...αλλά με περιφράξεις οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι μετανάστες και η περίπτωση της Λέσβου. *Musferat Ομάδα ενάντια στα κέντρα κράτησης*.

¹⁷⁷ Στο ίδιο

¹⁷⁸ Βλ. κεντρική ιστοσελίδα του προγράμματος ESTIA. Διαθέσιμο στο http://estia.unhcr.gr/el/home_page/

¹⁷⁹ Kourachanis, N. (2018). "From Camps to Social Integration? Social Housing Interventions for Asylum Seekers in Greece". *International Journal of Sociology and Social Policy*. 39(3/4): pp. 221-234.

πέτυχε, να στεγάσει αιτούντες άσυλο με «υψηλό βαθμό ευαλωτότητας», οι οποίοι ήταν υποψήφιοι προς μετεγκατάσταση ή οικογενειακή επανένωση σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες-μέλη¹⁸⁰.

Η δεύτερη φάση του προγράμματος, που ξεκινάει από το 2017 και συνεχίζεται μέχρι και την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, επεδίωξε να εντάξει και κάποιους αιτούντες ασύλου, πέρα από τους υποψήφιους για μετεγκατάσταση, οι οποίοι όμως άνηκαν σε κοινωνικά «ευάλωτες ομάδες»¹⁸¹. Τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του προγράμματος (2016) το πρόγραμμα ESTIA, χρηματοδοτήθηκε από τη Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με το ποσό των 120 εκατομ. ευρώ, ενώ δημιούργησε 20.055 θέσεις στέγασης. Από το 2017, αλλάζει ο φορέας χρηματοδότησης, καθώς το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από την Διεύθυνση Ευρωπαϊκής Πολιτικής Προστασίας και Επιχειρήσεων Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με το ποσό των 130, εκατ. Ευρώ, ανοίγοντας 22.000 θέσεις στέγασης¹⁸². Το 2018, γίνεται προσπάθεια αύξησης των θέσεων στέγασης (27.000) με παράλληλο προοδευτικό κλείσιμο μιας σειράς καταυλισμών καθώς παράλληλα αυξάνεται και ο προϋπολογισμός (170 εκατομ. Ευρώ). Το 2019, σύμφωνα πάλι με τα στοιχεία της Έπατης Αρμοστείας, ο προϋπολογισμός υπολογίζεται σε 190.000 εκατομ. Ευρώ και προβλέπονται 25.000 θέσεις στέγασης¹⁸³.

Το πρόγραμμα ESTIA, εκτός από την παροχή στέγης, έχει ως στόχο και την «κοινωνική ένταξη» των προσφύγων και αιτούντων άσυλο, όπως άλλωστε φανερώνει και η προσθήκη του όρου ένταξη, στο ακρωνύμιο του. Για τον σκοπό αυτό, η Έπατη Αρμοστεία, χορηγεί στους «ωφελομένους» του προγράμματος, οικονομικό βοήθημα, υπο τη μορφή «προπληρωμένων καρτών» (prepaid cards), που ανάλογα με πόσα μέλη έχει η κάθε οικογένεια, κυμαίνεται από 90 έως και 550 ευρώ. Πέρα από την παροχή υλικής υποστήριξης, σκοπός του προγράμματος ESTIA, είναι η ψυχοκοινωνική υποστήριξη των προσφύγων, λειτουργία που επιδιώκεται να υλοποιηθεί με τη συνδρομή κοινωνικών επιστημόνων, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη συνολική διαμονή των «ωφελομένων». Από τη στιγμή της άφιξης μέχρι και την αποχώρηση από το

¹⁸⁰ Στο ίδιο

¹⁸¹ Στην έκθεση Papatzani, E., Leivaditi, N., Ilias, A. & Petracou, E. (2020) “Refugee Reception. Greece Country Report”, RESPOND Working Papers, Global Migration: Consequences and Responses (#770564, Horizon2020) Report Series, University of the Aegean. Available at: <https://www.respondmigration.com/>

¹⁸² Το ESTIA είναι το Πρόγραμμα στέγασης αιτούντων άσυλο και προσφύγων του UNHCR, στο ESTIA (2018, Φλεβάρης [τελευταία ενημέρωση]) Πρόγραμμα στέγασης αιτούντων άσυλο και προσφύγων στο πλαίσιο του ESTIA: Ενημερωτικός Οδηγός για τις Τοπικές Αρχές. Διαθέσιμο στο <http://estia.unhcr.gr/el/el/πρόγραμμα-estia-ενημερωτικός-οδηγός-για-τ/>

¹⁸³ Στο ίδιο.

πρόγραμμα, προβλέπεται η συνδρομή κοινωνικών επιστημόνων, διερμηνέων και συνοδών, που θα στέκονται δίπλα στους «ωφελομένους» καθόλη τη διάρκεια της συμμετοχής τους στο πρόγραμμα. Επιπλέον, προβλέπεται η σύνδεση των «ωφελομένων» με κοινωνικές και κρατικές δομές (πρόσβαση σε νοσοκομεία, νομική υποστήριξη, σε πολιτισμικά σωματεία, αθλητικούς συλλόγους κ.α.)¹⁸⁴

Η υλοποίηση του προγράμματος ESTIA πραγματοποιείται, όπως προαναφέρθηκε, μέσω της συνεργασίας της τοπικής αυτοδιοίκησης και Μ.Κ.Ο. Πιο συγκεκριμένα, για το έτος 2018, υπεύθυνοι για την υλοποίηση του προγράμματος ήταν 10 ΜΚΟ (PRAKSIS, ΑΡΣΙΣ, ΝΟΣΤΟΣ, Solidarity Now, ΗΛΙΑΚΤΙΔΑ, CRS, INTERSOS, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Γιατροί του Κόσμου, ΜΕΤΑΔΡΑΣΗ) και 9 φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λιβαδειά, την Κρήτη, τα Τρίκαλα, την Καρδίτσα, τη Λάρισα, τη Νέα Φιλαδέλφεια – Νέα Χαλκηδόνα και την Τρίπολη¹⁸⁵. Ο στόχος των εταίρων (ΜΚΟ και τοπικής αυτοδιοίκησης) του προγράμματος ESTIA, είναι η δημιουργία θέσεων στέγασης, μέσω της ενοικίασης διαμερισμάτων και δωματίων σε ξενοδοχεία, η μίσθωση και ανακαίνιση κτιρίων για τη φιλοξενία των «ωφελομένων», η εύρεση οικογενειών που θα φιλοξενήσουν «ασυνόδευτους ανήλικους», καθώς και η ανεύρεση θέσεων σε ξενώνες ασυνόδευτων ανηλίκων που βρίσκονται ήδη σε λειτουργία¹⁸⁶.

Η ευθύνη για την εύρεση, τον έλεγχο και τον εξοπλισμό των διαμερισμάτων που θα φιλοξενηθούν οι «ωφελομένοι» του προγράμματος, ανήκει στον εκάστοτε εταίρο που καλείται να υλοποιήσει το πρόγραμμα, ενώ όλες οι σχετικές πληρωμές καλύπτονται από την Ύπατη Αρμοστεία. Σε κάθε διαμέρισμα υπολογίζονται κατά μέσο όρο 6 θέσεις φιλοξενίας με μέγιστο κόστος ενοικίασης, περίπου στα 300 - 400 ευρώ, ανάλογα με την περιοχή. Τα διαμερίσματα που θα επιλεγθούν πρέπει να ακολουθούν μια σειρά προδιαγραφών και να εξασφαλίζουν «κατάλληλες συνθήκες υποδοχής»¹⁸⁷. Πιο συγκεκριμένα, τα διαμερίσματα του προγράμματος πρέπει να διαθέτουν τα απαραίτητα πιστοποιητικά (ενεργειακό πιστοποιητικό, ηλεκτρολόγου, μηχανικού, να διαθέτουν πόσιμο νερό και υποδομές αποχέτευσης, θέρμανση και ζεστό νερό, κατάλληλες συνθήκες

¹⁸⁴ Στο ίδιο.

¹⁸⁵ Στο ίδιο

¹⁸⁶ Papatzani, E., Leivaditi, N., Ilias, A. and Petracou, E. (2020), ό.π.

¹⁸⁷ Με τον όρο «κατάλληλες συνθήκες υποδοχής» η Ύπατη Αρμοστεία διευκρινίζει ότι αυτές νοούνται ως «συνθήκες υποδοχής και υπηρεσίες που να εξασφαλίζουν ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, το οποίο εγγυάται τη συντήρησή τους υπό καλές συνθήκες ιδιωτικότητας, αξιοπρέπειας και ασφάλειας, ώστε να εξασφαλίζεται η επιβίωσή τους και να προστατεύεται η σωματική και ψυχική τους υγεία» σελ. 2 στον οδηγό της UNHCR, ESTIA (2018, Φλεβάρης [τελευταία ενημέρωση]), ό.π.

υγιεινής, πυρασφάλεια, να έχουν επαρκείς κοινόχρηστους χώρους να είναι πλήρως εξοπλισμένα και επιπλωμένα, καθώς και να έχουν επαρκή χώρο διαβίωσης για 6 άτομα (δηλ. κατά μέσο όρο 60 – 90 τ.μ.) και να υπάρχει μια τουαλέτα ανά 6 άτομα. Επιπλέον, τα διαμερίσματα πρέπει να βρίσκονται σε τοποθεσία που θα εξασφαλίζει την πρόσβαση των «ωφελούμενων» σε βασικές υπηρεσίες¹⁸⁸

Για την υλοποίηση του προγράμματος, προβλέπεται η πρόσληψη υπεύθυνου προμηθειών, λογιστή, υπεύθυνου διαχείρισης δεδομένων, διοικητικού υπαλλήλου, υπεύθυνου της ομάδας κοινωνικών επιστημόνων/διερμηνέων/συνοδών/εποπτών φιλοξενίας. Επιπλέον, προβλέπεται η απασχόληση κοινωνικών επιστημόνων (περ. 1 ανά 10 διαμερίσματα), διερμηνέων (περ. 1 ανά 10 διαμερίσματα), συνοδών (περ. 1 ανά 20 διαμερίσματα), εποπτών φιλοξενίας (περ. 1 ανά 20 διαμερίσματα). Σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπεται και η πρόσληψη οδηγού σχολικού λεωφορείου. Η γεωγραφία των διαμερισμάτων του προγράμματος ESTIA, αν και διασκορπισμένη σε όλη την Ελλάδα, εντοπίζεται κυρίως στο νομό Αττικής (54%) και στο νομό Θεσσαλονίκης (20,08%). Διαμερίσματα του προγράμματος λειτουργούν επίσης στην Κεντρική Ελλάδα (8.2%) στην Κρήτη (4.2%) στη Δυτική Ελλάδα (5.8%) και σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων και της Δωδεκανήσου (7%)¹⁸⁹. Τα παρεχόμενα καταλύματα του προγράμματος, είναι στην συντριπτική τους πλειοψηφία διαμερίσματα (96%) αν και υπάρχουν και κάποια κτίρια που μισθώνονται στα πλαίσια του προγράμματος (4%).

Μια πρώτη ερμηνεία του προγράμματος ESTIA: Η «ευαλωτότητα ως κριτήριο παροχής στέγης»

Μελετώντας τα στοιχεία που παρέχει η Ύπατη Αρμοστεία για το πρόγραμμα ESTIA, προκύπτει το ζήτημα της επιλογής της ομάδας-στόχου του προγράμματος. Από τους δεκάδες χιλιάδες μετανάστες που διαμένουν σε hotspot, σε δομές φιλοξενίας, σε καταυλισμούς, σε ακατάλληλα οικήματα ή είναι ακόμα και άστεγοι στο δρόμο, το πρόγραμμα ESTIA επέλεξε να φιλοξενήσει στις δομές του μια συγκεκριμένη κατηγορία μεταναστών: τους αιτούντες άσυλο και πιο συγκεκριμένα τους αιτούντες άσυλο που ανήκουν σε «ευάλωτες κοινωνικά ομάδες». Εξαιτίας της έλλειψης δομών και πόρων η «ανθρωπιστική δράση», κομμάτι της οποίας φαίνεται να αποτελεί το πρόγραμμα ESTIA, καταφεύγει στη λογική μιας πολιτικής οικονομίας επιλογής σωμάτων: Ο εκπρόσωπος της «ανθρωπιστικής δράσης», κατηγοριοποιεί και ιεραρχεί τους μετανάστες (μετανάστες

¹⁸⁸ Στο ίδιο

¹⁸⁹ Βλ. ιστοσελίδα του ESTIA, στο http://estia.unhcr.gr/el/home_page/

χωρίς χαρτιά, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο) και ανάλογα με το πόσο «ευάλωτοι» θεωρεί ότι είναι, κρίνει το εάν μπορούν ή όχι να έχουν πρόσβαση στο πρόγραμμα.

Έτσι, η ιεράρχηση των μεταναστευτικών σωμάτων, παράγει λόγους που κρίνουν ποιες ζωές είναι άξιες στήριξης και ποιες όχι¹⁹⁰. Στο πλαίσιο του προγράμματος ESTIA, ζωές άξιες προστασίας, κρίνονται αυτές που πληρούν κάποιο πρόσθετο στοιχείο ευαλωτότητας (ασυνόδευτοι ανήλικοι, οικογένειες, άτομα με αναπηρία), σχετικοποιώντας το κριτήριο της ευαλωτότητας. Η σχετικοποίηση όμως του κριτηρίου της ευαλωτότητας, αναιρεί το γεγονός ότι οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο είναι εξ ορισμού «ευάλωτα» υποκείμενα, αφού άλλωστε για αυτόν ακριβώς τον λόγο τους παρέχεται καθεστώς διεθνούς προστασίας, σύμφωνα με την Σύμβαση της Γενεύης. Επιπλέον διακρίνει μεταξύ των ανθρώπινων ζωών που είναι θεμιτό να προστατευθούν και όσων θεωρούνται ότι μπορούν ή πρέπει να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους, καθιστώντας την «ευαλωτότητα» ως το σημείο επαφής μεταξύ της κρατικής εξουσίας και του πληθυσμού που ορίζεται ως «ομάδα-στόχος» στο πλαίσιο των προγραμμάτων που υλοποιούν.

Η «ομάδα στόχος» του ESTIA, στην πρώτη φάση υλοποίησης τους προγράμματος (2015-2017) ήταν οι αιτούντες άσυλο που άνηκαν σε «ευάλωτες ομάδες» και που θα συμμετείχαν στο «έκτακτο πρόγραμμα μετεγκαταστασης», γεγονός από μόνο του αντιφατικό¹⁹¹, από την άποψη ότι επιλέχθηκαν άνθρωποι, που σε λίγο καιρό θα μετακινούνταν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα και όχι μετανάστες που βρίσκονταν εγκλωβισμένοι στα hotspot και στις «ανοιχτές δομές φιλοξενίας». Η μη επιλογή προσφύγων, για συμμετοχή στο πρόγραμμα, ίσως να αναδεικνύει την φθίνουσα πορεία που ακολουθεί η ιδιότητα του πρόσφυγα, την τελευταία δεκαετία

Όπως επισημαίνουν οι Voutira και Dona¹⁹², η «προσφυγική ταυτότητα» αποτελεί πλέον μια κατηγορία που βαθμιαία απαξιώνεται και περιορίζεται, τόσο σε πολιτικό όσο και σε διαχειριστικό επίπεδο, δίνοντας τη θέση της σε άλλες «ταυτότητες» όπως αυτή του «αιτούντα άσυλο», του «παράτυπου μετανάστη» ή του «λαθρομετανάστη», δημιουργώντας όλο και πιο προσωρινά προστατευτικά πλαίσια για τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Οι «ωφελούμενοι αιτούντες άσυλο» που συμμετέχουν στο πρόγραμμα,

¹⁹⁰ Αθανασίου, Α. & Τσιμουρής, Γ. (2013), Χαρτογραφώντας την βιοπολιτική των συνόρων: Σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Τόμος 140, 3-37.

¹⁹¹ Kourachanis, N. (2018) "From camps to social integration? Social housing interventions for asylum seekers in Greece"

¹⁹² Voutira, E. & Doná G., (2007) Refugee Research Methodologies: Consolidation and Transformation of a Field. *Journal of Refugee Studies*. 20:(2), 163-171

μπορούν να παραμείνουν σε αυτό, υπό την προϋπόθεση ότι παραμένουν «αιτούντες άσυλο» και δεν αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες¹⁹³, καθώς σε περίπτωση που λάβουν καθεστώς διεθνούς προστασίας ή το αίτημά τους απορριφθεί, αυτόματα παύουν να είναι «ωφελούμενοι» και θα πρέπει να βρουν κατοικία μόνοι τους .

Η «ένταξη», η απόσυρση του κράτους, η εμπλοκή των ΜΚΟ και ο σχεδιασμός σε συνθήκες «κρίσης»

Όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες γραμμές, το πρόγραμμα ESTIA, χρηματοδοτείται από την Ε.Ε μέσω της Ύπατης Αρμοστείας και υλοποιείται από ΜΚΟ (κυρίως) και από την τοπική αυτοδιοίκηση (Δήμοι). Η χρηματοδότηση δηλαδή, αλλά και η υλοποίηση του προγράμματος, που πέρα από την παροχή στέγης επιδιώκει και την κοινωνική ενσωμάτωση των «ωφελούμενων», πραγματοποιείται από ΜΚΟ ΚΑΙ ΔΟ, χωρίς την άμεση εμπλοκή του κράτους, το οποίο παρεμβαίνει στο πρόγραμμα μόνο μέσω της συμμετοχής κάποιων δήμων σε αυτό. Η απουσία του κράτους από την «κοινωνική ένταξη» των «ωφελούμενων», παρότι δεν αποτελεί αμιγώς ελληνική ιδιαιτερότητα¹⁹⁴, δημιουργεί αυτόματα περιορισμούς ή ακόμα και δυσκολίες στην ενταξιακή διαδικασία.

Όπως προκύπτει από την μελέτη του υλικού της Ύπατης Αρμοστείας για την ενταξιακή διαδικασία των «ωφελούμενων», το πρόγραμμα ESTIA, υποχρεώνει τους «φορείς υλοποίησης (ΜΚΟ και Δήμοι) να παρέχουν βοήθεια στην εγγραφή των αιτούντων άσυλο στις υπηρεσίες του κράτους, χωρίς όμως να προβλέπει άλλα μέτρα ένταξης. Η εγγραφή των μεταναστών στις υπηρεσίες του κράτους, παρότι αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση στην «ενταξιακή διαδικασία», καθώς παρέχει μια πρώτη νομική υπόσταση στους μετανάστες, δεν αποτελεί επαρκή πολιτική ένταξης¹⁹⁵. Σχετική με το θέμα έρευνα¹⁹⁶ έχει αναδείξει την ελλιπή σύνδεση της στέγασης των ωφελούμενων με την κοινωνική τους ένταξη, καθώς εντός του προγράμματος δεν παρέχεται εκμάθηση ελληνικών, δεν προβλέπεται η επαγγελματική τους κατάρτιση και η προετοιμασία τους για την εισαγωγή στην αγορά εργασίας, ενώ ελλιπής κρίνεται και η διασύνδεση των συμμετεχόντων με την υπόλοιπη κοινωνία.

Η απουσία όλων των προαναφερθέντων, εγκυμονεί τον κίνδυνο της

¹⁹³ Κουραχάνης, Ν. (2019). *Πολιτικές Στέγασης Προσφύγων*, σελ 168.

¹⁹⁴ Για τη μετάθεση των ευθυνών της «κοινωνικής ένταξης» των μεταναστών από κρατικούς σε μη κρατικούς φορείς βλ. Zetter, R. (2007). More labels, fewer refugees: Remaking the refugee label in an era of globalization.

¹⁹⁵ Ager, A., & Strang, A. (2008).

¹⁹⁶ Kourachanis, N. (2018). "From Camps to Social Integration? Social Housing Interventions for Asylum Seekers in Greece"

«επιδοματικής εξάρτησης» των «ωφελούμενων» από τις οικονομικές παροχές του προγράμματος, καθώς χωρίς μακροπρόθεσμο πλάνο ένταξης, οι «ωφελούμενοι» δεν μπορούν να αυτονομηθούν από αυτό, ενώ με το τέλος του προγράμματος βρίσκονται ουσιαστικά στο «κενό», χωρίς στέγη αλλά κυρίως χωρίς τα απαραίτητα «εργαλεία» που θα τους επιτρέψουν να συνεχίσουν την ζωή τους εντός της ελληνικής κοινωνίας¹⁹⁷.

Παραμένοντας στο ζήτημα του σχεδιασμού, που ίσως αποτελεί μια από τις βασικές προβληματικές διαστάσεις του ΕΣΤΙΑ από τις οποίες πηγάζουν πολλές εγγενείς αδυναμίες του, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι έχει χαρακτήρα βραχυπρόθεσμο και ταυτόχρονα έκτακτο. Ο «έκτακτος» χαρακτήρας του προγράμματος, που αποτυπώνεται στο ίδιο του το όνομα: Πρόγραμμα Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης για την Ένταξη και την Στέγαση, οδήγησε και οδηγεί σε διαρκής αλλαγές, τροποποιήσεις και παρεκκλίσεις από τα αρχικά σχέδια. Ο επανακαθορισμός της ομάδας-στόχου, οι αλλαγές στα ποσά των χρηματοδοτήσεων και ο μη-ακριβείς χρονικός ορίζοντας του πλάνου, είναι κάποια από τα βασικά ζητήματα που δυσχεραίνουν το έργο του ΕΣΤΙΑ και το εγκλωβίζουν σε βραχυπρόθεσμους σχεδιασμούς. Η διαδικασία όμως της «κοινωνικής ένταξης», όπως σχολιάστηκε σε προηγούμενη ενότητα, είναι κατ' εξοχήν μια «αργή» πορεία, που απαιτεί μακροπρόθεσμο, ολικό σχεδιασμό και όχι αποσπασματικές κινήσεις.

Η «φιλοξενία» των μεταναστών στον αστερισμό των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων

Η εξέλιξη της εμπλοκής των Μ.Κ.Ο στο προσφυγικό τη διετία 2015-2016

Όπως σχολιάστηκε στις δύο προηγούμενες ενότητες, η πρώτη υποδοχή και η φιλοξενία των μεταναστών της διετίας 2015-2016, χαρακτηρίστηκε από την ενεργό ανάμειξη Μ.Κ.Ο και Δ.Ο. Πριν το 2015, ορισμένες Μ.Κ.Ο δραστηριοποιούνταν στην υποδοχή μεταναστών (κυρίως αιτούντων άσυλο) λειτουργώντας «ξενώνες φιλοξενίας» για ανήλικους και ασυνόδευτους μετανάστες¹⁹⁸. Το «μακρύ καλοκαίρι του 2015» όμως, άλλαξε δραστικά τον ρόλο των Μ.Κ.Ο και των Δ.Ο στην Ελλάδα, τόσο στο επίπεδο της χρηματοδότησης τους, όσο και στο επίπεδο των ευθυνών που αυτές ανέλαβαν.

Η εξέλιξη της συμμετοχής των Μ.Κ.Ο και των Δ.Ο, για την διετία 2015-2016,

¹⁹⁷ Στο ίδιο.

¹⁹⁸ Dimitriadi, A. & Sarantaki, A.M. (2019, March). National report on the governance of the asylum reception system in Greece. CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM (20). Διαθέσιμο στο: http://ceaseval.eu/publications/WP3_Greece.pdf

φαίνεται να ακολουθεί τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση, που χωρικά διαδραματίζεται στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και χρονικά εντοπίζεται το «μακρύ καλοκαίρι» του 2015, έχει ως βασικό χαρακτηριστικό την συμμετοχή ομάδων εθελοντών, που αφενός αποτελούνται στην πλειοψηφία τους από «ντόπιους», αφετέρου δεν φαίνεται να έχουν κάποια οργανική σχέση με Μ.Κ.Ο και Διεθνείς Οργανισμούς¹⁹⁹. Σε αυτή την φάση, οι ομάδες εθελοντών προσπαθούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των νεοαφιχθέντων (παροχή νερού, φαγητού, ρουχισμού, φαρμάκων) καθώς και για την μεταφορά των μεταναστών στα τοπικά Κ.Υ.Τ. Ουσιαστικά, σε αυτή την φάση, οι εθελοντές και οι αλληλέγγυοι πολίτες των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, αναλαμβάνουν την ευθύνη της «πρώτης υποδοχής» και της προσωρινής περίθαλψης των χιλιάδων μεταναστών που καταφθάνουν από τα τουρκικά παράλια²⁰⁰.

Η δεύτερη φάση, που σχηματικά θα μπορούσε να τοποθετηθεί χρονικά από τον Σεπτέμβριο του 2015 έως και τον Γενάρη του 2016, χαρακτηρίζεται από την ενεργό ανάμιξη διεθνών και εγχώριων ΜΚΟ καθώς και Διεθνών Οργανισμών²⁰¹. Η κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των νεοαφιχθέντων, οι ανεπαρκείς έως ανύπαρκτες δομές φιλοξενίας του Ελληνικού Κράτους και η προβολή του ζητήματος από διεθνή και ευρωπαϊκά Μ.Μ.Ε, είναι μόνο μερικές από τις αιτίες που οδήγησαν δεκάδες ΜΚΟ στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Σε αυτήν την περίοδο διεθνείς και εγχώριες ΜΚΟ μεγάλου και μικρού βεληνεκούς, μαζί με εθελοντές και αλληλέγγυους πολίτες, αναλαμβάνουν το δύσκολο έργο της κάλυψης των βασικών αναγκών των νεοαφιχθέντων μεταναστών²⁰². Η εμπλοκή ΜΚΟ μεγάλου βεληνεκούς και Διεθνών οργανισμών έχει διττά αποτελέσματα: Από τη μια πλευρά βελτιώνεται η ποιότητα και η ποσότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, από την άλλη πλευρά όμως δημιουργούνται εντάσεις μεταξύ Μ.Κ.Ο και αλληλέγγυων πολιτών, όπως αυτές που φαίνεται να σημειώθηκαν στην Λέσβο το φθινόπωρο του 2015, , καθώς οι πρώτες επιδιώκουν να επεκτείνουν το εύρος των δραστηριοτήτων τους σε τομείς που ήδη δραστηριοποιούνται αλληλέγγυοι πολίτες²⁰³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποτυπώνει ανάγλυφα την διάσταση των δύο αυτών πλευρών ήταν το Κ.Υ.Τ της Λέσβου (Μόρια) όπου η διαχείριση του επίσημου

¹⁹⁹ Hernandez, J. (2016), *Refugee Flows to Lesbos: Evolution of a Humanitarian Response*, Migration Policy Institute

²⁰⁰ Στο ίδιο

²⁰¹ Crawley, H., & Skleparis, D. (2018). *Refugees, migrants, neither, both: Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis*.

²⁰² Στο ίδιο

²⁰³ Crawley, H., & Skleparis, D. *ό.π.π*

Κ.Υ.Τ πραγματοποιούνταν από τις κρατικές αρχές και Μ.Κ.Ο μεγάλου βεληνεκούς, ενώ η διαχείριση του «άτυπου καταυλισμού» που έχει αναπτυχθεί γύρω από τον «επίσημο», πραγματοποιούνταν από ομάδες εθελοντών και αλληλέγγυων²⁰⁴. Η τρίτη φάση, φαίνεται να ξεκινάει τον Φλεβάρη του 2016, με την συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας και ουσιαστικά συνεχίζεται μέχρι και το τέλος της υπό μελέτης περιόδου (2018). Σε αυτήν την περίοδο, το Ελληνικό Κράτος, αρχίζει να συμμετέχει ενεργά, συνεργαζόμενο με Διεθνείς οργανισμούς και Μ.Κ.Ο μεγάλου βεληνεκούς. Η ελληνική κυβέρνηση, σε μια προσπάθεια κανονικοποίησης, ρύθμισης και ελέγχου των εμπλεκόμενων μερών, ψηφίζει και άμεσα εφαρμόζει τον νόμο 4368/16, με τον οποίο ελαχιστοποιεί την συμμετοχή εθελοντών και αλληλέγγυων, ενώ αποκλείει τις μη εγγεγραμμένες Μ.Κ.Ο²⁰⁵. Η τρίτη φάση σηματοδοτεί την «επιστροφή του κράτους» στο μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο σε συνεργασία με «επαγγελματικές» διεθνείς και εγχώριες Μ.Κ.Ο και Διεθνείς Οργανισμούς, αναλαμβάνει κεντρικό ρόλο στην διαχείριση της πρώτης υποδοχής και της φιλοξενίας των εισερχόμενων πληθυσμών²⁰⁶.

Κράτος, Διεθνείς Οργανισμοί και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Η παρουσία και η ανάμειξη διάφορων Μ.Κ.Ο και Διεθνών Οργανισμών στην μεταναστευτική πολιτική ξεκινά για μεν τις ΜΚΟ στον ύστερο 19^ο αιώνα και για τις ΔΟ τον Μεσοπόλεμο και δεν αποτελεί κάποια ελληνική ιδιαιτερότητα. Η αναδυόμενη παγκοσμιοποίηση, η κατάρρευση του Κεϋνσιανού κράτους πρόνοιας και η υιοθέτηση νέο-φιλελεύθερων κοινωνικών και οικονομικών πολιτικών, είναι μόνο μερικοί από τους λόγους που ευνόησαν την ανάδειξη νέου τύπου μη-κρατικών οργανισμών, οι οποίες σταδιακά συμμετέχουν σε τομείς που παραδοσιακά ανήκαν στην σφαίρα της κρατικής παρέμβασης, όπως ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής²⁰⁷. Η τάση αντικατάστασης του Κράτους από μη-κρατικούς οργανισμούς αντικατοπτρίζεται σε

²⁰⁴ Hernandez, J. (2016). *Refugee Flows to Lesbos*, ό.π.

²⁰⁵ Γεωργιοπούλου, Τ. (2016, Δεκέμβριος 9). Καταγραφή όλων των ΜΚΟ με δράση στη χώρα μας. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/887088/katagrafi-olon-ton-mko-me-drasi-sti-chora-mas/>

²⁰⁶ Vosyliūtė, L. & Conte, C. (2019). *ReSOMA Final Synthetic Report Crackdown on NGOs and volunteers helping refugees and other migrants*. Research Social Platform on Migration and Asylum.

²⁰⁷ Ροζάκου, Κ. (2015). «Κοινωνικότητα και παραγωγή του πολίτη: Οι περιπτώσεις δύο εθελοντικών σωματείων τον πρώιμο 21ο αιώνα» στο Έφη Αβδελά, Χάρης Εξερτζόγλου, Χρήστος Λυριντζής (επιμ.), *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Αθήνα. Ανακτήθηκε από <http://www.public-sociality.uoc.gr/index.html>

όλες τις πτυχές της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής, από το μικροεπίπεδο της πρώτης υποδοχής και της παροχής προσωρινής φιλοξενίας μέχρι το μακροεπίπεδο της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός ότι οι Μ.Κ.Ο διαθέτουν μια σειρά συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε σχέση με το ελληνικό κράτος. Το πρώτο τους πλεονέκτημα εδράζεται στην «τεχνογνωσία» τους: Η πλειοψηφία των διεθνών Μ.Κ.Ο που δραστηριοποιούνται στο κομμάτι της «φιλοξενίας» προσφύγων και αιτούντων άσυλο διαθέτουν καταρτισμένο προσωπικό με διεθνή εμπειρία στην διαχείριση αντίστοιχων ζητημάτων. Χαρακτηριστικά, το Δανέζικο Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, που όπως σχολιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα, έχει την ευθύνη διαχείρισης ορισμένων «ανοικτών δομών φιλοξενίας» της ελληνικής ενδοχώρας, δραστηριοποιείται από το 1956 σε περισσότερες από 40 χώρες, ενώ διαθέτει 7.000 εργαζόμενους²⁰⁸. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η συγκεκριμένη Μ.Κ.Ο έχει ενεργή «ανθρωπιστική» ανάμιξη την τελευταία δεκαετία στην Συρία, γεγονός που την καθιστά τρόπο τινά «ειδική» στα ζητήματα των μεταναστών από την Συρία, καθώς έχει σημαντική παρουσία τόσο στην χώρα προέλευσης(Συρία) όσο και στην χώρα υποδοχής (Ελλάδα)²⁰⁹.

Ένα δεύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα των Μ.Κ.Ο έναντι του Ελληνικού Κράτους, έγκειται στον μη-κρατικό χαρακτήρα των Μ.Κ.Ο, χαρακτηριστικό που τους επιτρέπει να δρουν σε «γκρίζες ζώνες», που συνήθως τα κράτη αποφεύγουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μια τέτοιας «γκρίζας ζώνης» αποτέλεσαν οι «ανεπίσημοι καταυλισμοί» που δημιουργήθηκαν σε όλο το μήκος και το πλάτος της Ελλάδας και στους οποίους το ελληνικό κράτος είχε ως πολιτική να μην παρεμβαίνει καθώς οποιαδήποτε δράση πέραν της εκκένωσης, θα συνιστούσε πράξη έμμεση νομιμοποίησης των καταυλισμών και επακολούθως των άθλιων συνθηκών διαβίωσης που επικρατούσαν. Ακολουθώντας αυτόν τον συλλογισμό, ο Γενικός Γραμματέας Μεταναστευτικής Πολιτικής, Γιάννης Μουζάλας, έκανε την εξής δήλωση: «...στην Ειδομένη δεν υπήρχε η νομική δυνατότητα να φτιάξει το κράτος camp... Για τον λόγο αυτό ήρθαμε σε επαφή με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και την UNHCR, να καλύψουν αυτό το κενό και εκείνες ανταποκρίθηκαν»²¹⁰.

²⁰⁸ Στην ιστοσελίδα του Δανέζικου Προξενείου για τους Πρόσφυγες. *DRC* (χ.χ). Danish Refugee Council - Where we work. Διαθέσιμο στο <https://drc.ngo/>

²⁰⁹ *DRC* (χ.χ). Danish Refugee Council - Where we work - Middle East/Syria. Διαθέσιμο στο <https://drc.ngo/our-work/where-we-work/middle-east/syria/>

²¹⁰ Στο Newpost (2016, Μάρτιος 15). Μουζάλας: Σε έναν μήνα η κατάσταση στην Ειδομένη θα είναι διαφορετική. *NEWPOST*. Ανακτήθηκε από <https://newpost.gr/politiki/522153/moyzalas-se-enan-mhna-h>

Το τρίτο πλεονέκτημα των ΜΚΟ, αφορά τους οικονομικούς πόρους που αυτές διαθέτουν και την ικανότητα τους είτε να αυτό-χρηματοδοτούνται (συνδρομές, crowdfunding, κ.τ.λ.) είτε να απορροφούν κονδύλια και χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε. Το 2016 η Ε.Ε διέθεσε κονδύλια ύψους 83 εκ ευρώ, για την αντιμετώπιση της «ανθρωπιστικής-μεταναστευτικής κρίσης» σε διεθνείς Μ.Κ.Ο που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα²¹¹. Το Δανέζικο Συμβούλιο Προσφύγων εισέπραξε το ποσό των 8 εκατομμυρίων ευρώ για 9 μήνες, για την διαχείριση των χώρων υποδοχής προσφύγων. Ο Ερυθρός Σταυρός χρηματοδοτήθηκε με 15 εκ. Ευρώ, για την παροχή υγειονομικής βοήθειας, τροφίμων και νερού σε Κ.Υ.Τ, καθώς και για την ψυχοκοινωνική στήριξη ασυνόδευτων ανηλίκων, Οι Γιατροί του Κόσμου χρηματοδοτήθηκαν με 7 εκατομμύρια ευρώ για 10 μήνες με αρμοδιότητα την υγειονομική περίθαλψη, η Arbeiter Samariter Bund με 5 εκ. Ευρώ για την παροχή στέγης, την κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών των προσφύγων και την παροχή διερμηνείας, η Oxfam δέχθηκε 6 εκατομμύρια ευρώ με αρμοδιότητα την παροχή τροφίμων με κουπόνια και την προσαρμογή των καταλυμάτων στις χειμερινές συνθήκες²¹²

Καθώς το πλαίσιο μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνταν οι Μ.Κ.Ο άρχισε να κανονικοποιείται (με τον νόμο περί καταχώρισης, εγγραφής και ελέγχου όλων των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων), οι διεθνείς και εγχώριες «μεγάλου βεληνεκούς» Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις άρχισαν να συνεργάζονται μεταξύ τους. Ειδικότερα, διεθνείς Μ.Κ.Ο (Danish Refugee Council, Norwegian Refugee Council, Arbeiter-Samariter-Bund, Oxfam) και εγχώριες (Solidarity Now, Praxis, Arsis) που συμμετείχαν στην Πρώτη Υποδοχή, καθώς και στις «δομές ανοιχτής φιλοξενίας», υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας με την Ύπατη Αρμοστεία και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, με στόχο την συντονισμό των εκατέρωθεν δράσεων και την βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών²¹³.

katastash-sthn-eidomenh-tha-einai-diaforetikh

²¹¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016, Απρίλιος 19). Η Ε.Ε χορηγεί 83 εκατ. ευρώ για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων στην Ελλάδα. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_1447

²¹² Στο ίδιο.

²¹³ Στο Dimitriadi, A. & Sarantaki, A.M. (2019, March). National report on the governance of the asylum reception system in Greece. CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM (20). Available at http://ceaseval.eu/publications/WP3_Greece.pdf

Κεφάλαιο 5ο

Η Αλληλεγγύη σε κίνηση: Ιχνηλατώντας τις διαδρομές, τις συγκρούσεις και τις αντιθέσεις της υπό το πρίσμα των καταλήψεων στέγης

Η γενεαλογία των καταλήψεων στέγης: Μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των Ευρωπαϊκών Καταλήψεων Στέγης

Η κατάληψη είναι μία πρακτική που συναντάται από πολύ παλιά, από τότε που άδεια κτίρια ή αχρησιμοποίητη γη αφήνονταν στην εγκατάλειψη και τον μαρασμό από τους ιδιοκτήτες. Ήδη από το 1649 οι Diggers στην Αγγλία καταλάμβαναν ακαλλιεργητες εκτάσεις με σκοπό να τις καλλιεργήσουν από κοινού, δηλώνοντας ότι: «η γη είναι ένα θησαυροφυλάκιο που ανήκει σε όλους»²¹⁴. Στις δυτικές κοινωνίες η πρακτική της κατάληψης κατευθύνεται στην κατάληψη στέγης από ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων, ήδη από τις αρχές τού 20ού αιώνα. Οι λόγοι που οδηγούν στην κατάληψη κτιρίων μπορεί να είναι είτε καθαρά λόγοι επιβίωσης, όπως στην περίπτωση αστέγων, μεταναστών και οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων, είτε πολιτικοί, από κοινωνικές ομάδες που επιθυμούν να δημιουργήσουν αυτόνομες κυψέλες ζωής πέρα από την λογική του κέρδους.

Στον 20^ο αιώνα το φαινόμενο των καταλήψεων στέγης εμφανίστηκε κυρίως σε κοινωνίες αυξημένης έντασης κεφαλαίου και σε περιόδους οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών. Από την δεκαετία του '60, χιλιάδες καταλήψεις εμφανίζονται ως απόπειρες έμπρακτης επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος που αντιμετωπίζουν πολλές ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ιταλία, ο καπιταλιστικός μετασχηματισμός που ακολουθεί τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (αγροτική έξοδος, αστικοποίηση, εκβιομηχάνιση) οδηγεί στη μετακίνηση 4 εκατομμυρίων προς τις βιομηχανικές πόλεις του Βορρά. Παράλληλα, το ιταλικό κράτος δεν μπορεί να δημιουργήσει αντίστοιχες υποδομές στέγασης των νεοαφιχθέντων εσωτερικών μεταναστών, με αποτέλεσμα το άνθισμα των καταλήψεων στέγης. Χαρακτηριστικά μεταξύ 1965 και 1975, οι καταλήψεις στέγης στην Ιταλία ανέρχονται σε 20.000.²¹⁵

²¹⁴ Στην εφημερίδα «Απατρис», φύλλο 28. Απατρис (χ.χ.). ΦΥΛΛΟ #28. *Απατρικς Εφημερίδα Δρόμου*. Διαθέσιμο στο <https://apatris.info/topics/issues/28/>

Στην Ολλανδία, η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας, η σταδιακή αποψίλωση του θεσμού της κοινωνικής κατοικίας σε συνδυασμό με τα αυξημένα ενοίκια θα οδηγήσει στην κατάληψη περίπου 20.000 κτιρίων, κατά την περίοδο 1967-1982.²¹⁶

Στη Γερμανία, ξεσπά κατά την δεκαετία του 1970, μια πρωτόγνωρη στεγαστική κρίση, που εν μέρει οφείλεται στην αντίδραση των μεγάλο-ιδιοκτητών, στη νέα στεγαστική πολιτική του γερμανικού κράτους (μείωση ενοικίων, πλέγμα προστασίας ενοικιαστών). Ως απάντηση, οι μεγαλοϊδιοκτήτες προχωρούν στην εγκατάλειψη χιλιάδων διαμερισμάτων, στοχεύοντας σε πιθανές αποζημιώσεις που θα τους παρείχε το γερμανικό κράτος. Τα άδεια διαμερίσματα που αφήνουν πίσω τους οι αποχωρήσαντες μεγαλοϊδιοκτήτες, σε συνδυασμό με ένα σκάνδαλο που εμπλέκει κρατικούς υπαλλήλους και μεγαλοϊδιοκτήτες, οδηγεί στην σταδιακή κοινωνική νομιμοποίηση της καταληψιακής πρακτικής, που —από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μέχρι το 1982— γνωρίζει μεγάλη άνθηση, κυρίως στις περιοχές Kreuzberg και Neukolln στο Βερολίνο. Ένα δεύτερο καταληψιακό κύμα θα εμφανιστεί στα πλαίσια των κοσμογονικών, κοινωνικών και πολιτικών ανακατατάξεων που δημιουργεί η πτώση του Τείχους.²¹⁷

Συνοψίζοντας, το «καταληψιακό κύμα» που ξέσπασε στην Ολλανδία, την Γερμανία και την Ιταλία, μπορεί να ερμηνευθεί ως απάντηση στο οξύ στεγαστικό ζήτημα που είχε ξεσπάσει στην καρδιά της «αναπτυγμένης» Ευρώπης την δεκαετία του 1960 και στις αντιφάσεις που δημιουργούσε ο κύκλος της νέας καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Οι καταλήψεις εκείνης της εποχής, παράλληλα με την έμπρακτη απάντηση που έδινε στην έλλειψη κατοικίας, επεδίωξε ταυτόχρονα να ανιχνεύσει διαφορετικούς τρόπους συνύπαρξης και δράσης στην καθημερινότητα, βάσει των νέων πολιτικών και πολιτισμικών αντιλήψεων που γεννιούνται μέσα από τα γεγονότα και τις ζυμώσεις του παγκόσμιου '68 και των ανακατατάξεων που αυτό επέφερε. Οι καταλήψεις όμως, ήταν πρώτα και κύρια «καταλήψεις στέγης», χώροι που ικανοποιούσαν τις βασικές βιοτικές ανάγκες των ανθρώπων που συμμετείχαν σε αυτή και δευτερευόντως χώροι πολιτικής ζύμωσης και αντιπαράθεσης. Συνδετικός ιστός των υποκειμένων που συμμετείχαν στις καταλήψεις, κυρίως σε Γερμανία και Ολλανδία και λιγότερο στην Ιταλία, ήταν οι κοινές πολιτισμικές τους αναφορές και η αίσθηση συμμετοχής σε μία κοινή ομάδα «υποκουλτούρας» ή «αντικουλτούρας» παρά οι πολιτικές τους συμφωνίες ή κάποια κοινή κοσμοθεωρία. Το ντύσιμο, οι μουσικές επιλογές και ο τρόπος ζωής, φαίνεται να

²¹⁶ Στο ίδιο σελ 176.

²¹⁷ Στο ίδιο 110.

ήταν οι βασικοί ενοποιητικοί παράγοντες των υποκειμένων παρά οι ταξικές, πολιτικές ή φυλετικές αναφορές²¹⁸.

Οι Καταλήψεις στην Ελλάδα

Το στεγαστικό ζήτημα στην Ελλάδα, όπως και τα αντίστοιχα «στεγαστικά κινήματα», φαίνεται να μην απέκτησαν ποτέ ούτε την ένταση ούτε το μέγεθος των αντίστοιχων Ευρωπαϊκών καθώς από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως και την οικονομική κρίση του 2009, δεν είχε προκύψει «στεγαστική κρίση» στη νοτιότερη χώρα των Βαλκανίων²¹⁹. Οι λόγοι απουσίας στεγαστικού ζητήματος θα μπορούσαν εν μέρει να αποδοθούν στην έλλειψη μεγάλου κτηματικού και κατασκευαστικού κεφαλαίου, που με την συνεχή οικοδομική δραστηριότητα ωθεί σε άνοδο στις τιμές των ακινήτων. Αντίθετα, στην ελληνική περίπτωση, παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης, που πραγματοποιείται είτε σε ατομικό είτε σε οικογενειακό επίπεδο και που σε βάθος χρόνου, οι αυθαίρετες κατοικίες νομιμοποιούνται από το ελληνικό κράτος. Επιπλέον, ο διαδεδομένος θεσμός της αντιπαροχής σε συνδυασμό με την ισχυρή οικογενειακή αλληλεγγύη και τον επακόλουθο «οικογενειο-κεντρικό» τρόπο επίλυσης των στεγαστικών ζητημάτων, προέκριναν το δρόμο της οικογενειακής ιδιοκτησίας αντί της αντίστοιχης συλλογικής²²⁰. Ο ιδιόμορφος τρόπος επίτευξης της πρόσβασης στην ιδιοκτησία, δημιούργησε μια συνθήκη στην οποία το στεγαστικό ζήτημα ήταν ηχηρά απών, καθώς αυτό καλύπτονταν πίσω από τις οικογενειακές δικλίδες ασφαλείας και την ανοχή του κράτους. Σε βάθος χρόνου, οι ιδιόμορφες στεγαστικές πολιτικές του Ελληνικού Κράτους, επιφέρουν ιδιαίτερα δυσμενείς κοινωνικές συνέπειες, όπως η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, ο ευνουχισμός του δημόσιου χώρου, η ανεξέλεγκτη διόγκωση της πόλης, η διάρρηξη των παλιών κοινοτικών δεσμών και η διαμονή σε κτίρια που πολλές φορές δεν πληρούν τις απαραίτητες ποιοτικές προϋποθέσεις²²¹.

Χωρίς οξύ στεγαστικό ζήτημα, δεν εμφανίστηκε στον ελληνικό χώρο «στεγαστικό κίνημα», τουλάχιστον αντίστοιχο με αυτό της Γερμανίας, της Ολλανδίας

²¹⁸ López, M.A.M. (2013), *The Squatters' Movement in Europe: A Durable Struggle for Social Autonomy in Urban Politics*. *Antipode*, 45: 866-887.

²¹⁹ Kandyliis, G., Maloutas, T., & Myofa, N. (2018) *Exceptional Social Housing in a Residual Welfare State: Housing Estates in Athens, Greece*. In: Hess D., Tammaru T., van Ham M. (eds) *Housing Estates in Europe. The Urban Book Series*. Springer, Cham. σελ. 77-98.

²²⁰ Αυθαίρετα: Η παγίωση της μακρόχρονης πολιτικής 'ένταξης εντός σχεδίου', στο Βασίλης Βαμβακάς - Παναγιής Παναγιωτόπουλος

²²¹ Kandyliis, G., Maloutas, T., & Myofa, N. (2018), *ό.π.*

και της Ιταλίας. Οι πρώτες καταλήψεις στην Ελλάδα, παρότι είναι σαφώς επηρεασμένες από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, είχαν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν. Μια πρώτη ειδοποιός διαφορά, μπορεί να εντοπιστεί στην πολιτική διάσταση τους, καθώς στην Ελλάδα, οι καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων δεν αφορούν τόσο την κάλυψη στεγαστικών αναγκών, συνήθως δεν διατυπώνουν στεγαστικά αιτήματα, αλλά αντίθετα εκφράζουν αμιγώς πολιτικά προτάγματα, λειτουργώντας κυρίως ως «υποδομές» του αντιεξουσιαστικού-αναρχικού κινήματος, ως χώροι που «στεγάζουν» κυρίως τις ιδέες και όχι τα υποκείμενα του κινήματος²²². Στο ελληνικό πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο, η πρακτική της κατάληψης των άδειων κτιρίων φαίνεται να χρησιμοποιείται στην πλειοψηφία των περιπτώσεων από άτομα και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στον αναρχικό-αντιεξουσιαστικό χώρο. Η σχεδόν συζευκτική σχέση των καταλήψεων με το αναρχικό-αντιεξουσιαστικό κίνημα, αποτελεί μια δεύτερη ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης. Σε αντίθεση με τις καταλήψεις στέγης σε Ολλανδία και Γερμανία, όπου τα υποκείμενα των καταλήψεων προέρχονταν από όλο το πολιτικό φάσμα του κινήματος της αντι-κουλτούρας, ή την περίπτωση της Ιταλίας, όπου η καταληψιακή πρακτική χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται τόσο από την αριστερά όσο και από την άκρα δεξιά, οι καταλήψεις στην Ελλάδα είχαν από την αρχή σαφή αναρχικό-αντιεξουσιαστικό προσανατολισμό²²³.

Η πρώτη κατάληψη με πολιτικό πρόσημο στην Ελλάδα πραγματοποιείται το 1981 στην Αθήνα, σε ένα εγκαταλελειμμένο νεοκλασικό, στην συμβολή των οδών Βαλτετσίου και Ζωοδόχου Πηγής. Με επίκεντρο την γειτονιά των Εξαρχείων, οι καταλήψεις γρήγορα θα εξαπλωθούν στην υπόλοιπη Αθήνα και από εκεί στην υπόλοιπη χώρα, ενώ με την πάροδο του χρόνου θα αποκτήσουν την δική τους θέση στο ελληνικό πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Ακροβατώντας μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου, χωρίς να είναι όμως τίποτα από τα δύο, οι καταλήψεις σχηματίζουν «ενδιάμεσους χώρους», χώρους συλλογικής διαμόρφωσης της καθημερινότητας υπό το πρίσμα του πολιτικού λόγου/δράσης²²⁴.

Το μακρύ καλοκαίρι της μετανάστευσης και το κίνημα αλληλεγγύης

²²² C.Krummel and Merry (2005) Μεταξύ διεθλασμένου βέλους και ευθείας γραμμής, εκδόσεις Metamorphosis σελ 16

²²³ Στο ίδιο σελ 38

²²⁴ Νίκος Σούζας, Πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις των κοινωνικών κινήματων: Η περίπτωση του ανταγωνιστικού κινήματος στην Ελλάδα (1974-1998), Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2014

Το κλείσιμο των συνόρων, τα κέντρα κράτησης, οι επαναπροωθήσεις, η «ασφαλειοποίηση» της μετανάστευσης, τα θανατηφόρα ναυάγια στην Μεσόγειο, ο ρατσισμός και η άνοδος της άκρας δεξιάς, αποτελούν μερικά μόνο από τα στιγμιότυπα που συνθέτουν την σημερινή «Ευρώπη-Φρούριο»²²⁵. Παράλληλα, ταυτόχρονα και αντίθετα με την πολιτική της Ε.Ε και των κρατών-μελών, γεννήθηκε στην Ευρώπη ένα «κίνημα αλληλεγγύης» υπέρ των μεταναστών στην καρδιά της αποκαλούμενης «προσφυγικής κρίσης» της διετίας 2015-2016. Στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, πολίτες, συλλογικότητες και μετανάστες, οργανώθηκαν, διατύπωσαν αιτήματα και κινητοποιήθηκαν, συνθέτοντας ένα μωσαϊκό δράσης και λόγου, που κυμαίνονταν από την παροχή ειδών πρώτης ανάγκης σε μετανάστες έως και την διατύπωση ριζοσπαστικών αιτημάτων, όπως η ελευθερία κίνησης για όλα τα άτομα, ανεξάρτητα από την εθνικότητα που αναγράφεται στο διαβατήριό. Σε όλη την Ευρώπη, το πολύμορφο «κίνημα αλληλεγγύης» υπέρ των μεταναστών ακολούθησε διαφορετικά μονοπάτια και εναλλακτικές προσεγγίσεις. Για παράδειγμα το «κίνημα αλληλεγγύης» στην Ολλανδία²²⁶ και στη Γερμανία²²⁷ υιοθέτησε δράσεις που θα βοηθούσαν μακροπρόθεσμα τους μετανάστες στην ένταξή τους στις χώρες υποδοχής, ενώ αντίθετα στην Ελλάδα και στην Ιταλία, επιλέχθηκε ο δρόμος της άμεσης, βραχυπρόθεσμης αλληλεγγύης, με σκοπό την ανακούφιση των άμεσων αναγκών των μεταναστών. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτού του είδους οι χειρονομίες αλληλεγγύης, αντιμετωπίστηκαν εχθρικά, εγκληματοποιήθηκαν ή ακόμα και κατεστάλησαν²²⁸.

Στην ελληνική περίπτωση, η έμπρακτη εξωθεσμική αλληλεγγύη, σε πρώτο στάδιο εκδηλώθηκε στα σημεία εισόδου και εξόδου των μεταναστών, που την περίοδο εκείνη ήταν τα νησιά της Χίου και της Λέσβου, το χωριό της Ειδομένης και στα λιμάνια του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης. Η ηχηρή απουσία του κράτους και της Ε.Ε, ουσιαστικά μετέφερε την «ευθύνη υποδοχής» των μεταναστών σε άτομα και συλλογικότητες που ήταν πρόθυμα να κινητοποιηθούν. Σε αυτήν την πρώτη φάση, η «έμπρακτη αλληλεγγύη» εκδηλώθηκε με την μορφή της παροχής ειδών πρώτης ανάγκης (φαγητό, κουβέρτες, φάρμακα, σκηνές) και την διευκόλυνση της μετακίνησης των μεταναστών εντός της

²²⁵ Voutira, E. (2013). Πραγματοποιώντας την «Ευρώπη Φρούριο»: «Διευθετώντας» τους Μετανάστες και τους Πρόσφυγες στα Σύνορα της Ελλάδας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*

²²⁶ Depraetere, A. & Oosterlynck, S. (2017) 'I finally found my place': a political ethnography of the Maximiliaan refugee camp in Brussels. *Citizenship Studies*. 21:6, 693-709.

²²⁷ Dadusc, D., Grazioli, M., & Martínez, M. A. (2019). Introduction: citizenship as inhabitation? Migrant housing squats versus institutional accommodation. *Citizenship Studies*. 23:6, 521-539.

²²⁸ Στο ίδιο.

χώρας²²⁹. Η απότομη αλλαγή του πολιτικού και γεωπολιτικού τοπίου και πιο συγκεκριμένα το κλείσιμο του Βαλκανικού Διαδρόμου, η Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, και κυρίως η δυναμική ανάμιξη του Ελληνικού Κράτους και της Ε.Ε, άλλαξε άρδην τους συσχετισμούς και την στόχευση του κινήματος αλληλεγγύης. Η ανάμιξη Ελληνικού Κράτους-Ε.Ε, σήμανε την μεταφορά της ευθύνης υποδοχής από τους «αλληλέγγυους» σε διάφορες Μ.Κ.Ο, ΔΟ και σε κρατικές υπηρεσίες²³⁰, ενώ το κλείσιμο του «Βαλκανικού Διαδρόμου» και η επακόλουθη συμφωνία Ε.Ε-Τουρκίας, σήμανε τον εγκλωβισμό 60.000 με 70.000 μεταναστών σε Ελληνικό έδαφος²³¹. Σε αντίθεση με την πρώτη φάση (καλοκαίρι 2015) που η προσφορά της αλληλεγγύης έχει περισσότερο ανθρωπιστικά, μη πολιτικά χαρακτηριστικά και που συγκέντρωνε μια πλατύτερη παλέτα αλληλέγγυων, με χαρακτηριστικό ίσως στιγμιότυπο τις «γιαγιάδες της Λέσβου», η δεύτερη φάση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παρότι λιγότερο μαζική είναι περισσότερο πολιτικοποιημένη. Σταδιακά, δημιουργείται μια διχοτομία μεταξύ της «αλληλεγγύης από τα πάνω» που εκφράζεται από τις πολιτικές Ελληνικού Κράτους-ΕΕ, από ΔΟ, ΜΚΟ και από διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις και της «από τα κάτω αλληλεγγύης» που εκφράζεται από άτομα και συλλογικότητες που δρουν έξω και ενάντια στις πολιτικές των πρώτων²³².

Είναι ίσως σημαντικό να αναφερθεί ότι η παροχή έξω-θεσμικής αλληλεγγύης, σε πρόσφυγες και μετανάστες, δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 2015. Ήδη τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και την έλευση των πρώτων μεταναστών-εργατών, συλλογικότητες και κόμματα της Αριστεράς και του Αναρχικού-Αντιεξουσιαστικού χώρου, κινητοποιούνται στο πλευρό των μεταναστών, σε πολιτικό, υλικό και ηθικό επίπεδο. Ομάδες από την αριστερά, όπως το «Δίκτυο για τα πολιτικά και τα κοινωνικά Δικαιώματα», η κίνηση «Κ.Ε.Ρ.Φ.Α» ή ομάδες του αντιεξουσιαστικού-αναρχικού χώρου, όπως το «Στέκι Μεταναστών» στα Εξάρχεια, η «Αντιρατσιστική Συνέλευση Θεσσαλονίκης» έχουν ενεργή παρουσία καθ' όλη τη δεκαετία του 2000²³³. χτίζοντας σχέσεις με τις μεταναστευτικές κοινότητες και συμμετέχοντας σε κοινούς αγώνες «ντόπιων» και μεταναστών προλειαινώντας κατά κάποιο τρόπο, το έδαφος για το

²²⁹ Oikonomakis, L. (2018). Solidarity in Transition: The Case of Greece. Στο Donatella della Porta (επιμ..) *Solidarity mobilizations in the 'refugee crisis': Contentious moves*. (σφ. 65-98). Palgrave.

²³⁰ Στο ίδιο

²³¹ Σπυροπούλου, Γ. & Χριστόπουλος, Δ. (2016). ό.π.

²³² Guizarro, O. G. (2018) Exarcheia: City Resiliency and sovereignty in Humanitarian Crises, Final Seminar Paper, TU University of Wien

²³³ Συλλογικό. (2007) Ζούμε μαζί, Δουλεύουμε μαζί: Το εγχώριο κίνημα και οι μετανάστες εργάτες, εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα

κίνημα αλληλεγγύης, που ξεδιπλώθηκε την διετία 2015-2016. Κομμάτι αυτού του κινήματος, που από το φθινόπωρο του 2015 αρχίζει ως ένα βαθμό να αυτονομείται και να ριζοσπαστικοποιείται, αποτέλεσαν οι καταλήψεις στέγης μεταναστών.

Από τον Ιούλιο του 2015 αρχίζουν και καταφθάνουν σε μεγάλους αριθμούς από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, μετανάστες και αιτούντες άσυλο στην πόλη της Αθήνας. Όπως αναφέρθηκε και σχολιάστηκε σε προηγούμενη ενότητα, η μαζική άφιξη προσφύγων/μεταναστών, βρήκε το Ελληνικό Κράτος σε μεγάλο βαθμό απροετοίμαστο, καθώς στερούνταν των βασικών δομών υποδοχής, προστασίας και φιλοξενίας των νεοαφιχθέντων, με αποτέλεσμα χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες να εγκατασταθούν προσωρινά σε πλατείες και πάρκα γύρω από την πλατεία Βικτωρίας και στο Πεδίο του Άρεως, όπου αρχίζει και δημιουργείται περίξ του πάρκου ένας «άτυπος καταυλισμός». Οι συνθήκες διαβίωσης στον «καταυλισμό» είναι οριακές: οι μετανάστες κοιμούνται σε σκηνές, δεν υπάρχει τρεχούμενο νερό ή ηλεκτρικό ρεύμα, δεν υπάρχει πρόβλεψη για διανομή τροφίμων ή φαρμάκων²³⁴. Παράλληλα με όλα αυτά, μερίδα των ελληνικών Μ.Μ.Ε στοχοποιεί του διαμένοντες στο «καταυλισμό», κάνοντας λόγο για «υγειονομικό κίνδυνο», αύξηση της εγκληματικότητας και υποβάθμιση ενός εκ των κεντρικότερων πάρκων της Αθήνας, ενώ «επιτροπές κατοίκων» της περιοχής κινητοποιούνται κατά των μεταναστών, οργανώνοντας συγκεντρώσεις έξω από το Πάρκο και ζητώντας την άμεση εκκένωση του «καταυλισμού», ενώ σύμφωνα με μαρτυρίες μεταναστών πραγματοποιούνται επιθέσεις ακροδεξιών σε μετανάστες που μένουν στον καταυλισμό²³⁵.

Μπροστά στον κίνδυνο να ξεσπάσει «ανθρωπιστική κρίση» στο κέντρο της Αθήνας, ένας πλήθος ατόμων, πολιτικών συλλογικοτήτων και ΜΚΟ, αναλαμβάνει από κοινού δράση με σκοπό την ανακούφιση των άμεσων βιοτικών αναγκών των μεταναστών. Σε αυτή την κατεύθυνση, συγκεντρώνονται τρόφιμα, ρούχα, είδη υγιεινής και φάρμακα, ενώ παρέχεται ιατρική φροντίδα από γιατρούς, μέλη της οργάνωσης Γιατροί χωρίς Σύνορα²³⁶. Σε αυτή τη χρονική φάση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το «κίνημα αλληλεγγύης» παρουσιάζεται ενωμένο παρά τις τεράστιες πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές που χωρίζουν τα επιμέρους μέλη του καθώς ο χαρακτήρας του «κατεπείγοντος» παραμερίζει τις όποιες πολιτικές αποκλίσεις και προτρέπει σε κοινή

²³⁴ Oikonomakis, L. (2018). ό.π.

²³⁵ Tsavdaroglou, C. (2018). The Newcomers' Right to the Common Space: The case of Athens during the refugee crisis. *ACME*. 17. 376-401.

²³⁶ *Socialpolicy.gr* (2015, Ιούλιος 31). Η αλληλεγγύη στην Ελλάδα δεν παίρνει καλοκαιρινή άδεια. Ανακτήθηκε από: <https://socialpolicy.gr/2015/07/η-αλληλεγγύη-στην-ελλάδα-δεν-παίρνει-κ.html>

δράση. Για τους επόμενους δύο μήνες, μέχρι και τα τέλη Σεπτεμβρίου του 2015, οι δράσεις στο πάρκο συνεχίζονται, παρότι αρχίζουν να τίθενται τα πρώτα ερωτήματα αναφορικά με την μακροπρόθεσμη προοπτική του εγχειρήματος, ενώ κεντρική θέση φαίνεται να έχει το ζήτημα της στέγασης των διαμενόντων στον καταυλισμό. Η έλευση του φθινοπώρου σε συνδυασμό με την ανύπαρκτη στεγαστική πολιτική του ελληνικού κράτους, θέτει το ζήτημα της στέγασης ως κεντρικό διακύβευμα.

Η ακαταλληλότητα των «ανοικτών δομών φιλοξενίας» του ελληνικού κράτους, η απροθυμία πολλών μεταναστών να εγκατασταθούν σε αυτό, σε συνδυασμό με το κλείσιμο της Βαλκανικής Οδού και την διαπίστωση ότι οι μετανάστες «ήρθαν για να μείνουν» και δεν είναι απλά «περαστικοί» οδήγησαν ένα κομμάτι του κινήματος αλληλεγγύης στην επιλογή να καταληφθούν άδεια κτίρια στο κέντρο της πόλης, με σκοπό να στεγάσουν όσους μετανάστες το είχαν ανάγκη. Έτσι, τον Οκτώβριο του 2015 ανοίγει στον αριθμό 23 της οδού Νοταρά, η πρώτη κατάληψη στέγης μεταναστών, η πρώτη από τις δεκάδες που θα ακολουθήσουν την επόμενη τριετία (2015-2018).

Τα χαρακτηριστικά των καταλήψεων στέγης

Γεωγραφικά, οι καταλήψεις στέγης μεταναστών, εντοπίζονται στο μητροπολιτικό κέντρο της Αθήνας, ενώ οι περισσότερες βρίσκονταν στην γειτονιά των Εξαρχείων²³⁷. Από τις 11 καταλήψεις της υπό μελέτη περιόδου (2015-2018) οι 9 βρίσκονταν εντός Εξαρχείων (Νοταρά 26, Σπύρου Τρικούπη 17, Σπύρου Τρικούπη 15, Αραχώβης 44, Δερβενίων 55, Μεθώνης 52, Κάνιγγος 22, Όνειρο-Καλλιδρομίου,) και 2 καταλήψεις βρίσκονταν πλησίον της πλατείας Βικτώριας (City Plaza -78 Αχαρνών , Αχαρνών 22). Με εξαίρεση το κτήριο της κατάληψης του πρώην ξενοδοχείου City Plaza- Αχαρνών 78 που άνηκε σε ιδιώτη , όλα τα κτίρια στα οποία έγιναν καταλήψεις ανήκαν στο Δημόσιο, ενώ όλα τα κτίρια υπήρξαν επί σειρά ετών εγκαταλελειμμένα (Σπύρου Τρικούπη και Καλλιδρομίου, Τρικούπη 17, Κάνιγγος 22, ανήκουν σε ιδιώτη).

Παρότι στον δημόσιο λόγο οι καταλήψεις στέγης εμφανίζονται συχνά ως μια ενιαία κατηγορία, στην πράξη οι διαφορές τους είναι πολλές φορές περισσότερες από τις ομοιότητες, τόσο στο αφηρημένο επίπεδο της ιδεολογικό-πολιτικής τοποθέτησης, όσο και στο επίπεδο της υλικοτεχνικής υποδομής και των παρεχόμενων υπηρεσιών. Καταρχήν, οι καταλήψεις στέγης, στην συντριπτική τους πλειοψηφία,

²³⁷ Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούν μόνο οι καταλήψεις που λειτούργησαν με πρωταρχικό στόχο την φιλοξενία μεταναστών και όχι καταλήψεις που προϋπήρχαν της υπό μελέτη περιόδου και φιλοξένησαν μικρό αριθμό μεταναστών (βλ. Κατάληψη Ορφανοτροφείου-Γρηγορίου Λαμπράκη 15, κατάληψη Μανδαλίδειου - Νίκης 39)

πραγματοποιήθηκαν από ομάδες και συλλογικότητες του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου και της αριστεράς, που προϋπήρχαν των καταλήψεων και που «μετέφεραν» σε αυτές ένα ήδη διαμορφωμένο ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο. Οι καταλήψεις στέγης που πραγματοποιήθηκαν από ομάδες και συλλογικότητες του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου, είχαν πιο ριζοσπαστικό πλαίσιο και τρόπο λειτουργίας από τις αντίστοιχες που πραγματοποιήθηκαν από ομάδες και συλλογικότητες που κινούνταν στον πολιτικό χώρο της αριστεράς. Παραδείγματος χάριν, η κατάληψη City-Plaza, που πραγματοποιήθηκε από άτομα και συλλογικότητες της Αριστεράς, δεν αυτοπροσδιορίζονταν ως «κατάληψη» αλλά ως «αυτοοργανωμένος χώρος φιλοξενίας μεταναστών», ενώ ο τρόπος λειτουργίας της ήταν αρκετά διαφορετικός, σε σχέση με τις άλλες καταλήψεις στέγης²³⁸.

Μια επιπλέον διαφοροποίηση, φαίνεται να εδράζεται στην υλικοτεχνική υποδομή των καταλήψεων στέγης. Τα περισσότερα κτίρια που επιλέχθηκαν για να μετατραπούν σε χώρους φιλοξενίας μεταναστών, δεν είχαν σχεδιαστεί για βραχυχρόνια ή μακροχρόνια παραμονή ανθρώπων. Με εξαίρεση τις καταλήψεις City Plaza- Αχαρνών 78 και Όνειρο-Καλλιδρομίου, που λειτουργήσουν ως ξενοδοχεία τα προηγούμενα χρόνια, όλες οι υπόλοιπες λειτουργούσαν είτε ως ιδιωτικά και δημόσια γραφεία (Νοταρά 26, Σπύρου Τρικούπη 15, Σπύρου Τρικούπη 17) είτε ως σχολικές μονάδες (Αραχώβης 44, Αχαρνών 22) είτε ως κατοικίες (Δερβενίων 55). Η αλλαγή χρήσης του χώρου, παρότι αποτελεί συνηθισμένη πρακτική στο καταληψιακό κίνημα²³⁹, δημιουργεί αυτόματα αισθητές διαφοροποιήσεις μεταξύ των καταλήψεων στέγης της Αθήνας, καθώς καταλήψεις που προηγουμένως λειτουργούσαν ως ξενοδοχεία παρείχαν αισθητά καλύτερους όρους στεγαστικής διαβίωσης από τις υπόλοιπες. Επιπλέον, διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στην κινητοποίηση των υλικών και ανθρώπινων πόρων: καταλήψεις, όπως η City Plaza ή η Νοταρά 26 κατάφεραν να κινητοποιήσουν έναν σημαντικό αριθμό αλληλέγγυων, τόσο εντός όσο και εκτός συνόρων, με αποτέλεσμα την βελτίωση των στεγαστικών συνθηκών, αλλά και την δημιουργία ενός μεγαλύτερου, σε σχέση με τις υπόλοιπες καταλήψεις, κοινωνικού δικτύου.

Πέρα από τις εμφανείς διαφορές τους, οι καταλήψεις στέγης μοιράζονταν και μία σειρά από κοινά πολιτικά χαρακτηριστικά, με ένα από αυτά να είναι ο αυτοοργανωμένος χαρακτήρας των καταληψιακών εγχειρημάτων. Στο πλαίσιο των καταλήψεων στέγης, η

²³⁸ Βλ. στην ιστοσελίδα του City Plaza, *Solidarity2Refugees* (2019, Ιούλιος 30). Πρώην εργαζόμενοι City Plaza: Για την αποκατάσταση της αλήθειας. Ανακτήθηκε από: <http://solidarity2refugees.gr/proin-ergazomeni-city-plaza-gia-tin-apokatastasi-tis-alithias/>

²³⁹ ADILKNO. (1996). *Cracking the Movement: Squatting Beyond the Media*. New autonomy series. Brooklyn, NY: Autonomedia.

αυτοοργάνωση νοείται ως η συλλογική λήψη και υλοποίηση αποφάσεων από τα μέλη της κοινότητας. Όλες οι αποφάσεις, είτε αφορούν υλικά ζητήματα της καθημερινότητας (αγορά τροφής, φαρμάκων, εξοπλισμού, κ.τ.λ.) είτε ζητήματα πολιτικής (συμμετοχή σε πορείες, συγγραφή κειμένων κ.τ.λ.) είτε ζητήματα διαχείρισης του κτιρίου (επισκευές, είσοδος νέων μελών κ.τ.λ.) λαμβάνονται από την συνέλευση του υπό κατάληψη κτηρίου. Σε ορισμένες καταλήψεις οι συνελεύσεις πραγματοποιούνται σε εβδομαδιαία βάση, σε κάποιες σε μηνιαία βάση. Ορισμένες επιδιώκουν την λήψη αποφάσεων με γνώμονα την ομοφωνία ενώ άλλες στην βάση της πλειοψηφίας. Ο χαρακτήρας των συνελεύσεων, τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων, είναι οριζόντιος και αντι-ιεραρχικός, υπό την έννοια ότι όλα τα υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτήν είναι ισότιμα, ανεξάρτητα από το φύλο τους, την ηλικία, τις ικανότητες τους, την εθνικότητα, την ειδημοσύνη, των χρόνων συμμετοχής σε ένα εγχείρημα, της τάξης, της πολιτισμικής ταυτότητας ή κουλτούρας²⁴⁰.

Ένα επιπλέον κοινό γνώρισμα των καταλήψεων στέγης, που τις διαφοροποιεί κάθετα και οριζόντια από τις "θεσμικές «δομές φιλοξενίας», είναι η εναντίωση τους στον διαχωρισμό και στην κατηγοριοποίηση των μεταναστών. Σε όλες τις καταλήψεις στέγης της Αθήνας, δικαίωμα στην στέγη έχουν όλοι οι μετανάστες, ανεξάρτητα από την νομική τους κατάσταση ή την χώρα καταγωγής τους, το φύλο τους, την ηλικία τους ή τον βαθμό ευαλωτότητας τους. Βέβαια, απαραίτητος όρος για την συμμετοχή στα καταληψιακά εγχειρήματα είναι η συμφωνία και τήρηση των κανόνων που κάθε κατάληψη έχει θεσπίσει για τον εαυτό της²⁴¹.

Ιδιαίτερο ρόλο, που ταυτόχρονα αποτελεί και κοινό χαρακτηριστικό των καταλήψεων, διαδραματίζει η χωροταξική τους τοποθέτηση. Όπως σχολιάστηκε στην αρχή της παρούσας υπο-ενότητας, όλες οι καταλήψεις στέγης της Αθήνας, εντοπίζονται γεωγραφικά στο κέντρο της πόλης. Η επιλογή της τοποθεσίας, φαίνεται να ήταν μια στρατηγική επιλογή του κινήματος αλληλεγγύης, καθώς επεδίωξε την στέγαση των μεταναστών, μέσα στην πόλη και όχι σε τοποθεσίας ξεκομμένες από τον αστικό ιστό, διεκδικώντας με αυτόν τον τρόπο πρόσβαση στον δημόσιο χώρο, σύνδεση με την υπόλοιπη κοινωνία και αυξημένη ορατότητα των μεταναστών.

Μελετώντας τα κείμενα και τις προκηρύξεις των συνελεύσεων των καταλήψεων στέγης, προκύπτει ως κοινή ιδεολογική τους τους συνισταμένη, η ιδέα της

²⁴⁰ Συντονιστικό Προσφυγικών Καταλήψεων (2016), Ιδρυτικό Κείμενο

²⁴¹ Στο ίδιο

«αυτονομίας»²⁴². Στα πλαίσια των καταλήψεων στέγης, η αυτονομία νοείται ως η υλική και πολιτική ανεξαρτησία τους από τους κρατικούς οργανισμούς και τις Μ.Κ.Ο. Όσον αφορά την πρώτη διάσταση, την αυτονομία από το κράτος, παρατηρείται γενική συμφωνία όλων των καταλήψεων, για μηδενική συνεργασία με τους κρατικούς φορείς. Όσον αφορά όμως την δεύτερη διάσταση, την αυτονομία από τις Μ.Κ.Ο, παρατηρείται ασυμφωνία απόψεων: Ορισμένες καταλήψεις στέγης, όπως η Νοταρά 26, η Σπύρου Τρικούπη 17, η Σπύρου Τρικούπη 15, η Κατάληψη Όνειρο και η Δερβενίων 55, απέκλειαν κάθε άμεση ή έμμεση ανάμιξη Μ.Κ.Ο στα εσωτερικά των καταλήψεων, καθώς η ανθρωπιστική δράση των Μ.Κ.Ο ερμηνεύονταν ως αντιθετική στα δικά τους προτάγματα²⁴³. Αντίθετα, στις υπόλοιπες καταλήψεις στέγης, παρατηρείται το φαινόμενο της έμμεσης συμμετοχής Μ.Κ.Ο, κυρίως μέσω της παροχής υλικοτεχνικού εξοπλισμού, φαρμάκων και επιτόπιας υγειονομικής περίθαλψης.

Η προάσπιση του αυτόνομου χαρακτήρα των καταλήψεων φαίνεται να πραγματοποιείται μέσω της αυτοχρηματοδότησης και της εθελοντικής εργασίας. Οι οικονομικοί πόροι των καταλήψεων στέγης προέρχονται είτε από δωρεές αλληλέγγυων, είτε από την διοργάνωση εκδηλώσεων οικονομικής υποστήριξης (συναυλίες, ομιλίες, εκδηλώσεις). Η εργασία εντός των καταλήψεων πραγματοποιούνταν σε εθελοντική, μη χρηματική βάση, καθώς αφενός οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι των καταλήψεων καθιστούσαν αποτρεπτική την μη εθελοντική εργασία, αφετέρου ο πολιτικός χαρακτήρας των εγχειρημάτων προέτασε την αλληλέγγυα, μη χρηματική εργασία ως βασική προϋπόθεση της αυτο-οργάνωσης.

Κάπου εδώ, είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι ο άτυπος και μη θεσμικός χαρακτήρας των καταλήψεων στέγης δημιουργεί ορισμένα εμπόδια στην εξέταση και στην αποτίμηση της δράσης τους. Ένα πρώτο πρόβλημα αφορά την δυσκολία υπολογισμού των μεταναστών που φιλοξενήθηκαν στα προαναφερόμενα εγχειρήματα: Σύμφωνα με τα κείμενα των καταλήψεων στέγης σε τέσσερις από αυτές, όπου υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, ο αριθμός ξεπερνά τους 17.500. Πιο συγκεκριμένα η Νοταρά 26 υποστηρίζει ότι στα 5 χρόνια της λειτουργίας της έχει φιλοξενήσει 10.000 μετανάστες²⁴⁴,

²⁴² Κατάληψη Νοταρά 26 (2017) «Για την Άρση των Διαχωρισμών: Χτίζοντας κοινότητες αλληλεγγύης στο Μητροπολιτικό Κέντρο» και Κατάληψη Σπύρου Τρικούπη 17 (2016) « Το σπίτι της αλληλεγγύης»

²⁴³

244

Λούκα, Μ. (2019, Δεκέμβριος 5). Ημέρα λήξης τελεσιγράφου: «Η Νοταρά είναι το σπίτι μου. Δεν έχω τίποτα άλλο σ' αυτή τη χώρα». *Propaganda*. Ανακτήθηκε από: <https://propaganda.gr/stories/imeralixis-telegrafou-i-notara-ine-to-spiti-mou-den-echo-tipota-allo-s-afti-ti-chora>

η Κατάληψη City Plaza στους 36 μήνες λειτουργίας της 2.500,²⁴⁵ η Σπύρου Τρικούπη στα 3 χρόνια λειτουργίας της 3.000²⁴⁶, και η κατάληψη Όνειρο 2.000. Από την άλλη πλευρά δεν υπάρχουν επίσημες πηγές που να υπολογίζουν τον συνολικό αριθμό των μεταναστών που φιλοξενήθηκαν σε καταλήψεις στέγης. Αντί αυτού, τον Απρίλιο του 2017 ο δήμαρχος Αθηναίων κ.Καμίνης, σε σχόλιο του στην εφημερίδα «Καθημερινή» υπολόγιζε ότι στις καταλήψεις στέγης διέμεναν 2.500 με 3000 μετανάστες²⁴⁷.

Ο άτυπος χαρακτήρας των καταλήψεων, δημιουργεί επίσης δυσκολίες στην αποτίμηση των στεγαστικών και κοινωνικών παροχών τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία των ίδιων των καταλήψεων, σε τέσσερις από αυτές (Νοταρά 26, Σπύρου Τρικούπη 17, City Plaza, Όνειρο), εκτός από δομή στέγασης, είχαν δημιουργηθεί ομάδες υγείας, εκπαίδευσης ενηλίκων, νηπιαγωγείο, ομάδες κουζίνας, υποδοχής, αποθήκης, γυναικών, ιατρική ομάδα, ομάδες περιφρούρησης και ομάδες επικοινωνίας. Στις καταλήψεις στέγης της Αθήνας, με εξαίρεση τις καταλήψεις City Plaza και Όνειρο, που ως πρώην ξενοδοχεία είχαν ήδη διαμορφωμένα υπνοδωμάτια, η διαμόρφωση των δωματίων γίνεται συνήθως με την χρήση ξύλινων ή πλαστικών παραβάν, όπως στην περίπτωση της Σπύρου Τρικούπη 15, της Σπύρου Τρικούπη 17, Αχαρνών 22) ή με την απλή χρήση υφασμάτων όπως στην περίπτωση της Αραχώβης 44. Η θέρμανση των κτιρίων, για τις 4 προαναφερόμενες καταλήψεις, πραγματοποιείται συνήθως μέσω κλιματιστικών, που ο βαθμός λειτουργικότητάς τους εξαρτάται από την παλαιότητα τους καθώς και από τη συχνότητα συντήρησής τους.

Η οργάνωση των εργασιών και της καθημερινής κοινωνικής και πολιτικής ζωής των καταλήψεων στέγης, φαίνεται να πραγματοποιείται σε τρία επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο αφορά την οργάνωση των εργασιών ανά όροφο: Κάθε όροφος, διαθέτει δικό του πλυντήριο ή πλυντήρια, κουζίνα και κοινόχρηστο χώρο. Ο κάθε όροφος είναι υπεύθυνος για την καθαριότητα, το μαγείρεμα και την συντήρηση της υλικοτεχνικής υποδομής. Όλα τα υπόλοιπα ζητήματα που αφορούν την κατάληψη, παραπέμπονται στην γενική συνέλευση του κτιρίου. Στις συνελεύσεις, στις οποίες συμμετέχουν τόσο οι κάτοικοι όσο και οι αλληλέγγυοι, λαμβάνονται όλες οι αποφάσεις που αφορούν το κτήριο: Από την προμήθεια φαγητού, φαρμάκων ή άλλων ειδών πρώτων πρώτης ανάγκης, μέχρι την

²⁴⁵ *Solidarity2Refugees* (2019, Ιούλιος 10). Χώρος στέγασης προσφύγων City Plaza. 39 μήνες City Plaza: Ολοκλήρωση ενός κύκλου, αρχή ενός νέου. Ανακτήθηκε από: <http://solidarity2refugees.gr/39-mines-city-plaza-oloklirosi-enos-kyklou-archi-enos-neou/>

²⁴⁶ Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συνεντευξιαζόμενων.

²⁴⁷ Γεωργιοπούλου, Τ. (2017, Απρίλιος 14). 3000 πρόσφυγες ζουν σε κτίρια υπό κατάληψη στην Αθήνα. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/906410/3-000-prosfyges-zoyn-se-ktiria-yro-katalipsi-stin-athina/>

είσοδο νέων μελών και την οργάνωση δράσεων και εκδηλώσεων, όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται εντός της συνέλευσης του κάθε κτιρίου. Μέσω των συνελεύσεων, που θεωρούνται ο βασικός πυλώνας της αυτοοργάνωσης, επιδιώκεται από την μια πλευρά η οργάνωσή της καθημερινής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής της κατάληψης, ενώ από την άλλη πλευρά θεωρούνται ως τα οχήματα μέσω των οποίων θα καταρριφθεί ο διαχωρισμός μεταξύ «γηγενών - αλλοδαπών» και «φιλοξενούμενων - οικοδοεσποτών», που θα αντικατασταθεί από μια κοινότητα κατοίκων, που μοιράζονται κοινές υποχρεώσεις και κοινά δικαιώματα. Το τρίτο επίπεδο, αφορά τον συντονισμό και την επικοινωνία μεταξύ των καταλήψεων στέγης της Αθήνας. Από τον Δεκέμβρη του 2016 έως και τον Σεπτέμβρη του 2018, λειτούργησε το Συντονιστικό Καταλήψεων Στέγης, στο οποίο συμμετείχαν οι 6 από τις 11 καταλήψεις στέγης της Αθήνας. Σκοπός του Συντονιστικού, ήταν μεταξύ άλλων η διεύρυνση της επικοινωνίας μεταξύ των καταλήψεων, ο καλύτερος συντονισμός τους και η από κοινού διοργάνωση δράσεων και εκδηλώσεων.

Κλείνοντας αυτήν την υπο-ενότητα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι καταλήψεις στέγης, τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων, επεδίωξαν να λειτουργήσουν ως το αντι-παράδειγμα της ελληνικής και ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής και πιο συγκεκριμένα ως το αντιπαράδειγμα της ασκούμενης στεγαστικής πολιτικής. Έχοντας όμως επίγνωση των περιορισμένων υλικών πόρων που διέθεταν, η στρατηγική τους κατευθύνθηκε προς την λιγότερη υλική, αλλά εξίσου σημαντική πλευρά της «κοινωνικής συμπερίληψης» των διαμενόντων στις καταλήψεις. Μπορεί στα κείμενα και στις προσούρες τους να μην συναντιέται ποτέ ο όρος «κοινωνική συμπερίληψη», αλλά στην πραγματικότητα αυτός ακριβώς ήταν ο στόχος. Πίσω από τις κοινές συνελεύσεις, τις κοινές δράσεις και την κοινή καθημερινή ζωή επιδιώκεται η δημιουργία μια κοινότητας κατοίκων που θα κινείται έξω και ενάντια από τους διαχωρισμούς και την κατηγοριοποίηση.

Οι Καταλήψεις Στέγης στην Πράξη: Το παράδειγμα της Σπύρου Τρικούπη 17

Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστεί, ως μελέτη περίπτωσης η κατάληψη στέγης μεταναστών Σπύρου Τρικούπη 17. Μέσω ενός ημι-δομημένου οδηγού συνεντεύξεων, θα επιχειρηθεί να διαπιστωθεί η καταλληλότητα ή ακαταλληλότητα των παρεχόμενων στεγαστικών συνθηκών, οι δράσεις που αναπτύχθηκαν εντός της κατάληψης, οι συγκρούσεις και οι προβληματικές της, καθώς και το κατά πόσο η διαβίωση στην συγκεκριμένη κατάληψη υποβοήθησε την «κοινωνική ένταξη» των μεταναστών που

κατοίκησαν σε αυτή. Η επιλογή της συγκεκριμένης κατάληψης ως μελέτη περίπτωσης εδράζεται στους εξής λόγους: Πρώτον το στοιχείο της αντιπροσωπευτικότητας, καθώς οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Σπύρου Τρικούπη 17, είχαν πολλά κοινά με τις αντίστοιχες στεγαστικές συνθήκες των άλλων καταλήψεων και δεν αποτελούσαν την εξαίρεση (όπως συνέβαινε με τις καταλήψεις City Plaza και Όνειρο). Δεύτερον, η συμμετοχή της συγκεκριμένης κατάληψης σε μια κοινότητα (Συντονιστικό Καταλήψεων) που μοιράζονταν κοινές αξίες και κοινές πολιτικές επιδιώξεις. Τρίτον, το στοιχείο της πρωτοτυπίας, καθώς η Κατάληψη Σπύρου Τρικούπη 17, «απουσιάζει» από την ούτως ή άλλως ισχνή βιβλιογραφία των καταλήψεων στέγης της Αθήνας.

Οι στεγαστικές συνθήκες

Η κατάληψη Σπύρου Τρικούπη 17, δημιουργήθηκε τον Σεπτέμβρη του 2016 σε ένα εξαώροφο κτίριο στο κέντρο της Αθήνα, δίπλα από την πλατεία Εξαρχείων. Το κτήριο το οποίο ήταν εγκαταλελειμμένο από το 2009, στέγαζε λογιστικά και φοροτεχνικά γραφεία. Έπειτα από εκτεταμένες εργασίες, που αφορούσαν κυρίως το ηλεκτρολογικό και υδραυλικό μέρος της κατάληψης, διαμορφώθηκαν 30 δωμάτια, που μπορούσαν να στεγάσουν έως και 100 ανθρώπους, αν και σύμφωνα με τον Αλέξανδρο, σε ορισμένες περιπτώσεις φιλοξενήθηκαν έως και 150 άτομα. Τα υπνοδωμάτια χωρίζονται μεταξύ τους με ξύλινα παραβάν. Σε κάθε έναν από τους έξι ορόφους υπάρχουν τόσο κοινές όσο και ατομικές κουζίνες, ενώ κάθε όροφος διαθέτει δικό του μπάνιο, πλυντήριο και στεγνωτήριο, καθώς και κοινόχρηστο χώρο. Συνολικά στην κατάληψη υπάρχουν 8 τουαλέτες (1 τουαλέτα για 12,5 ανθρώπους) ενώ η θέρμανση πραγματοποιείται μέσω κλιματιστικών (2 κλιματιστικά ανά όροφο). Το κτήριο της κατάληψης ήταν σε συνεχή ανοικοδόμηση και διαμόρφωση. Ανάλογα με τις ανάγκες των διαμενόντων προστίθονταν καινούργια υπνοδωμάτια και καινούργιοι χώροι. Τον χειμώνα του 2017 πραγματοποιούνται εργασίες στο ισόγειο του κτιρίου, με σκοπό να λειτουργήσει ως ο κοινόχρηστος χώρος όλων των ορόφων, ενώ την άνοιξη του ίδιου έτους πραγματοποιούνται εργασίες στην ταράτσα της Σπύρου Τρικούπη, οι οποίες και θα ολοκληρωθούν τον Ιούνιο του 2017.

Οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν στην κατάληψη κρίνονται τόσο από τους αλληλέγγυους όσο και από τους διαμένοντες από μέτριες έως ανεπαρκείς. Δύο από τους συνεντευξιζόμενους²⁴⁸, αναφέρουν ως βασικό πρόβλημα την έλλειψη

²⁴⁸ Πρόκειται για τους Φαρχάντ και την Αβάτε. Ο Φαρχάντ είναι Ιρανός κουρδικής καταγωγής, Άνδρας, 42 ετών, κάτοικος και μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Η Αβάτε, είναι Ερυθραία, Γυναίκα,

ιδιωτικότητας, καθώς όπως σχολιάζουν πολλές φορές αναγκάζονταν να κοιμηθούν δύο ή και τρία άτομα στο ίδιο δωμάτιο, ιδιαίτερα σε περιόδους που σημειώνονταν μαζική ζήτηση δωματίων, ενώ προβληματικές κρίνονται και οι διαθέσιμες τουαλέτες (1 τουαλέτα για 12,5 ανθρώπους) Επιπλέον, τα ξύλινα παραβάν, με τα οποία χωρίζονταν τα δωμάτια, δεν παρείχαν αίσθηση ιδιωτικότητας. Ο Κάζεμ²⁴⁹, αναφέρει ως βασικό πρόβλημα τους κοριούς, που είχαν σχεδόν μόνιμη παρουσία στην κατάληψη καθώς και την έλλειψη τακτικής καθαριότητας στους κοινόχρηστους χώρους. Η Αβάτε από την άλλη, σχολιάζει ιδιαίτερα επικριτικά τις επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης: «...Ήξερα ότι μένω σε κατάληψη και ότι ανα πάσα στιγμή θα μας έδιωχνε η αστυνομία και αυτό μου δημιουργούσε πολύ άγχος, δεν ήθελα να βρεθώ πάλι στον δρόμο ...» ενώ σε άλλο σημείο της συνέντευξης αναφέρει: «Όταν είχε φασαρίες (εννοεί διαδηλώσεις, συγκρούσεις κ.τ.λ) δεν μπορούσαμε να βγούμε από το σπίτι, είχε παντού αστυνομία, όποιον έβλεπε τον χτύπαγε...». Ο Μιλάντ, σε διαφορετικό μήκος κύματος, θεωρεί τις στεγαστικές συνθήκες της Τρικούπη ικανοποιητικές: «Σε σχέση με την Μόρια, παντού είναι καλύτερα.. Οι συνθήκες στην κατάληψη δεν ήταν ούτε οι καλύτερες ούτε οι χειρότερες, αλλά τουλάχιστον εδώ ότι ώρα ήθελες έμπαινες ότι ώρα ήθελες έβγαινες... Το καλύτερο πάντως ήταν στο ισόγειο και στην ταράτσα, εκεί που μαζευόμασταν όλοι και καθόμασταν και κουβεντιάζαμε». Οι κοινόχρηστοι χώροι της Σπύρου Τρικούπη 17, σχολιάστηκαν θετικά σχεδόν από όλους τους συνεντευξιζόμενους, ως χώροι γνωριμίας, επικοινωνίας και διάδρασης μεταξύ κατοίκων, αλληλέγγυων και επισκεπτών. «Στην ταράτσα και στο ισόγειο (εννοεί τους κοινόχρηστους χώρους) χτύπαγε η καρδιά της κατάληψης... Εκεί κουβεντιάζαμε, εκεί γνωριζόμασταν, εκεί γίνονταν οι εκδηλώσεις. Νομίζω, με κάποιο τρόπο η ζωντανή ύπαρξη αυτών των δύο χώρων αντιστάθμιζε τις μέτριες στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Σπύρου Τρικούπη».²⁵⁰

Ο πρώτος καιρός

Η απόφαση για την κατάληψη του κτιρίου της οδού Σπύρου Τρικούπη 17, πάρθηκε από ορισμένα άτομα που συμμετείχαν στην Αντιεξουσιαστική Κίνηση Αθήνας (Α.Κ.Α), αφού πρώτα εξασφάλισαν την υλική και πολιτική στήριξη της συνέλευσης της Α.Κ.Α. Από την πρώτη μέρα της κατάληψης (7 Σεπτεμβρίου 2016) ξεκινούν εντατικές εργασίες για την αποκατάσταση του κτιρίου με σκοπό να φιλοξενήσει το συντομότερο δυνατό

27 χρονών, κάτοικος και μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης από τον γράφοντα τον Σεπτέμβριο του 2020.

²⁴⁹ Ο Κάζεμ είναι άντρας, Αφγανός, 25 ετών, μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17 καθώς και κάτοικος. Με τον Κάζεμ, πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις από τον γράφοντα: Η πρώτη διαδικτυακά, τον Μάρτιο του 2020 και η δεύτερη δια ζώσης τον Σεπτέμβριο του 2020.

²⁵⁰

τους πρώτους μετανάστες. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Γιάννη²⁵¹ και του Μιλάντ²⁵², οι πρώτοι κάτοικοι της Σπύρου Τρικούπη, που εγκαταστάθηκαν στο υπό κατάληψη κτίριο τον Οκτώβριο, ήταν στην πλειοψηφία τους Σύριοι, που προηγουμένως διέμεναν σε σκηνές στον άτυπο καταυλισμό που είχε δημιουργηθεί στο Πεδίο του Άρεως, ενώ μετά από μερικές ημέρες καταφθάνουν και οι πρώτες ομάδες Ιρανών και Αφγανών.

Οι συνθήκες που επικρατούσαν τους πρώτους μήνες λειτουργίας της κατάληψης περιγράφονται ως χαοτικές: «Δεν μπορείς να φανταστείς τι γίνονταν τον πρώτο καιρό... Ενώ στην κατάληψη μέναν ήδη περίπου 60 άτομα, οι πιο πολύ Σύριοι, σχεδόν τίποτα δεν λειτουργούσε... Οι μισές τουαλέτες ήταν χαλασμένες, κάθε τρεις και λίγο πέφταν οι ασφάλειες του γενικού και μέναμε χωρίς ρεύμα. Αυτά ήταν μόνο τα υλικά προβλήματα, για να μην αναφερθώ και στα προβλήματα επικοινωνίας με τους διαμένοντες»²⁵³. Κάπου εδώ, συναντάμε ένα από τα πρώτα προβλήματα των καταλήψεων στέγης, τα οποία φαίνεται να αντανakλούν τον χαρακτήρα του κατεπείγοντος που αυτές είχαν, τουλάχιστον, το πρώτο διάστημα: Μπροστά στο οξύ στεγαστικό πρόβλημα, που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες της Αθήνας, επιλέγεται η άμεση στεγαστική τους αποκατάσταση, σε υπό κατάληψη κτήρια, τα οποία όμως αφενός δεν είναι έτοιμα να φιλοξενήσουν ανθρώπους, αφετέρου δεν έχουν καθοριστεί βασικά ζητήματα, που αφορούν τον τρόπο επικοινωνίας με τους μετανάστες, την γλώσσα επικοινωνίας και τον τρόπο λειτουργίας του κτιρίου. Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο, όλα ήταν υπό συνεχή διαπραγμάτευση και συζήτηση, εκτός από τον τρόπο λειτουργίας της κατάληψης: «Είναι αλήθεια ότι δεν συνδιαμορφώσαμε με τους μετανάστες το πολιτικό πλαίσιο της κατάληψης... Αυτό το είχαμε ήδη διαμορφώσει πολύ πριν...».

Όπως και στις περισσότερες καταλήψεις στέγης της Αθήνας, έτσι και στην Σπύρου Τρικούπη 17, το κέντρο λήψης των αποφάσεων είναι η γενική συνέλευση του κτιρίου, που πραγματοποιείται σε εβδομαδιαία βάση. Δικαίωμα συμμετοχής έχουν τόσο οι αλληλέγγυοι όσο και οι διαμένοντες. Μέσα στην συνέλευση, παίρνονται όλες οι αποφάσεις που αφορούν το κτίριο, ενώ η συνέλευση είναι αρμόδια για την δημιουργία υποομάδων, που η καθεμία αναλαμβάνει να καλύψει τις καθημερινές ανάγκες της κατάληψης. Τους πρώτους μήνες ζωής της κατάληψης, η συμμετοχή των διαμενόντων,

²⁵¹ Ο Γιάννης είναι Έλληνας, άντρας, 28 ετών, μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Με τον Γιάννη πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις: Η πρώτη διαδικτυακά, τον Μάιο του 2020 και η δεύτερη δια ζώσης τον Σεπτέμβριο του 2020. Η συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τον γράφοντα

²⁵² Ο Μιλάντ είναι Ιρανός, άντρας, 33 ετών, κάτοικος και μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Η συνέντευξη, πραγματοποιήθηκε δια ζώσης τον Σεπτέμβριο του 2020 από τον γράφοντα.

²⁵³ Αλέξανδρος, Έλληνας, 42 ετών, αλληλέγγυος. Η συνέντευξη μαζί του, πραγματοποιήθηκε δια ζώσης τον Σεπτέμβριο του 2020 από τον γράφοντα.

στην συνέλευση και στις υποομάδες κυμαίνεται απο αναιμική έως ανύπαρκτη: «Να σου πω την αλήθεια, στην αρχή δεν συμμετείχαν (εννοεί του διαμένοντες) ούτε στην συνέλευση ούτε στις ομάδες εργασίας... δυστυχώς αντιλαμβάνονταν την κατάληψη ως ξενοδοχείο και όχι ως το σπίτι τους... απο την άλλη όμως, οι πιο πολύ είχαν στο μυαλό τους ότι θα μείνουν μερικές μέρες και μετά θα συνεχίσουν το ταξίδι τους στην υπόλοιπη Ευρώπη»²⁵⁴. Στο ίδιο μήκος κύματος και η μαρτυρία του Μιλάντ: «Στην αρχή δεν βοηθούσα καθόλου... Το μόνο που ήθελα ήταν να φύγω για Σουηδία όσο το δυνατόν πιο γρήγορα.... Αν και ήξερα Αγγλικά πριν έρθω στην Ελλάδα, πρώτη φορά άκουσα λέξεις όπως αυτοοργάνωση ή αναρχία... Στο Ιράν δεν είχαμε ούτε καταλήψεις ούτε αναρχικούς, για αυτό στην αρχή δεν μπορούσα να καταλάβω την διαφορά τους με τους κομμουνιστές, νόμιζα ότι είναι το ίδιο πράγμα...».

Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των αλληλέγγυων και των διαμενόντων, το πρώτο διάστημα λειτουργίας της Σπύρου Τρικούπη 17, επικρατεί και στους μεν και στους δε η λογική της προσωρινότητας: Οι μόν αλληλέγγυοι πιστεύουν ότι η παραμονή των μεταναστών δεν θα έχει μακροπρόθεσμη διάρκεια, για αυτό και ο προγραμματισμός πραγματοποιείται σε βραχυχρόνια βάση, οι δε διαμένοντες θεωρούν ότι σύντομα θα μετακινηθούν σε χώρες της βόρειας Ευρώπης και για αυτό τον λόγο αντιλαμβάνονται την κατάληψη ως «ξενοδοχείο». Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι εκείνη την περίοδο δεν είχε υπογραφεί η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, με αποτέλεσμα να επικρατεί η λογική που ήθελε την Ελλάδα και κατα συνέπεια και τις καταλήψεις στέγης ως χώρους διέλευσης και όχι ως χώρους μακροχρόνιας παραμονής. Σταδιακά, ωριμάζει τόσο στους αλληλέγγυους όσο και στους διαμένοντες η αντίληψη της μονιμότητας του καταληψιακού εγχειρήματος και η Σπύρου Τρικούπη αρχίζει να αποκτά σταθερές υποδομές και ως ένα βαθμό πιο σταθερούς διαμένοντες. Σταδιακά επίσης αλλάζει και η εθνοτική της σύνθεση: Μέχρι τα τέλη του 2017, έχουν αποχωρήσει σχεδόν όλοι οι Σύριοι, οι οποίοι αντικαθίστανται από Αφγανούς, που αποτελούν και την πιο πολυπληθή εθνοτική ομάδα της κατάληψης, Ιρανούς, Ιρανούς κουρδικής εθνοτικής καταγωγής, Ιρακινούς και Ερυθραίους.

Η Βαβέλ στα Εξάρχεια

Ένα από τα πρώτα προβλήματα που κλήθηκαν, αλληλέγγυοι και διαμένοντες να αντιμετωπίσουν, ήταν το ζήτημα της γλώσσας. Απο τις πρώτες μέρες ζωής της κατάληψης, μέχρι και την εκκένωση της τον Αύγουστο του 2019, η Σπύρου Τρικούπη

²⁵⁴ Άλκης, Έλληνας, άντρας, ετών 36, μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Η συνέντευξη, πραγματοποιήθηκε δια ζώσης, απο τον γράφοντα, τον Σεπτέμβριο του 2020.

17, φιλοξένησε ένα πραγματικό μωσαϊκό διαφορετικών εθνοτήτων, πολιτισμών και γλωσσών, το οποίο κλήθηκε να συμβιώσει και να οργανώσει την ζωή του, κάτω από την ίδια στέγη. Ως γλώσσα που θα χρησιμοποιούνταν στις συνελεύσεις, επιλέχθηκαν τα αγγλικά, τα οποία όμως δεν ήταν μητρική γλώσσα ούτε των διαμενόντων αλλά ούτε και των αλληλέγγυων. «Κοίτα τα αγγλικά ήταν ουσιαστικά μια επιλογή ανάγκης... Κανένας δεν ήταν ευχαριστημένος με αυτό γιατί κανένας δεν μιλούσε καλά αγγλικά...» αναφέρει χαρακτηριστικά η Άννα²⁵⁵, προσθέτοντας ότι η ανεπαρκής γνώση των αγγλικών, δημιουργούσε συνεχώς προβλήματα και παρανοήσεις μεταξύ των μελών της κατάληψης, ενώ απέτρεπε την σε βάθος επικοινωνία. Επιπλέον, πολλοί διαμένοντες δεν γνώριζαν καθόλου αγγλικά, με αποτέλεσμα οι συνελεύσεις να πραγματοποιούνται με την παρουσία διερμηνέων, γεγονός που καθιστούσε τις συνελεύσεις ιδιαίτερα χρονοβόρες. Στο επίπεδο της καθημερινής ζωής, η γλώσσα πολλές φορές καθόριζε τις διαπροσωπικές σχέσεις των διαμενόντων: «Δυστυχώς, παρότι προσπαθήσαμε, δεν καταφέραμε να αποφύγουμε την δημιουργία διαχωρισμών με βάση την γλώσσα... Είναι αλήθεια ότι οι αραβόφωνοι κάνανε παρέα με αραβόφωνους, οι φαρσόφωνοι με φαρσόφωνους... αλλά πρόσεξε οι διαχωρισμοί δεν γίνονταν με βάση την εθνικότητα αλλά με βάση την γλώσσα, π.χ οι Αφγανοί που είχαν ως μητρική τους γλώσσα τα Πάστο επιζητούσαν τη συντροφιά ομόγλωσσών τους, ενώ Αφγανοί που μιλούσαν Φαρσί συναναστρέφονταν κυρίως Ιρανούς και όχι Αφγανούς που είχαν ως μητρική τα Πάστο...» αναφέρει ο Άλκης. «Τελικά πατρίδα είναι η γλώσσα και όχι η χώρα που γεννήθηκες» σχολιάζει ο Κάζεμ²⁵⁶, προσθέτοντας ότι αν και Αφγανός, απέφευγε την συναναστροφή με τους παστόφονους ομοεθνούς του και επεδίωκε επαφές με φαρσόφονους Ιρανούς, παρότι αναφέρει ότι τον αντιμετώπιζαν υποτιμητικά λόγω της εθνοτικής καταγωγής του.

Η χρήση των αγγλικών ως γλώσσας επικοινωνίας στις συνελεύσεις, τέθηκε υπό αμφισβήτηση από ορισμένα μέλη της Σπύρου Τρικούπη 17. Πιο συγκεκριμένα, από τον Νοέμβριο του 2017, όταν πλέον αποκρυσταλλώνεται το στοιχείο της μονιμότητας του εγχειρήματος αλλά και των διαμενόντων, προτείνεται από ένα κομμάτι των αλληλέγγυων η χρήση της ελληνικής, ως της βασικής γλώσσας επικοινωνίας της συνέλευσης. Η λογική, πίσω από την συγκεκριμένη πρόταση, εδράζεται στην εικασία ότι μέσα από την χρήση των ελληνικών στη συνέλευση, θα υποβοηθηθεί η κοινωνική ένταξη των

²⁵⁵ Η Άννα, γυναίκα, Ισπανίδα, ετών 33, είναι μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη καθώς και η γιατρός της κατάληψης. Η συνέντευξη μαζί της, πραγματοποιήθηκε δια ζώσης απο τον γράφοντα τον Σεπτέμβριο του 2020.

²⁵⁶ Ο Κάζεμ είναι άντρας, Αφγανός, 25 ετών, μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17 καθώς και κάτοικος. Με τον Κάζεμ, πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις από τον γράφοντα: Η πρώτη διαδικτυακά, τον Μάρτιο του 2020 και η δεύτερη δια ζώσης τον Σεπτέμβριο του 2020.

διαμενόντων. Η πρόταση αυτή, τελικά απορρίπτεται, καθώς συναντάει τη σφοδρή αντίδραση των διαμενόντων. Ο Κάζεμ, χαρακτηριστικά αναφέρει: «Θύμωσα πολύ όταν μου το είπαν... Εκείνο τον καιρό, δεν μου περνούσε από το μυαλό ότι θα μείνω στην Ελλάδα και τα ελληνικά μου φαίνονταν άχρηστη γλώσσα...και γιατί οι αλληλέγγυοι δεν προσπάθησαν να μάθουν τις δικές μας γλώσσες;» Η μη εξοικείωση των αλληλέγγυων με τις γλώσσες των διαμενόντων, επισημαίνεται και από ορισμένους αλληλέγγυους: «Δυστυχώς, δεν κάναμε βήματα για να γνωρίσουμε τους διαμένοντες καθώς περιμέναμε ότι αυτοί πρέπει να έρθουν σε εμάς και όχι το αντίθετο... αλήθεια είναι, δεν προσπαθήσαμε να μάθουμε όχι μόνο τις γλώσσες τους αλλά ούτε καν κάποια στοιχεία της κουλτούρας τους. Ως ένα βαθμό, θεωρούσαμε τις κουλτούρες τους καταπιεστικές, αναχρονιστικές...». Εν τέλει, αποφασίστηκε η διατήρηση της αγγλικής ως γλώσσας επικοινωνίας της συνέλευσης.

Η αυτοοργάνωση στην πράξη: Η οργάνωση των εργασιών και της καθημερινής ζωής.

Στο ισόγειο της κατάληψης της Σπύρου Τρικούπη 17, πάνω σε ένα μαυροπινακά, αναγράφονταν στα αγγλικά, με μεγάλα κόκκινα γράμματα, οι βασικές αρχές του σπιτιού, οι οποίες ήταν οι εξής: Αντιρατσισμός, Αντισεξισμός, Αντιεραρχία, Μη Βία, Απαγόρευση Ναρκωτικών και Ενεργή Συμμετοχή στην Κοινότητα. Οι τρεις πρώτες αρχές, νοούνταν ως απαγόρευση διακρίσεων των ανθρώπων με βάση το χρώμα του δέρματος, την εθνοτική καταγωγή, το φύλο, την θρησκεία και τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Η αρχή της μη βίας, αναφέρονταν στην ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των διαμενόντων και της απαγόρευσης της χρήσης βίας. Η απαγόρευση της χρήσης ναρκωτικών, νοούνταν ως η απαγόρευση της χρήσης και της κατοχής ναρκωτικών εντός της κατάληψης. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση συμμετοχής στο εγχείρημα της Σπύρου Τρικούπη 17, αποτελούσε η ενεργή ανάμειξη στις ομάδες εργασίας της κατάληψης.

Η δημιουργία των ομάδων εργασίας, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των αλληλέγγυων και διαμενόντων, αποτέλεσε ένα από τα πιο απαιτητικά και δύσκολα εγχειρήματα που πραγματοποιήθηκαν στην κατάληψη. Η σημασία του εν λόγω εγχειρήματος, αποκτά ίσως περισσότερη βαρύτητα, αν σε αυτό συνυπολογιστεί το γεγονός ότι η συνέλευση της κατάληψης, είχε αποκλείσει από την πρώτη στιγμή την παροχή οποιαδήποτε βοήθειας, άμεσης ή έμμεσης, από το κράτος, από Διεθνείς Οργανισμούς και από Μ.Κ.Ο. «Δεν σκεφτήκαμε ποτέ να ζητήσουμε την στήριξη τους...

όλοι αυτοί (εννοεί Μ.Κ.Ο, Ελληνικό Κράτος, Ε.Ε, Διεθνείς Οργανισμοί) επωφελούνται από τα βάσανα των προσφύγων...προάγουν μια εντελώς αντίθετη πολιτική από τη δική μας...» αναφέρει ο Αλέξανδρος, προσθέτοντας ότι το βάρος της υλοποίησης του στεγαστικού εγχειρήματος της Σπύρου Τρικούπη έπεφτε στις πλάτες των μελών της κοινότητας. Στο ίδιο μήκος κύματος, η Μιμή²⁵⁷ συμπληρώνει «δεν θεωρούμε τους μετανάστες/τριες ανήμπορα θύματα που δεν μπορούν να λάβουν αποφάσεις ή να έχουν τον έλεγχο της ζωής τους...»

Η απόρριψη ενός μοντέλου ανθρωπιστικής φροντίδας, που θυματοποιεί περαιτέρω τους μετανάστες, σε συνδυασμό με την ανάγκη συμμετοχής των διαμενόντων στις εργασίες του κτιρίου, οδήγησε στην δημιουργία μιας πληθώρας ομάδων και υποομάδων εργασίας. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες γραμμές της παρούσας υπο-ενότητας, το πρώτο διάστημα λειτουργίας της κατάληψης, η συμμετοχή των διαμενόντων στις ομάδες εργασίας είναι αναιμική. Με την πάροδο του χρόνου και με την σταδιακή αποκρυστάλλωση του αισθήματος της μονιμότητας του εγχειρήματος, αυτό ανατρέπεται, με αποτέλεσμα δύο μήνες πριν την εκκένωση της κατάληψης (27/8/2019), όλες οι ομάδες, με εξαίρεση την ομάδα ιατρείου και την ομάδα χρηματοδότησης, να αποτελούνται αποκλειστικά από διαμένοντες. Όλες οι ομάδες, δημιουργούνται από την συνέλευση της κατάληψης και λογοδοτούν σε αυτήν. Οι ομάδες αποτελούνται συνήθως από τρία άτομα, ενώ η συμμετοχή σε αυτές είναι κυκλική, με σκοπό να συμμετέχουν όλοι σε όλες τις ομάδες. Επιπρόσθετα, επιδιώχθηκε η δημιουργία μικτών εθνοτικά ομάδων, για την αποφυγή εθνο-φυλετικών διαχωρισμών. Η εργασία, πραγματοποιούνταν σε εθελοντική, μη χρηματική βάση. Η συμμετοχή στις ομάδες εργασίας ήταν υποχρεωτική για όλα τα μέλη της κοινότητας. Όποιος/α απουσίαζε αδικαιολόγητα από τις ομάδες, χρεώνονταν με μια προειδοποίηση, ενώ στις τρεις προειδοποιήσεις, παραπέμπονταν στην συνέλευση του κτιρίου, όπου και κουβεντιάζονταν οι λόγοι της απουσίας.

Οι πρώτες ομάδες που δημιουργήθηκαν στην Σπύρου Τρικούπη ήταν οι εξής: ομάδα συντήρησης κτιρίου, καθαριότητας, αποθήκης, περιφρούρησης και ομάδα ψωμιού. Η ομάδα συντήρησης ήταν υπεύθυνη για τις τεχνικές εργασίες του κτιρίου, η ομάδα καθαριότητας για τον καθαρισμό και την περιοδική του απολύμανση, η ομάδα αποθήκης για το μοίρασμα των προϊόντων (τρόφιμα, κλινοσκεπάσματα, απορρυπαντικά κ.τ.λ) η ομάδα ζυμώματος για το ζύμωμα και την καθημερινή διανομή του ψωμιού και η ομάδα

²⁵⁷ Η Μιμή, είναι Ελληνίδα, Γυναίκα, ετών 47, μέλος της συνέλευσης της Σπύρου Τρικούπη 17. Η συνέντευξη μαζί της πραγματοποιήθηκε δια ζώσης από τον γράφοντα, τον Σεπτέμβριο του 2020.

περιφρούρησης ήταν υπεύθυνη για τον έλεγχο εισόδου-εξόδου από το κτίριο και για την αντιμετώπιση παραβατικών συμπεριφορών που σημειώνονταν εντός της κατάληψης. Η συμμετοχή των διαμενόντων στις ομάδες, ήταν και πολλές φορές προβληματική «Μεγάλο πρόβλημα είχαμε κυρίως με την ομάδα καθαριότητας, καθώς κυρίως οι άντρες αρνούσαν να συμμετάσχουν στην καθαριότητα... αυτές είναι γυναικείες δουλειές μας έλεγαν», σχολιάζει ο Άλκης, προσθέτοντας «βέβαια, τους ξεκαθαρίσαμε ότι τέτοιοι διαχωρισμοί δεν είναι αποδεκτοί στην κατάληψη... όλοι πρέπει να κάνουμε, όσο μπορούμε, όλες τις δουλειές».

Οι πρώτες ομάδες που δημιουργήθηκαν στην Σπύρου Τρικούπη 17, αντικατοπτρίζουν ως ένα βαθμό την λογική της προσωρινότητας του εγχειρήματος, λογική που φαίνεται να είναι κυρίαρχη τόσο στους αλληλέγγυους όσο και στους διαμένοντες. Οι πρώτες δράσεις που πραγματοποιούνται, αποσκοπούν κυρίως στην βελτίωση των στεγαστικών συνθηκών που επικρατούν εντός της κατάληψης. Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζουν ορισμένοι συνεντευξιζόμενοι, τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της, η Σπύρου Τρικούπη 17, λειτουργεί περισσότερο ως ξενοδοχείο και λιγότερη ως μια μόνιμη στεγαστική δομή. Απο το φθινόπωρο του 2017, όταν πλέον τα αποτελέσματα της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας είναι ορατά, καθώς επίσης με την σταδιακή επικράτηση μιας πιο σταθερή βάσης διαμενόντων, αρχίζουν και αναπτύσσονται δραστηριότητες εντός της κατάληψης, που κινούνται πέρα από την απλή βελτίωση των παρεχόμενων στεγαστικών συνθηκών. Πιο συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 2017, δημιουργείται ομάδα εκπαίδευσης και αυτομόρφωσης, ενώ επίσης διαμορφώνεται ειδικός χώρος στον πρώτο όροφο της Σπύρου Τρικούπη, που θα χρησιμεύσει ως αίθουσα διδασκαλίας. Η συγκεκριμένη ομάδα, μεριμνούσε για την εγγραφή των ανηλίκων διαμενόντων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ενώ επίσης παρείχε και μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας στους ανήλικους. Σύμφωνα με την μαρτυρία της Αβάτε, όλα οι ανήλικοι άνω των 7 ετών που διέμεναν στην κατάληψη, συμμετείχαν τόσο στα άτυπα μαθήματα της ενισχυτικής διδασκαλίας όσο και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Για τα παιδιά κάτω των 7 ετών, λειτουργούσε καθημερινά, νηπιαγωγείο εντός της κατάληψης. Σε αντίθεση με την μαζική συμμετοχή των ανηλίκων στα άτυπα μαθήματα (διδασκαλία ελληνικών, αγγλικών, γαλλικών, γερμανικών), η συμμετοχή των ενηλίκων φαίνεται να μην ήταν τόσο εκτεταμένη: Το 2018, σε σύνολο 65 ενηλίκων, μόνο 10 συμμετείχαν στα μαθήματα, σύμφωνα με τον Κάζεμ. Τέλος, πέρα από τα μαθήματα που παρέχονταν στους διαμένοντες, έγινε προσπάθεια εξοικείωσης των αλληλέγγυων με τις γλώσσες των διαμενόντων, μέσω της διοργάνωσης μαθημάτων αραβικών και φαρσί, τα

οποίο όμως λόγω της μειωμένης συμμετοχής των αλληλέγγυων, διακόπηκαν μετά από τρεις μήνες (Δεκέμβριος 2017- Φλεβάρης 2018). Τα μαθήματα ανηλίκων πραγματοποιούνταν από πιστοποιημένους εκπαιδευτικούς, ενώ τα μαθήματα ενηλίκων από μη πιστοποιημένους αλληλέγγυους.

Από τον την άνοιξη του 2017 μέχρι και την εκκένωση της Σπύρου Τρικούπη, λειτουργούσε σε καθημερινή βάση στο ισόγειο της κατάληψης ιατρείο, που παρείχε, χωρίς χρηματικό αντίτιμο, υπηρεσίες πρωτοβάθμιας περίθαλψης. Το ιατρείο της Σπύρου Τρικούπη, ήταν ανοιχτό τόσο για τους διαμένοντες της Σπύρου Τρικούπη, όσο και για τους κατοίκους των υπόλοιπων καταλήψεων στέγης. Τα περιστατικά που το ιατρείο αδυνατούσε να διαχειριστεί, παραπέμπονταν στο δημόσιο σύστημα υγείας του Ελληνικού Κράτους ή σε ιδιωτικά ιατρεία αλληλέγγυων ιατρών. Το ίδιο χρονικό διάστημα, συστάθηκε ομάδα κηπουρικής, που ανέλαβε την δημιουργία κήπου στην ταράτσα του κτιρίου. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες αλληλέγγυων και διαμενόντων, η συμμετοχή στην ομάδα κηπουρικής υπήρξε η πλέον μαζική. Επιπλέον, περίπου στην ίδια περίοδο, δημιουργήθηκε ομάδα προβολών, η οποία ήταν υπεύθυνη για την προβολή ταινιών, οι οποίες συνήθως ακολουθούνταν από συζητήσεις. Στα δύο χρόνια ζωής της, η ομάδα προβολών πραγματοποίησε πάνω 100 προβολές και συζητήσεις. Η αποτίμηση της δράσης της συγκεκριμένης ομάδας κρίνεται θετικά από τους συνεντευξιαζόμενους: «Ανακαλύψαμε ότι η προβολή ταινιών ήταν ένα καλό εργαλείο, πρώτα για να βρούμε κοινά σημεία με τους διαμένοντες και δεύτερον για να συζητάμε πράγματα που δύσκολα τίθονταν στην συνέλευση» αναφέρει ο Γιάννης, ενώ σε άλλο σημείο της συνέντευξης προσθέτει: «Επειδή η πλειοψηφία των διαμενόντων ήταν φαρσόφωνοι, συνήθως προβάλαμε ιρανικές ταινίες, κυρίως, όπως ιρανικές ταινίες με κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο...» Οι συζητήσεις που ακολουθούσαν τις ταινίες, πολλές φορές ήταν επεισοδιακές και έντονες, ιδιαίτερα όταν οι ταινίες είχαν αντι-σεξιστικό ή φεμινιστικό περιεχόμενο. «Ορισμένοι από την κατάληψη θεωρούσαν τις γυναίκες και τους γκέι κατώτερους... δεν ήθελαν ούτε στις ταινίες να βλέπουν γυναίκες και γκέι να παλεύουν για τα δικαιώματα τους» σχολιάζει ο Κάζεμ, αναφέροντας χαρακτηριστικά μια προβολή/συζήτηση²⁵⁸ που ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων και που κουβεντιάζοταν για εβδομάδες μεταξύ των διαμενόντων.

²⁵⁸ Πρόκειται για την προβολή της ταινίας «Ένα Κορίτσι Γυρίζει Μόνο του την Νύχτα» (2015) σε σκηνοθεσία της Άννας Αμμπούρ. Η ταινία πραγματεύεται το δικαίωμα των γυναικών στην αυτοάμυνα και στην αντιβία.

Το ζήτημα του αντισεξισμού, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συνεντευξιαζόμενων, ήταν από τα πλέον ακανθώδη ζητήματα, που κάτοικοι και αλληλέγγυοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν. «Με έκπληξη και λύπη συνειδητοποιήσαμε ότι όσο εύκολο ήταν για τους διαμένοντες να δεχθούν τις αρχές της αυτοοργάνωσης και της αντι-ιεραρχίας, τόσο δύσκολο ήταν να δεχθούν τις αντισεξιστικές αρχές» αναφέρει ο Γιάννης, προσθέτοντας «Είχαμε πολλά κρούσματα σεξισμού, που κυμαίνονταν από την απλή υποτίμηση των γυναικών και των ομοφυλόφιλων και έφταναν μέχρι την ψυχολογική και σωματική βία εναντίων τους». Οι καταγγελίες που αφορούσαν ψυχολογική ή σωματική κακοποίηση διατυπώνονταν στην συνέλευση του κτιρίου, η οποία αποφάσιζε και την αντίστοιχη ποινή, που συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η έξωση του υπαίτιου από την κατάληψη. Η διαπίστωση όμως, εκ μέρους των αλληλέγγυων ότι τα ζητήματα αντι-σεξισμού οφείλουν να λύνονται με συζήτηση και όχι με κατασταλτικά μέτρα, οδήγησε στην δημιουργία ομάδας γυναικών, ομοφυλόφιλων, λεσβιών και τρανς. Σκοπός της συγκεκριμένης ομάδας ήταν η συζήτηση μια ευρείας γκάμας ζητημάτων φύλου, φεμινισμού καθώς και η διοργάνωση σχετικών συζητήσεων. Η Αβάτε, ένα από τα πιο δραστήρια μέλη της συγκεκριμένης ομάδας, απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με την συμμετοχή των γυναικών της κατάληψης στην ομάδα, σχολιάζει ότι η συμμετοχή ήταν χαμηλή, «...δε συμμετείχαν όλες και όσες συμμετείχαν ήταν πολύ επιφυλακτικές... γενικά στα ζητήματα της βίας των ανδρών ήταν πρόθυμες να ακούσουν και να κουβεντιάσουν, αλλά όταν κουβεντιάζαμε θρησκευτικά ζητήματα, όπως η μη χρήση μαντίλας νεύριαζαν και δεν άκουγαν...».

Το ζήτημα της χρήσης ή μη χρήσης της μαντίλας, φαίνεται ότι αποτέλεσε συχνό ζήτημα συζήτησης στην συγκεκριμένη ομάδα, ενώ γενικότερα τα θρησκευτικά ζητήματα²⁵⁹ φαίνεται ότι απασχολούσαν σε ένα μεγάλο βαθμό τους διαμένοντες της Σπύρου Τρικούπη. Παρότι ορισμένοι διαμένοντες είχαν ζητήσει κάποιο μέρος της κατάληψης για την τέλεση των θρησκευτικών τους τελετουργιών, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να υλοποιήθηκε. «Η θρησκεία είναι ένας μηχανισμός καταπίεσης... παρότι ποτέ δεν απαγορεύτηκε να κάνουν ότι θέλουν στα δωμάτια τους, δεν δεχθήκαμε να φτιάξουμε τζαμί μέσα στην κατάληψη», αναφέρει ο Γιάννης ενώ ο Μιλάντ, παρότι θρησκευόμενος, ήταν ενάντια στην δημιουργία λατρευτικού χώρου «Έχεις ακούσει ποτέ Σουνίτες και Σίιτες να προσεύχονται στον ίδιο χώρο? όχι κάτι τέτοιο είναι τρέλα...». Τελικά, ως *modus vivendi*, αποφασίστηκε από την συνέλευση της κατάληψης, η παραχώρηση της

²⁵⁹ Κάπου εδώ, είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι η πλειοψηφία των διαμενόντων ήταν Μουσουλμάνοι (Σουνίτες και Σίιτες) με τους πιο πολλούς να δηλώνουν ιδιαίτερα θρησκευόμενοι.

ταράτσας ως χώρου λατρείας, τόσο για τους σουνίτες όσο και για τους σίιτες διαμένοντες. Τέλος, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, σχολιάστηκε ιδιαίτερα θετικά απο διαμένοντες και αλληλέγγυους, η διοργάνωση θρησκευτικών γάμων εντός της κατάληψης της Σπύρου Τρικούπη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει το γεγονός ότι τα δύο από τα τέσσερα ζευγάρια, γνωρίστηκαν εντός των καταλήψεων στέγης, το πρώτο στην κατάληψη Σπύρου Τρικούπη και το δεύτερο την κατάληψη Όνειρο.

Οι σχέσεις μεταξύ των καταλήψεων στέγης της Αθήνας, κυμαίνονταν από ιδιαίτερα θερμές, όπως οι σχέσεις μεταξύ Σπύρου Τρικούπη 17, Νοταρά 23 και Όνειρο, έως τυπικές. Η δημιουργία του Συντονιστικού Καταλήψεων Στέγης δεν κατάφερε να φέρει πιο κοντά τις καταλήψεις και σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους δεν βοήθησε στον αναμεταξύ τους συντονισμό. Παρόλο αυτά, οι καταλήψεις στέγης διατηρούσαν ένα μίνιμουμ επαφών: π.χ Το ιατρείο της Σπύρου Τρικούπη ήταν ανοιχτό για όλους τους διαμένοντες των καταλήψεων στέγης ή η ομάδα φαρμακείου της Νοταρά 23 έδινε συχνά φάρμακα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης σε όσες καταλήψεις το χρειάζονταν, η κατάληψη City Plaza παρείχε υλικοτεχνικό εξοπλισμό κτλ. Κλείνοντας την παρούσα υποενότητα, είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι η χρηματοδότηση της Σπύρου Τρικούπη 17, προέρχονταν από δωρεές αλληλέγγυων και απο δράσεις αυτοχρηματοδότησης (διοργάνωση συναυλιών, εκδηλώσεων), ενώ ένα σημαντικό μέρος των δωρεών προέρχονταν από το εξωτερικό (κυρίως Ισπανία, Γαλλία, Γερμανία). Μαζί με την οικονομική ενίσχυση, καταφθάνουν ήδη από το φθινόπωρο του 2016 και οι πρώτοι αλληλέγγυοι από το εξωτερικό, με πολλούς εξ αυτών να μένουν μήνες ή και χρόνια στην κατάληψη και να στελεχώνουν τόσο την συνέλευση όσο και τις ομάδες εργασίας της κατάληψης.

Η αποτίμηση της κατάληψης Σπύρου Τρικούπη 17 και η συμβολή της στην κοινωνική ένταξη των διαμενόντων.

Όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες γραμμές της παρούσας εργασίας, οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Σπύρου Τρικούπη 17 δέν ήταν οι ιδανικές. Μέσα από τις μαρτυρίες των συνεντευξιαζόμενων, προκύπτουν ως βασικά προβλήματα η έλλειψη ιδιωτικότητας, οι κακές υγειονομικές συνθήκες(ελλιπής καθαρισμός κοινόχρηστων χώρων, παρουσία κοριών) και η διαρκής αίσθηση επισφάλειας, μπροστά στον μόνιμο κίνδυνο εκκένωσης της κατάληψης. Τα παραπάνω στοιχεία, τεκμηριώνουν, σύμφωνα με την τυπολογία Ethos,, φαινόμενα στεγαστικής επισφάλειας (housing insecurity) και

φαινόμενα ανεπαρκών (inadequate) στεγαστικών καταλυμάτων²⁶⁰. Τα παραπάνω προβλήματα, επισημάνθηκαν τόσο από τους αλληλέγγυους όσο και από τους διαμένοντες. Σε αντίθεση με τα στεγαστικά προβλήματα, ιδιαίτερα θετικά σχόλια απέσπασε η τοποθεσία του κτιρίου. Η κεντρική τοποθεσία της Σπύρου Τρικούπη, στην γειτονιά των Εξαρχείων, πλησίον της ομώνυμης πλατείας, στην καρδιά του μητροπολιτικού κέντρου, φαίνεται να λειτούργησε ιδιαίτερα υποβοηθητικά για τους διαμένοντες, καθώς αφενός διευκόλυνε την πρόσβαση των μεταναστών στις υπηρεσίες του ελληνικού κράτους (πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγεία κ.τ.λ) αφετέρου έφερε σε διάδραση τους διαμένοντες με τους κατοίκους της γειτονιάς («ντόπιοι», αλλά και «ξένοι» κάτοικοι άλλων καταλήψεων στέγης). Άλλωστε, η σημασία της κεντρικής τοποθεσίας των στεγαστικών δομών, επισημαίνεται και απο το μεγαλύτερο κομμάτι της σχετικής βιβλιογραφίας²⁶¹. Από την άλλη πλευρά όμως, τα όρια της γειτονιάς των Εξαρχείων, διαμόρφωναν «απροσπέλαστα σύνορα» για ορισμένους διαμένοντες της Σπύρου Τρικούπη, ιδιαίτερα για αυτούς που δεν διέθεταν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, δύο από τους συνεντευξιζόμενους, ανέφεραν ότι σπάνια έβγαιναν από την γειτονιά, φοβούμενοι πιθανή σύλληψη και απέλαση.

Η πρόσβαση των διαμενόντων στις τυπικές υπηρεσίες του κράτους, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες ασύλου, στην εκπαίδευση και στην υγεία, κρίνονται από τους πληροφορητές ως θετική. Όπως σχολιάστηκε στις προηγούμενες γραμμές, όλοι οι ανήλικοι διαμένοντες της κατάληψης, συμμετείχαν τόσο στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, όσο και σε άτυπα μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας, που πραγματοποιούνταν εντός της κατάληψης. Όσον αφορά όμως τους ενήλικους διαμένοντες, η συμμετοχή τους στα άτυπα μαθήματα, ήταν αναιμική, με σχετικά αυξημένη συμμετοχή, να παρατηρείται μόνο στα μαθήματα αγγλικών. Η πρόσβαση των διαμενόντων στην υγεία, κρίνεται επίσης θετικά, καθώς εντός της κατάληψης παρεχόταν πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη, ενώ για τα πιο σοβαρά περιστατικά, σε ιδιωτικά ιατρεία αλληλέγγυων γιατρών ή στο δημόσιο σύστημα υγείας. Η πρόσβαση όμως των διαμενόντων στην αγορά εργασίας κρίνεται ιδιαίτερα προβληματική: Σύμφωνα με τον Μιλαντ, τον χειμώνα του 2018, από τους 65 ενήλικους διαμένοντες, εργασία είχαν μόνο 10, ενώ οι 8 από αυτούς απασχολούνταν στην λεγόμενη παραοικονομία (εργάτριες/ες του σεξ, εργάτες σε ραφτάδικα και αποθήκες). Επιπλέον,

²⁶⁰ Feantsa. (2005). *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion* ανακτήθηκε από:

<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

²⁶¹ Ager, A., & Strang, A. (2008), ό.π.

όπως επισημαίνεται από τους αλληλέγγυους, στα τρία χρόνια ζωής της κατάληψης, δεν πραγματοποιήθηκαν επιμορφωτικά επαγγελματικά σεμινάρια, ούτε και έγινε προσπάθεια διασύνδεσης των διαμενόντων με την αγορά εργασίας.

Σε αντίθεση με την προβληματική πρόσβαση των διαμενόντων στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα θετικά σχολιάζεται από τους ίδιους η συμμετοχή τους στις ομάδες εργασίας αλλά και στην συνέλευση της κατάληψης. Σύμφωνα με την Αβάτε, η συμμετοχή της στις ομάδες της κατάληψης (ομάδα γυναικών, καθαρισμού και περιφρούρησης) την βοήθησε να έρθει σε επαφή με τους άλλους διαμένοντες και να χτίσει φιλικές σχέσεις μαζί τους. Στο ίδιο μήκος κύματος και η μαρτυρία του Φαρχάντ, ο οποίος αντιπαραβάλλει τις εμπειρίες του στην Σπύρου Τρικούπη, με τις αντίστοιχες στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας (Ριτσώνα): «Δεν ήταν όπως στο καμπ, εδώ όλα γίνονται από εμάς... μπορεί να ήταν πιο κουραστικό αλλά νιώθαμε την κατάληψη σπίτι μας: εμείς μαγειρεύαμε, εμείς ζυμώναμε το ψωμί...». Ο Κάζεμ, παρότι ενεργός στις ομάδες εργασίας και στην συνέλευση του κτιρίου, αποτιμά περισσότερα θετικά τις άτυπες μορφές επικοινωνίας, που αναπτύχθηκαν μεταξύ των μελών της κοινότητας, αναφέροντας χαρακτηριστικά «Άρχισα να σας καταλαβαίνω όταν άρχισα να κάνω παρέα με Έλληνες... Κατάλαβα πως ακούτε, πως μιλάτε, ποια πράγματα θεωρούνται αποδεκτά και ποιά όχι...» Η σημασία των άτυπων, των πέραν δηλαδή της συνέλευσης και των ομάδων εργασίας, μορφών επικοινωνίας, σχολιάζονται και από τους υπόλοιπους συνεντευξιαζόμενους, ως ιδιαίτερα σημαντικά για την επαφή τους με την ελληνική κοινωνία. Μάλιστα, για τους περισσότερους από αυτούς, ήταν η πρώτη τους προσωπική επαφή με «ντόπιους».

Εν κατακλείδι, από τις μαρτυρίες των συνεντευξιαζόμενων, προκύπτει το συμπέρασμα, ότι εντός της κοινότητας της Σπύρου Τρικούπη 17, είχαν αναπτυχθεί τόσο κοινωνικοί σύνδεσμοι (social bonds) όσο και κοινωνικές γέφυρες (social bonds). Οι κοινωνικοί σύνδεσμοι, οι κοινωνικές σχέσεις δηλαδή μεταξύ των διαμενόντων μεταναστών, φαίνεται να πραγματοποιούνται μέσω της συμμετοχής τους στις ομάδες εργασίας, στην συνέλευση της κατάληψης, αλλά και πέραν αυτών, άτυπα, στους κοινόχρηστους χώρους του κτιρίου. Η ύπαρξη κοινωνικών συνδέσμων, φαίνεται να μην ακολουθήθηκε από εθνο-φυλετικούς διαχωρισμούς, παρότι κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων αναφέρθηκε η ύπαρξη γλωσσικών και εθνοτικών ομαδοποιήσεων. Αν και στον χώρο της κατάληψης δεν δημιουργήθηκαν λατρευτικοί χώροι, οι διαμένοντες ήταν ελεύθεροι να ασκήσουν τις θρησκευτικές τους ανάγκες και να χρησιμοποιήσουν την μητρική τους γλώσσα. Οι κοινωνικές γέφυρες, οι σχέσεις δηλαδή μεταξύ μεταναστών και

«ντόπιων» παρότι ακολουθούν το ίδιο μοτίβο (συναναστροφές μέσω ομάδων εργασίας, συνέλευση) φαίνεται να πραγματοποιούνται κυρίως στο άτυπο επίπεδο, της καθημερινής ζωής και της καθημερινής συναναστροφής. «Αν καταφέραμε κάτι, ήταν που φτιάξαμε κοινές παρέες με τους διαμένοντες... μαζί πηγαίναμε για καφέ, μαζί στα πάρτη, μαζί σε πορείες, μαζί και στην υπηρεσία ασύλου...» αναφέρει ο Γιάννης, ενώ ο Κάζεμ προσθέτει ότι η τριβή του με Έλληνες αλληλέγγυους διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του να παραμείνει στην Ελλάδα και να μην συνεχίσει το ταξίδι του για την Βόρεια Ευρώπη. Η δημιουργία κοινωνικών συνδέσεων, φαίνεται ότι υποβοηθήθηκε και από την τοποθεσία της κατάληψης: Η γειτονιά των Εξαρχείων, με ένα ήδη διαμορφωμένο κλίμα ανοχής στην διαφορετικότητα καθώς και με την ύπαρξη άλλων 9 καταλήψεων στέγης, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξοικείωση των μη-μεταναστών της γειτονιάς με τους μετανάστες κατοίκους και στην αναμεταξύ τους δημιουργία κοινωνικών σχέσεων.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι η κοινωνική ένταξη των διαμενόντων μεταναστών, ακολούθησε μια γραμμική, μονόδρομη πορεία, που αφορούσε κυρίως τους διαμένοντες και όχι τους αλληλέγγυους. Όπως επισημάνθηκε από όλους τους διαμένοντες συνεντευξιαζόμενους, δεν έγιναν προσπάθειες εκ μέρους των αλληλέγγυων, να εξοικειωθούν με τις πολιτισμικές αναφορές των πρώτων. Τα μιν ήθη και έθιμα των διαμενόντων, θεωρήθηκαν «οπισθοδρομικά» και «καταπιεστικά» και για αυτόν τον λόγο απορρίφθηκαν, ενώ η εκμάθηση των γλωσσών των μεταναστών, παρότι αναγνωρίστηκε ως σημαντικό έργο, αφέθηκε ανολοκλήρωτο λόγω της δυσκολίας του. Βέβαια, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, η κοινωνική ένταξη, οφείλει να είναι μια πολυδιάστατη, αμφίδρομη διαδικασία, που επηρεάζει και αλλάζει τόσο τους «ντόπιους» όσο και τους «ξένους».

Συμπεράσματα: Οι στεγαστικές δομές σε συγκριτική τροχιά

Οι στεγαστικές συνθήκες

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι όλες οι υπό μελέτη στεγαστικές δομές, έχουν τον χαρακτήρα του «κατεπείγοντος»: Από τα Κ.Υ.Τ μέχρι τις καταλήψεις στέγης και από το πρόγραμμα ESTIA μέχρι τις ανοιχτές δομές φιλοξενίας, προκύπτει ως κοινό χαρακτηριστικό, ο σχεδιασμός σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα χωρίς συγκεκριμένο χρονικό πλάνο, με την υλοποίηση τους να πραγματοποιείται υπό την συνθήκη του κατεπείγοντος, όπως άλλωστε και ο γενικότερος σχεδιασμός της μεταναστευτικής πολιτικής της

συγκεκριμένης περιόδου. Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό τους, με μοναδική ίσως εξαίρεση το πρόγραμμα ESTIA και ορισμένες καταλήψεις στέγης (City Plaza, Ονειρο), είναι οι ανεπαρκείς έως και ακατάλληλες, συνθήκες διαβίωσης.

Στα 5 Κ.Υ.Τ που λειτούργησαν στην ελληνική επικράτεια, οι συνθήκες διαβίωσης κυμαίνονται από οριακές (Κ.Υ.Τ Σάμου, Λέρου, Κω) έως και επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή (Κ.Υ.Τ Λέσβου και Χίου). Σε όλα τα Κ.Υ.Τ παρατηρείται υπερπληρότητα και συνωστισμός, ενώ η στέγαση των διαμενόντων, πραγματοποιείται κυρίως σε κοντέινερ, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στο Κ.Υ.Τ της Λέσβου, παρατηρείται ακόμα και η διαμονή σε σκηνές. Επιπλέον, η υγειονομική και φαρμακευτική περίθαλψη είναι ανεπαρκής, ενώ προβλήματα παρατηρούνται και στην θέρμανση των χώρων φιλοξενίας, στην υδροδότηση των Κ.Υ.Τ και στην πυρασφάλεια. Με βάση την τυπολογία Ethos, οι στεγαστικές συνθήκες που επικρατούν στα Κ.Υ.Τ της χώρας, στοιχειοθετούν φαινόμενα στεγαστικού αποκλεισμού²⁶².

Στις δομές ανοιχτής φιλοξενίας, οι συνθήκες διαβίωσης, παρότι καλύτερες από τις αντίστοιχες των Κ.Υ.Τ, κρίνονται επίσης ανεπαρκής. Όπως στα Κ.Υ.Τ, έτσι και στην πλειοψηφία των ανοικτών δομών φιλοξενίας, η στέγαση των διαμενόντων πραγματοποιείται είτε σε κοντέινερ είτε σε ακατάλληλα διαμορφωμένα δωμάτια (πρώην στρατόπεδα, πρώην βιομηχανικές εγκαταστάσεις). Η μακροχρόνια παραμονή ατόμων σε ακατάλληλα καταλύματα, στοιχειοθετεί με βάση την τυπολογία Ethos, φαινόμενα στεγαστικού αποκλεισμού και δημιουργεί συνθήκες που μπορούν να αποβούν επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή²⁶³. Ακόμα, στις περισσότερες εγκαταστάσεις, η πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό και ηλεκτρισμό δεν είναι επαρκής. Προβληματική, κρίνεται και χωροταξική τοποθεσία των εν λόγω δομών, καθώς βρίσκονται αποκομμένες από τα κοντινά αστικά κέντρα.

Οι συνθήκες διαβίωσης στις καταλήψεις στέγης της Αθήνας, παρότι επαρκέστερες από τις αντίστοιχες των προαναφερόμενων δομών, κρίνονται επίσης ως μη ικανοποιητικές. Με εξαίρεση τις καταλήψεις City Plaza και Όνειρο, που ως πρώην ξενοδοχεία παρείχαν αισθητά καλύτερους όρους στεγαστικής διαβίωσης, οι υπόλοιπες δεν παρείχαν κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης. Μέσα από συνεντεύξεις και από την εξέταση πρωτογενούς υλικού (μπροσούρες, φυλλάδια) προκύπτουν ως βασικά προβλήματα η έλλειψη ιδιωτικότητας και η κακή υλικοτεχνική υποδομή των κτιρίων.

²⁶² Feantsa. (2005). *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion* ανακτήθηκε από:

<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

²⁶³ στο ίδιο

Απο την άλλη πλευρά, αποτιμάται θετικά η χωροταξική τοποθέτηση των καταλήψεων στέγης, καθώς αυτές τοποθετούνταν στο κέντρο της Αθηναϊκής μητρόπολης.

Το πρόγραμμα ESTIA φαίνεται να προσφέρει επαρκείς συνθήκες στεγαστικής διαβίωσης, που ταυτόχρονα είναι επαρκέστερες των άλλων δομών στέγασης της υπό μελέτη περιόδου. Η κεντρική τοποθεσία των διαμερισμάτων και οι προδιαγραφές που αυτά πρέπει να πληρούν (ενεργειακό πιστοποιητικό, ηλεκτρολόγου, μηχανικού, να διαθέτουν πόσιμο νερό και υποδομές αποχέτευσης, θέρμανση και ζεστό νερό, κατάλληλες συνθήκες υγιεινής, πυρασφάλεια, να έχουν επαρκείς κοινόχρηστους χώρους να είναι πλήρως εξοπλισμένα και επιπλωμένα, καθώς και να έχουν επαρκή χώρο διαβίωσης για 6 άτομα) συντελούν στο χαρακτηρισμό των στεγαστικών συνθηκών του ESTIA ως ικανοποιητικές.

Οι δομές στέγασης και η κοινωνική ένταξη των διαμενόντων.

Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας εργασίας, δε νοείται διαδικασία κοινωνικής ένταξης που δεν θα έχει ως βασικό πυλώνα της την στέγαση των προσφύγων/μεταναστών. Από την άλλη πλευρά, η παροχή στέγης ή προσωρινού καταλύματος, αποτελεί μόνο μια από τις πολλές πτυχές της διαδικασίας της κοινωνικής ένταξης που, ξεκομμένη από τις υπόλοιπες προϋποθέσεις, χάνει αυτόματα το νόημα και το σκοπό ύπαρξής της. Μέσω της επιλογής ενός συγκεκριμένου ενταξιακού μοντέλου, επιδιώχθηκε να διαπιστωθεί εάν οι δομές στέγασης προσφύγων/αιτούντων άσυλο της υπό μελέτη περιόδου, ανταποκρίνονται στο έργο της κοινωνικής ένταξης.

Εν είδη συμπεράσματος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι οι θεσμικές μορφές στέγασης, δεν στοχεύουν στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων/αιτούντων άσυλο. Όσον αφορά τα Κ.Υ.Τ, λίγα πράγματα μπορούν να ειπωθούν για την συμβολή τους στην κοινωνική ένταξη. Καταρχάς, στην στοχοθεσία των Κ.Υ.Τ δεν περιλαμβάνεται η διάσταση της κοινωνικής ένταξης, παρότι όπως έχει ήδη επισημανθεί, η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης οφείλει να ξεκινάει από την πρώτη στιγμή της άφιξης των μεταναστευτικών υποκειμένων. Τα Κ.Υ.Τ, ξεκομμένα από το έργο της κοινωνικής ένταξης, φαίνεται να επιδιώκουν, πέρα από τον έλεγχο, την καταγραφή και την κατηγοριοποίηση των μεταναστών, την απλή συντήρηση της βιολογικής ύπαρξης των μεταναστών, με τον παράλληλο κοινωνικό, αλλά και ορισμένες φορές βιολογικό τους, θάνατο.

Σε επίπεδο διακηρύξεων, η ενταξιακή πορεία των νεοεισερχόμενων πληθυσμών, ξεκινάει με την μεταφορά τους από τα Κ.Υ.Τ, στα κέντρα ανοιχτής φιλοξενίας της

ηπειρωτικής ενδοχώρας. Όπως όμως προκύπτει από τις υπό ανάλυση εκθέσεις, κάτι τέτοιο δεν πραγματοποιείται, καθώς η πλειοψηφία των διαμενόντων έχει από ανύπαρκτη έως προβληματική πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην αγορά εργασίας και στο σύστημα υγείας. Η χωροταξική τοποθέτηση των δομών, αφενός δυσχεραίνει την πρόσβαση στους προαναφερόμενους τομείς, αφετέρου τις καθιστά «αόρατες» για την υπόλοιπη κοινωνία. Η «αορατότητα» των φιλοξενούμενων στις δομές, ενισχύεται από την απουσία «κοινωνικών συνδέσεων», που θα τους φέρουν σε επαφή με τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής, καθώς εντός αλλά και εκτός των δομών, δεν πραγματοποιούνται δράσεις που θα φέρουν σε επαφή τους διαμένοντες με τις τοπικές κοινωνίες. Επιπλέον, προβληματικές κρίνονται και οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι διαμένοντες μεταξύ τους, καθώς η έλλειψη κοινόχρηστων χώρων και κοινών τόπων επαφής, είναι μια από τις αιτίες που οδηγεί στην δημιουργία εθνο-φυλετικών διαχωρισμών.

Το πρόγραμμα ESTIA, αν και παρέχει επαρκής στεγαστικές συνθήκες, δεν συνέβαλε στο έργο της κοινωνικής ένταξης. Οι όποιες προσπάθειες, εξαντλούνται στην απλή εγγραφή των αιτούντων άσυλο στις υπηρεσίες του κράτους, χωρίς όμως να προβλέπει άλλα μέτρα ένταξης. Η εγγραφή των μεταναστών στις υπηρεσίες του κράτους, αν και αποτελεί βασική προϋπόθεση στην «ενταξιακή διαδικασία», καθώς παρέχει μια πρώτη νομική υπόσταση στους μετανάστες, δεν αποτελεί επαρκή πολιτική ένταξης²⁶⁴. Ο Νίκος Κουραχάνης, σε σχετική με το θέμα έρευνα²⁶⁵, έχει αναδείξει την ελλιπή σύνδεση της στέγασης των ωφελούμενων με την κοινωνική τους ένταξη, καθώς εντός του προγράμματος δεν παρέχεται εκμάθηση ελληνικών, δεν προβλέπεται η επαγγελματική τους κατάρτιση και η προετοιμασία τους για την εισαγωγή στην αγορά εργασίας, ενώ ελλιπής κρίνεται και η διασύνδεση των συμμετεχόντων με την υπόλοιπη κοινωνία.

Οι καταλήψεις στέγης και πιο συγκεκριμένα η κατάληψη στέγης Σπύρου Τρικούπη 17, παρόλες τις μη επαρκής στεγαστικές συνθήκες, φαίνεται ότι υποβοήθησε την κοινωνική ένταξη των διαμενόντων. Η πρόσβαση των διαμενόντων στις τυπικές υπηρεσίες του κράτους, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες ασύλου, στην εκπαίδευση και στην υγεία, αποτιμώνται από τους συνεντευξιζόμενους ως θετική, ενώ προβληματική κρίνεται η πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Με βάση και πάλι, τις μαρτυρίες των συνεντευξιζόμενων, προκύπτει το συμπέρασμα, ότι εντός της κοινότητας της Σπύρου Τρικούπη 17, είχαν αναπτυχθεί τόσο κοινωνικοί σύνδεσμοι (social bonds) όσο και

²⁶⁴ Ager, A., & Strang, A. (2008).

²⁶⁵ Kourachanis, N. (2018). "From Camps to Social Integration? Social Housing Interventions for Asylum Seekers in Greece"

κοινωνικές γέφυρες (social bonds). Οι πρώτοι, φαίνεται να πραγματοποιούνται μέσω της συμμετοχής στις ομάδες εργασίας, στην συνέλευση της κατάληψης, αλλά και πέραν αυτών, άτυπα, στους κοινόχρηστους χώρους του κτιρίου. Οι κοινωνικές γέφυρες, παρότι ακολουθούν το ίδιο μοτίβο (συναναστροφές μέσω ομάδων εργασίας, συνέλευση) φαίνεται να πραγματοποιούνται κυρίως στο άτυπο επίπεδο, της καθημερινής ζωής και της καθημερινής συναναστροφής. Η κεντρική τοποθεσία των κτιρίου, φαίνεται ότι υποβοηθά όλα τα παραπάνω (πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγεία, υπηρεσίες, κοινωνικές συνδέσεις, κοινωνικές γέφυρες).

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων και ιδιαίτερα μέσα από τις συζητήσεις με τους διαμένοντες, προέκυψε μια άλλη πτυχή της κοινωνικής ένταξης, που υποβοήθησε τους συνεντευξιαζόμενους στην προσαρμογή στην νέα τους χώρα, που το ενταξιακό σχήμα των Ager και Strand, υποτιμά: Πρόκειται για την σημασία της καθημερινής ζωής και πιο συγκεκριμένα για την καθημερινή επαφή μεταξύ «ντόπιων» και «ξένων», σε ένα άτυπο, φιλικό πλαίσιο. Όπως προκύπτει από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, η καθημερινή επαφή με τους αλληλέγγυους, λειτούργησε υποβοηθητικά σε δύο διαστάσεις: Η πρώτη διάσταση σχετίζεται με την εξοικείωση των διαμενόντων με αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «συλλογική συμπεριφορά και νοοτροπία». Μέσα από την άτυπη, καθημερινή, επαφή με τους «ντόπιους» αλληλέγγυους, οι διαμένοντες αρχίζουν και κατανοούν μια σειρά από «άγραφους» αλλά ισχύοντες κανόνες συμπεριφοράς. Ο τόνος της φωνής, ο τρόπος που κοιτάς τους άλλους, το πώς μπαίνεις στο λεωφορείο ή ακόμα και τα όρια της συναίνεσης, ήταν μόνο μερικοί από τους άγραφους κανόνες συμπεριφοράς, που οι διαμένοντες έμαθαν μέσα από την καθημερινή επαφή με τους αλληλέγγυους. «Μερικά πράγματα δεν στα μαθαίνουν ούτε στο σχολείο ούτε στην συνέλευση... πως μιλάς σε μια γυναίκα, πως κοιτάς κάποιο άγνωστο... Αυτά τα μαθαίνεις μόνο αν κάνεις παρέα με Έλληνες» σχολιάζει ο Κάζεμ. Η δεύτερη διάσταση αφορά την αίσθηση του «ανήκειν»; Όπως σχολίασαν σχεδόν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι, η κοινότητα της Σπύρου Τρικούπη, χτίστηκε μέσα από την καθημερινή, άτυπη επαφή μεταξύ διαμενόντων και αλληλέγγυων. Πέρα από τις συνελεύσεις και από τις ομάδες εργασίας, η πραγματική επαφή μεταξύ των δύο, διαφορετικών αυτών κόσμων, πραγματώνεται, όταν σχηματίζονται οι πρώτες κοινές παρέες. Από αυτό το σημεία και έπειτα, οι σχέσεις των μελών της Σπύρου Τρικούπη, δεν περιορίζονται σε σχέσεις μεταξύ συγκατοίκων ή συντρόφων, αλλά μετασχηματίζονται σε σχέσεις μεταξύ φίλων, στοιχείο απαραίτητο για την οικοδόμηση του εκατέρωθεν αισθήματος του συνανήκειν.

Αντί Επιλόγου

Εν είδη συμπεράσματος, μπορεί και πάλι να διατυπωθεί ότι οι μορφές στέγασης, της υπό μελέτη περιόδου, δεν παρέχουν επαρκείς στεγαστικές συνθήκες, με εξαίρεση το πρόγραμμα ESTIA και δεν συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των διαμενόντων, με εξαίρεση τις καταλήψεις στέγης. Οι δε καταλήψεις στέγης, παρόλο τις παθογένειες τους, φαίνεται να παρέχουν αισθητά καλύτερες στεγαστικές συνθήκες, σε σχέση τόσο με τα Κ.Υ.Τ όσο και με τις περισσότερες δομές ανοιχτής φιλοξενίας. Η παρακάτω διαπίστωση, γεννά όμως και το εξής ερώτημα: Πως γίνεται κάποιοι εκατοντάδες αλληλέγγυοι, χωρίς χρηματοδότηση, χωρίς κρατική στήριξη και χωρίς την απαιτούμενη τεχνογνωσία και πείρα, όχι απλά να φτιάχνουν μόνοι τους καλύτερες στεγαστικές δομές από τις αντίστοιχες του Ελληνικού Κράτος, αλλά και να υποβοηθούν την κοινωνική ένταξη των διαμενόντων;

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, απαιτεί από τον αναγνώστη να κάνει ένα βήμα πίσω και να παρατηρήσει την «μεγάλη εικόνα»: Οι θεσμικές δομές φιλοξενίας, αποτελούν ένα μικρό στιγμιότυπο, της συνολικότερης ευρωπαϊκής και ελληνικής μεταναστευτικής/προσφυγικής πολιτικής, μιας πολιτικής που έχει δομηθεί πάνω στο δόγμα της «Ευρώπης-Φρούριο» της αποτροπής δηλαδή των μετακινούμενων πληθυσμών από την είσοδο τους στην Γηραιά Ήπειρο. Μόνο έτσι, μπορεί να ερμηνευθεί γιατί εκεί που αποτυγχάνει συστηματικά ένα οργανωμένο κράτος, πετυχαίνουν κάποιοι εκατοντάδες αλληλέγγυοι. Εν τέλει, όπως έχει επανειλημμένα υποστηριχθεί ²⁶⁶, οι κρατούσες δομές στέγασης πρέπει να ερμηνευθούν ως αναπόσπαστο κομμάτι της Ευρώπης-Φρούριο, ως κομμάτι δηλαδή της αποτροπής των μεταναστών του μέλλοντος.

²⁶⁶ Κουραχάνης, Ν. (2019). *Πολιτικές Στέγασης Προσφύγων: Προς την κοινωνική ενσωμάτωση ή την προνοιακή εξάρτηση*; Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος

Πηγές - Βιβλιογραφία

Α' Άρθρα - Εφημερίδες

Απατρις (χ.χ.). ΦΥΛΛΟ #28. *Απατρις Εφημερίδα Δρόμου*.

Βεΐζης, Α. (2018, Οκτώβριος 17). Μόρια: Διευκρινιστική απάντηση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα. *Γιατροί Χωρίς Σύνορα*. Ανακτήθηκε από: <https://msf.gr/magazine/moria-dieykrinistiki-apantisi-ton-giatron-horis-synora>

Γεωργιοπούλου, Τ. (2016, Δεκέμβριος 9). Καταγραφή όλων των ΜΚΟ με δράση στη χώρα μας. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/887088/katagrafi-olon-ton-mko-me-drasi-sti-choramas/>

Γεωργιοπούλου, Τ. (2017, Απρίλιος 14). 3000 πρόσφυγες ζουν σε κτίρια υπό κατάληψη στην Αθήνα. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.kathimerini.gr/society/906410/3-000-prosfyges-zoyn-se-ktiria-ypo-katalipsi-stin-athina/>

Edwards, A. (2016, Ιούλιος 11). 'Πρόσφυγας' ή 'μετανάστης' – Ποιος όρος είναι ο σωστός;. *UNHCR Greece*. Διαθέσιμο στο: https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas_i_metanastis.html

Efsyn.gr. (2019, Σεπτέμβρης 30). Στη σκιά της τραγωδίας στη Μόρια. *Efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/212786_sti-skia-tis-tragodias-sti-moria

Euronews. (2016, September 8). Αποτυχία του σχεδίου των Βρυξελλών για επανεγκατάσταση των μεταναστών. *Euronews Διεθνή Νέα*. Ανακτήθηκε από: <https://gr.euronews.com/2016/09/08/brussels-plan-to-resettle-refugees-an-aject-failure>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015, 13 Μαΐου). Καλύτερη διαχείριση όλων των πτυχών της μετανάστευσης: μια ευρωπαϊκή ατζέντα για τη μετανάστευση. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_15_4956

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015, 10 Οκτωβρίου). Remarks by Commissioner Avramopoulos in Athens. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/SPEECH_15_5821

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018, Απρίλιος 18). Ένταξη των μεταναστών: Στήριξη στις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές αρχές από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τον ΟΟΣΑ. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/greece/news/20181804_entaxi_metanaston_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016, 15 Ιουνίου). Διαχείριση της προσφυγικής κρίσης: Έκθεση της Επιτροπής για την πρόοδο που έχει σημειωθεί στην εφαρμογή της δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_2181

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016, Απρίλιος 19). Η Ε.Ε χορηγεί 83 εκατ. ευρώ για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων στην Ελλάδα. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου. Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_1447

Περιοδικό Antifa - Πόλεμος Ενάντια στον Φόβο (2018, Οκτώβριος). Τεύχος 62. Antifa Scripta.

Shehu, E. (2019, Σεπτέμβρης 24). Αιτούντες άσυλο: ανάμεσα στο «προσφυγικό» και το «μεταναστευτικό». *Κοινωνική Πολιτική - Κοινωνική Θεωρία*. Ανακτήθηκε από: <https://socialpolicy.gr/2019/09/αιτούντες-άσυλο-ανάμεσα-στο-προσφυγ.html>

Mavropoulos, T. (2018, Σεπτέμβριος 29). Refugee camp in Greece: Even six-year-olds are considering suicide [Αυτόματη Μετάφραση]. *TAZ*. Ανακτήθηκε από: <https://taz.de/Fluechtlingslager-in-Griechenland/!5533309/>

Το Κουτί της Πανδώρας. (2019, Αύγουστος 8). Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα, τα ενταξιακά προγράμματα και οι ανοιχτές δομές φιλοξενίας. *Το Κουτί της Πανδώρας*. Ανακτήθηκε από <https://www.koutipandoras.gr/article/oi-prosfyges-stin-ellada-ta-entaxiaka-programmata-kai-oi-anoihtes-domes-filoxenias>

Λούκα, Μ. (2019, Δεκέμβριος 5). Ημέρα λήξης τελεσιγράφου: «Η Νοταρά είναι το σπίτι μου. Δεν έχω τίποτα άλλο σ' αυτή τη χώρα». *Propaganda*. Ανακτήθηκε από: <https://propaganda.gr/stories/imera-lixis-telesigrafou-i-notara-ine-to-spiti-mou-den-echo-tipota-allo-s-afti-ti-chora/>

Newpost (2016, Μάρτιος 15). Μουζάλας: Σε έναν μήνα η κατάσταση στην Ειδομένη θα είναι διαφορετική. *NEWPOST*. Ανακτήθηκε από <https://newpost.gr/politiki/522153/moyzalas-se-enan-mhna-h-katastash-sthn-eidomenh-tha-einai-diaforetikh>

Newsroom. (2016, Σεπτέμβριος 20). Ενταση στη Λέσβο – συνελήφθησαν εννέα αλλοδαποί για την πυρκαγιά στη Μόρια, στάχτη το hotspot. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.kathimerini.gr/society/875537/entasi-sti-lesvo-synelifthisan-ennea-allodapoi-gia-tin-pyrkagia-sti-moria-stachti-to-hot-spot/>

Newsroom. (2019, Σεπτέμβριος 30). «Δύο νεκροί από την πυρκαγιά στη Μόρια», λέει ο Περιφερειάρχης Βορείου Αιγαίου. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.kathimerini.gr/society/1044951/dyo-nekroi-apo-tin-pyrkagia-sti-moria-leei-o-perifereiarchis-voreioy-aigaiou-vinteo-fotografies/>

Newsroom. (2019, Νοέμβριος 16). Νεκρό βρέφος από αφυδάτωση στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/1052164/nekro-vrefos-apo-afydatosi-sti-moria/>

News247 (2017, Ιανουάριος 23). Γιατροί Χωρίς Σύνορα: Ντροπή η εικόνα των καταυλισμών για τις ελληνικές και ευρωπαϊκές Αρχές. *News247*. Ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/koinonia/giatroi-choris-synora-ntropi-i-eikona-ton-kataylismou-gia-tis-ellinikes-kai-eyropaikes-arches.6484275.html>

Παγούδης, Γ. (2016, Σεπτέμβριος 20). Το φαιό αυγό του φιδιού στο «κόκκινο νησί». *ΕΦΣΥΝ*. https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/83093_faio-aygo-toy-fidiou-sto-kokkino-nisi

Παγούδης, Γ. (2017, Ιανουάριος 31). Κι άλλος πρόσφυγας ξεψύχησε στη Μόρια. *ΕΦΣΥΝ*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/98332_ki-allos-prosfygas-xepsyhise-sti-moria

Παπαδόπουλος, Γ. (2018, Σεπτέμβριος 17). Απόγνωση και ψυχικά τραύματα στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/985008/article/epikairothta/politikh/apognwsh-kai-yyxika-traymata-sth-moria>

Παπαδόπουλος, Γ. (2018, Νοέμβριος 25). Ζητούν δικαίωση για το θάνατο στη Μόρια. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/investigations/996838/zitoun-dikaiosi-gia-to-thanato-sti-moria/#secondPage>

ΤοΒΗΜΑ Team. (2018, Αύγουστος 28). Ρεπορτάζ κόλαφος του BBC για την κατάσταση στη Μόρια. *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Ανακτήθηκε από: <https://www.tovima.gr/2018/08/28/society/reportaz-kolafos-toy-bbc-gia-tin-katastasi-sti-moria/>

Musaferat (2016, Ιούλιος). Ανθρωπισμός χωρίς σύνορα...αλλά με περιφράξεις οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι μετανάστες και η περίπτωση της Λέσβου. *Musaferat Ομάδα ενάντια στα κέντρα κράτησης*. Διαθέσιμο στο https://musaferat.espivblogs.net/files/2016/07/ngo_web.pdf

B' Εκθέσεις - Report

ΔΟΜ. (2009). *Γλωσσάριο για την μετανάστευση*. International Organization for Migration (IOM). Ανακτήθηκε από: <https://greece.iom.int/el>

Dimitriadi, A. & Sarantaki, A.M. (2019, March). National report on the governance of the asylum reception system in Greece. CEASEVAL RESEARCH ON THE COMMON EUROPEAN ASYLUM SYSTEM (20). Available at http://ceaseval.eu/publications/WP3_Greece.pdf

ECRE (2008). *Sharing Responsibility for Refugee Protection in Europe: Dublin Reconsidered*. Retrieved on August 4, 2020 from: https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Sharing-Responsibility-for-Refugee-Protection-in-Europe-Dublin-Reconsidered_March-2008.pdf

ECRE (2016) *The implementation of the hotspots in Italy and Greece: a study*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/12/HOTSPOTS-Report-5.12.2016..pdf>

ECRE (2019) *ECRE/ELENA Information Note - Living Conditions for Migrants and Refugees on the Eastern Aegean islands*. Ανακτήθηκε από: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecreelena-information-note-living-conditions-migrants-and-refugees-eastern-aegean-islands>

ΕΕΔΑ (2016, Δεκέμβριος). *Οι Συνθήκες Διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Φιλοξενίας Μεταναστών και Προσφύγων*. Διαθέσιμο στο https://www.asylumineurope.org/sites/default/files/resources/kentra_filoxenias_autopsia.pdf

ΕΕΔΑ (2019, Σεπτέμβριος). Έκθεση Αναφοράς ΕΕΔΑ για το Προσφυγικό και το Μεταναστευτικό Ζήτημα Μέρος Α': Προσφυγικό. Διαθέσιμο στο: [http://theatroedu.gr/Portals/0/main/images/stories/files/Programs/Ki%20an%20isoun%20esy/Ekthesi%20Anaforas%20gia%20to%20Prosfygiko %CE%95%CE%95%CE%94%CE%91.pdf?ver=2019-09-10-115650-893](http://theatroedu.gr/Portals/0/main/images/stories/files/Programs/Ki%20an%20isoun%20esy/Ekthesi%20Anaforas%20gia%20to%20Prosfygiko%20-%CE%95%CE%95%CE%94%CE%91.pdf?ver=2019-09-10-115650-893)

Ελληνικό Συμβούλιο για του Πρόσφυγες (2019). Έκθεση Πεπραγμένων 2018. Διαθέσιμο στο https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Report_2018.pdf

Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2017). *Ειδική Έκθεση: Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση Η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot)*. Εκδόσεις της ΕΕ. Ανακτήθηκε από <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/483a9bfc-77f6-11e7-b2f2-01aa75ed71a1/language-el>

European Observatory on Homelessness (EOH). (2016). *Asylum Seekers, Refugees and Homelessness EOH Comparative Studies on Homelessness : The Humanitarian Crisis and the Homelessness Sector in Europe*. FEANTSA's European Observatory on Homelessness Comparative Research Series. Ανακτήθηκε από https://www.feantsaresearch.org/download/feantsa-studies_06_web1893761109777125727.pdf

European Agency for Fundamental Rights (2018). *Periodic Data Collection on the Migration Situation in the EU*. Ανακτήθηκε από: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-november-periodic-migration-report-highlights_en.pdf

European Agency for Fundamental Rights (2019, Νοέμβριος 19). Νεαροί μετανάστες: Η Ευρώπη δημιουργεί μια «χαμένη γενιά»; Διαθέσιμο στο https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2019-young-refugees-integration-greece_el.pdf

European Commission (2015, Μάης 27). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on Implementation of the Eurodac Regulation as regards the obligation to take fingerprints. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/asylum/general/docs/guidelines_on_the_implementation_of_eu_rules_on_the_obligation_to_take_fingerprints_en.pdf

European Commission (2013). International Cooperation and Development. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/international-partnerships/trust-funds_en

European Union: European Parliament (2016, April 12). *The situation in the Mediterranean and the need for a holistic EU approach to migration*. P8_TA(2016)0102, available at: <https://www.refworld.org/docid/58ab0feb4.html> [accessed 1 September 2020]

Frontex (2017). Risk Analysis for 2017. Διαθέσιμο στο: https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf

SAO - Save Assist Outreach (2016). Greek Mainland Camps Report. Ανακτήθηκε από <https://www.borderline-europe.de/sites/default/files/background/GreekMainlandCampsReport.pdf>

Site Management Support (SMS) Greece-SMS WG-Site Profiles (2018, July). Ανακτήθηκε από: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/65334>

Συνήγορος του Πολίτη (2017). Ειδική Έκθεση, *Επιστροφές Αλλοδαπών*. Διαθέσιμο στο https://www.synigoros.gr/resources/docs/2018_epistrofes_gr_web.pdf

UNHCR (2015, Ιούλιος 1). The sea route to Europe: The Mediterranean passage in the age of refugees. Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/5592bd059.pdf>

Vosyliūtė, L. & Conte, C. (2019). *ReSOMA Final Synthetic Report Crackdown on NGOs and volunteers helping refugees and other migrants*. Research Social Platform on Migration and Asylum. Ανακτήθηκε από http://www.resoma.eu/sites/resoma/resoma/files/policy_brief/pdf/Final%20Synthetic%20Report%20-%20Crackdown%20on%20NGOs%20and%20volunteers%20helping%20refugees%20and%20other%20migrants_1.pdf

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2018 Ιούνιος). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf>

Γ' Ιστοσελίδες

Ελληνική Αστυνομία (χ.χ). Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης 2015.

Ανακτήθηκε

από:

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=50610&Itemid=1240&lang=

DRC (χ.χ). Danish Refugee Council - Where we work - Middle East/Syria. Διαθέσιμο στο <https://drc.ngo/our-work/where-we-work/middle-east/syria/>

Feantsa. (2005). ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion ανακτήθηκε από:

<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

Frontex (χ.χ) Ανακτήθηκε τον Αύγουστο 2020 από: <https://frontex.europa.eu/el/skhetika-me-emas/ti-einai-o-frontex/>

SolidarityNow (2019, Φεβρουάριος 5). ΕΠΟΧΗ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ. Ανακτήθηκε από <https://www.solidaritynow.org/εποχη-στρατηγική-για-την-ένταξη-προσφ/>

Solidarity2Refugees (2019, Ιούλιος 10). Χώρος στέγασης προσφύγων City Plaza. 39 μήνες City Plaza: Ολοκλήρωση ενός κύκλου, αρχή ενός νέου. Ανακτήθηκε από: <http://solidarity2refugees.gr/39-mines-city-plaza-oloklirosi-enos-kyklou-archi-enos-neou/>

Solidarity2Refugees (2019, Ιούλιος 30). Πρώην εργαζόμενοι City Plaza: Για την αποκατάσταση της αλήθειας. Ανακτήθηκε από: <http://solidarity2refugees.gr/proin-ergazomeni-city-plaza-gia-tin-apokatastasi-tis-alithias/>

Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών (2019, Φεβρουάριος 14). Σχόλια και τοποθετήσεις του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών σχετικά με το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από:

<https://www.migrant.gr/ftp/articlepics/objects/190218145301.pdf>

ESTIA (2017) UNHCR Greece. Διαθέσιμο στο: http://estia.unhcr.gr/el/home_page/

ESTIA (2018, Φλεβάρης [τελευταία ενημέρωση]) Πρόγραμμα στέγασης αιτούντων άσυλο και προσφύγων στο πλαίσιο του ESTIA: Ενημερωτικός Οδηγός για τις Τοπικές Αρχές. Διαθέσιμο στο <http://estia.unhcr.gr/el/el/πρόγραμμα-estia-ενημερωτικός-οδηγός-για-τ/>

Generation 2.0 Red (2019, Φεβρουάριος 18) Οι παρατηρήσεις του ΑΣΕΤ για την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Ανακτήθηκε από: <https://g2red.org/el/aset-s-observations-on-the-national-integration-strategy/>

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). (χ.χ) Ανακτήθηκε από: <http://www.nchr.gr/index.php>

Refugee Support Aegean (2020, Ιανουάριος 23). Μόρια: Μία εφιαλτική συνθήκη. Ανακτήθηκε από <https://rsaegean.org/el/moria-nightmare/#post-6987>

Refugee Support Aegean (2018, Οκτώβρης 9). The “hotspots” experiment: removing human rights from the equation. Ανακτήθηκε από: <https://rsaegean.org/en/the-hotspots-experiment/#Lesvos>

Socialpolicy.gr (2015, Ιούλιος 31). Η αλληλεγγύη στην Ελλάδα δεν παίρνει καλοκαιρινή άδεια. Ανακτήθηκε από: <https://socialpolicy.gr/2015/07/η-αλληλεγγύη-στην-ελλάδα-δεν-παίρνει-κ.html>

Δ' Διεθνείς Συμβάσεις

Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, (2016, 18 Μαρτίου). Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Δελτίο Τύπου). Διαθέσιμο στο: <https://goo.gl/LcUU9k>

Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, Γενεύη, 28.7.1951 Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

Ε' Νόμοι

Ν. 4375/2016 «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση)» (L 180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις». Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α΄51/3.4.2016)

Ν. 4540/2018 «Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (αναδιατύπωση, L180/96/29.6.2013 και άλλες διατάξεις. Τροποποίηση του ν. 4251/2014 (Α΄ 80) για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2014/66/ΕΕ της 15ης Μαΐου 2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης. Τροποποίηση διαδικασιών ασύλου και άλλες διατάξεις».

Ν. 3386/2005 - ΦΕΚ 212/Α/23-8-2005 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια».

Ν. 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη – μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις»

Ν.Δ. 3989/1959 περί κυρώσεως της πολυμερούς Συμβάσεως περί της Νομικής Καταστάσεως των Προσφύγων.

ΠΔ 123/2016 - ΦΕΚ 208/Α/4-11-2016 Ανασύσταση και μετονομασία του Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, ανασύσταση του Υπουργείου Τουρισμού, σύσταση Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και

Υπουργείου Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης, μετονομασία Υπουργείων Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Agamben, G. (2005). *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*. (μτφρ. Π. Τσιαμούρας). Αθήνα, Scripta.

Αθανασίου, Α., & Τσιμουρής, Γ. (2013). Χαρτογραφώντας τη βιοπολιτική των συνόρων: Σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140(140-141), 3-37. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.54>

Αφουξενίδης, Α., Σαρρής, Ν., & Τσακηρίδη, Ο. (2012). *Ένταξη των μεταναστών: αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών,

Βεντούρα, Α. (2011). Γηγενείς/Μετανάστες: Οριοθέτηση και Μετατόπιση Κοινωνικών Συνόρων. Στο Α. Βεντούρα (Επιμ.), *Μετανάστευση και Κοινωνικά Σύνορα. Διαδικασίες Αφομοίωσης, Ενσωμάτωσης ή Αποκλεισμού*. Αθήνα: Νήσος.

Βουτυρά, Ε. (2013). Πραγματοποιώντας την «Ευρώπη Φρούριο»: «Διευθετώντας» τους Μετανάστες και τους Πρόσφυγες στα Σύνορα της Ελλάδας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140(140-141), 57-69. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.56>

Δημητριάδη, Α. (2012). *Διέλευση και Μετανάστευση στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Ανακτήθηκε από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/27152>

Καλοφωλιάς, Κ. Π. (2011). *Το μεταναστευτικό ζήτημα στη Μεσόγειο : Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρη Μιχάλη.

Καρπόζηλος, Κ. & Χριστόπουλος, Δ. (2019). «Η Ελλάδα, μια χώρα σε κίνηση» στο Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου και Παύλος Σούρλας (επιμ.) *Πρακτικά συνεδρίου Διλήμματα και συμφραζόμενα του προσφυγικού ζητήματος. Ιδέες, αξίες, ιστορία, πολιτικές*

Αθήνα, 9-10 Νοεμβρίου 2016. ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. Διαθέσιμο στο: http://foundation.parliament.gr/Documents/BookDocuments/bookDocument346/_%2010%2016_σέλιδο.pdf

Καρούδης, Β. (1996). *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα: ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κουραχάνης, Ν. (2019). *Πολιτικές Στέγασης Προσφύγων: Προς την κοινωνική ενσωμάτωση ή την προνοιακή εξάρτηση;*. Αθήνα: Τόπος.

Μαρκοζάνη, Α. (2015), *Παράνομη Μετανάστευση, Ασφάλεια και Ευρωπαϊκή πολιτική*. Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας JEAN MONNET - Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Mason, J. (2011). Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή). Αθήνα: Πεδίο. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2002)

Παλάντζας, Μ. (2016). *Χωροθέτηση Προσωρινών Δομών Φιλοξενίας για Διερχόμενους Μεταναστευτικούς Πληθυσμούς στην Π.Ε. Θεσσαλονίκης* (Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από https://ikee.lib.auth.gr/record/285192/files/PALANTZAS_DE.pdf

Ροζάκου, Κ. (2015). «Κοινωνικότητα και παραγωγή του πολίτη: Οι περιπτώσεις δύο εθελοντικών σωματείων τον πρώιμο 21ο αιώνα» στο Έφη Αβδελά, Χάρης Εξερτζόγλου, Χρήστος Λυριντζής (επιμ.), *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Αθήνα. Ανακτήθηκε από <http://www.public-sociality.uoc.gr/index.html>

Σπυροπούλου Γ., & Χριστόπουλος Δ. (2016). *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε;» : Ένας απολογισμός διαχείρισης και προτάσεις διεξόδου*. Αθήνα : Παπαζήση, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

Συλλογικό. (2007). *Ζούμε μαζί, Δουλεύουμε μαζί: Το εγχώριο κίνημα και οι μετανάστες εργάτες*, εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα

Συνοδινός, Χ. (2012). *Η επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.51.

Τσίρος, Ν. (2016). Η Έννοια της κατάστασης εξαίρεσης στο έργο του Giorgio Agamben, Μια κριτική αποτίμηση. *Θέσεις*. Τεύχος 137. Διαθέσιμο στο: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1354&Itemid=29

Ξενόγλωσση

ADILKNO. (1996). *Cracking the Movement: Squatting Beyond the Media*. New autonomy series. Brooklyn, NY: Autonomedia.

Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

Albahari, M. (2018). From Right to Permission: Asylum, Mediterranean Migrations, and Europe's War on Smuggling. *Journal on Migration and Human Security*. <https://doi.org/10.1177/2311502418767088>

Amoore, L. (2006). Biometric borders: Governing mobilities in the war on terror. *Political Geography*, 25(3), 336–351. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2006.02.001>

Armakolas, I. & Karatrantos, T. (2016). Infiltration of terrorists in mixed migration flows in Eastern Mediterranean and the Western Balkans. At *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe*, p. 81-97.

Austin, J.L. (1962). *How To Do Things With Words*. London: Oxford University Press.

Bakker, L., Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2016). The asylum-integration paradox: Comparing asylum support systems and refugee integration in the Netherlands and the UK. *International Migration*, 54(4), 118–132. <https://doi.org/10.1111/imig.12251>

Balzacq, T. (2005). The three faces of securitization: Political agency, audience and context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171–201. <https://doi.org/10.1177/1354066105052960>

Bakewell, O. (2008). Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research Into Forced Migration. *Journal of Refugee Studies*, 21, 4432–453.

Belavilas, N. & Prentou, P. (2016) “The typologies of refugees camps in Greece”. [Autonoma] - Towards the collective city: International Conference on Urban Autonomy and the Collective City Onassis Cultural Center. Athens, Greece. Ανακτήθηκε από http://www.arch.ntua.gr/sites/default/files/resource/5159_nikos-mpelavilas/belavilas_prentou_the_typologies_of_refugees_camps_in_greece_2016.pdf

Bendel, P. (2017). *EU REFUGEE POLICY IN CRISIS Blockades, Decisions, Solutions*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Department of Economics and Social Policy.

Berry, R.S.Y. (1999). *Collecting Data by In-depth Interviewing in British Educational Research Association Annual Conference*. Brighton: University of Sussex.

Bhatia, S., & Ram, A. (2001). Rethinking “Acculturation” in Relation to Diasporic Cultures and Postcolonial Identities. *Human Development*, 44(1), 1–18. <https://doi.org/10.1159/000057036>

Bigo, D. (2002). Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. *Alternatives*. Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1177/03043754020270s105>

Bloch, A. (1999). Refugees in the job market: a case of unused skills in the British economy. In *Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe* (pp. 187–210). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230371248_10

Brekke, J. P., & Brochmann, G. (2015). Stuck in transit: Secondary migration of asylum seekers in Europe, national differences, and the dublin regulation. *Journal of Refugee Studies*, 28(2), 145–162. <https://doi.org/10.1093/jrs/feu028>

Carter, T. S., Polevychok, C., & Osborne, J. (2009). The role of housing and neighbourhood in the re-settlement process: A case study of refugee households in Winnipeg. *Canadian Geographer*, 53(3), 305–322. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.2009.00265.x>

Castelli Gattinara, P. (2017). The ‘refugee crisis’ in Italy as a crisis of legitimacy. *Contemporary Italian Politics*, 9(3), 318–331. <https://doi.org/10.1080/23248823.2017.1388639>

Cheliotis, L. K. (2013). Behind the veil of philoxenia: The politics of immigration detention in Greece. *European Journal of Criminology*, 10(6), 725–745. <https://doi.org/10.1177/1477370813495129>

Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). Social networks, social capital and refugee integration. Report for Nuffield Foundation: London.

Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2014). Refugees, Social Capital, and Labour Market Integration in the UK. *Sociology*, 48(3), 518–536. <https://doi.org/10.1177/0038038513491467>

Collyer, M., & King, R. (2016). Narrating Europe’s Migration and Refugee ‘Crisis.’ *Human Geography*, 9(2), 1–12. <https://doi.org/10.1177/194277861600900201>

Crawley, H., & Skleparis, D. (2018). Refugees, migrants, neither, both: Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe’s ‘migration crisis.’ *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48–64. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224>

Dadusc, D., Grazioli, M., & Martínez, M. A. (2019). Introduction: citizenship as inhabitation? Migrant housing squats versus institutional accommodation. *Citizenship Studies*. 23:6, 521-539, DOI: [10.1080/13621025.2019.1634311](https://doi.org/10.1080/13621025.2019.1634311)

Davies, T., Isakjee, A., & Dhesi, S. (2017). Violent Inaction: The Necropolitical Experience of Refugees in Europe. *Antipode*, 49(5), 1263–1284. <https://doi.org/10.1111/anti.12325>

Davies, T., Isakjee, A., & Dhesi, S. (2019). "Informal migrant camps". In *Handbook on Critical Geographies of Migration*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. doi: <https://doi.org/10.4337/9781786436030.00027>

De Genova, N., Tazzioli, M., Heller, C., Stierl, M., & van Baar, H. (2016). Europe / Crisis: New Keywords of "the Crisis" in and of "Europe." *Near Futures Online*, 1("Europe at a Crossroads"), 1–45. Retrieved from http://nearfuturesonline.org/wp-content/uploads/2016/01/New-Keywords-Collective_11-1.pdf

Depraetere, A. & Oosterlynck, S. (2017) 'I finally found my place': a political ethnography of the Maximiliaan refugee camp in Brussels. *Citizenship Studies*. 21:6, 693-709, DOI: [10.1080/13621025.2017.1341653](https://doi.org/10.1080/13621025.2017.1341653)

Diken, B. (2004). From refugee camps to gated communities: Biopolitics and the end of the city. *Citizenship Studies*, 8(1), 83–106. <https://doi.org/10.1080/1362102042000178373>

Dimitriadi, A. (2016). The Impact of the EU-Turkey Statement on Protection and Reception: The Case of Greece. *Global Turkey in Europe Working Paper*, 15, 1–9. Retrieved from https://www.academia.edu/29778320/The_impact_of_the_EU_Turkey_Statement_on_protection_and_reception_the_case_of_Greece papers3://publication/uuid/FB05B77A-5790-4A3C-A3DA-410DBBB15A0B

Diken, B. (2004). From refugee camps to gated communities: biopolitics and the end of the city. *Citizenship Studies*, 8:1, 83-106. DOI: [10.1080/1362102042000178373](https://doi.org/10.1080/1362102042000178373)

Dimitriadi, A. (2017). Governing irregular migration at the margins of Europe: The case of hotspots on the Greek islands. *Etnografia e Ricerca Qualitativa*, (1), 75–95. <https://doi.org/10.3240/86888>

Dimitriadi, A., & Malamidis, H. (2019). Talking of Values: Understanding the Normative Discourse of EU Migration Policy. *NOVAMIGRA Paper*, 1–76. Ανακτήθηκε από: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/10/D2.1-Paper-on-the-value-based-EU-policies-on-migration_v1.0-1.pdf papers3://publication/doi/10.17185/dupublico/49360

Fassin, D. (2011). Policing borders, producing boundaries. the governmentality of immigration in dark times. *Annual Review of Anthropology*, 40, 213–226. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-081309-145847>

Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: Volume I*. New York: Vintage.

Gowricharn, R., & Çankaya, S. (2017). Policing the Nation: Acculturation and Street-Level Bureaucrats in Professional Life. *Sociology*, 51(5), 1101–1117. <https://doi.org/10.1177/0038038515601781>

Hatton, T. J. (2015). Asylum policy in the EU: The case for deeper integration. *CESifo Economic Studies*, 61(3–4), 605–637. <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifv002>

Hernandez, J. (2016). Refugee Flows to Lesbos: Evolution of a Humanitarian Response. *Migration Policy Institute*. Διαθέσιμο στο <https://www.migrationpolicy.org/article/refugee-flows-lesvos-evolution-humanitarian-response>

Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751–777. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00263>

Kandylis, G., Maloutas, T., & Myofa, N. (2018) Exceptional Social Housing in a Residual Welfare State: Housing Estates in Athens, Greece. In: Hess D., Tammaru T., van Ham M. (eds) *Housing Estates in Europe. The Urban Book Series*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92813-5_4

Keridis, D. (2016). The surge of migrants and refugees: cause, origins, and data. At *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe*, p. 4-13.

Klandermans, B., & Katsiaficas, G. (1998). The Subversion of Politics: European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life. *Contemporary Sociology*, 27(4), 408. <https://doi.org/10.2307/2655512>

Klarenbeek, L. M. (2019, December 1). Relational integration: a response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*. Springer. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0126-6>

Kourachanis, N. (2018). Asylum Seekers, Hotspot Approach and Anti-Social Policy Responses in Greece (2015–2017). *Int. Migration & Integration* 19, 1153–1167. <https://doi.org/10.1007/s12134-018-0592-y>

Kourachanis, N. (2018). “From Camps to Social Integration? Social Housing Interventions for Asylum Seekers in Greece”. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 39(3/4): pp. 221-234.

Leonard, S. (2007). The ‘Securitization’ of Asylum and Migration in the European Union: Beyond the Copenhagen School’s Framework Paper presented at the SGIR Sixth Pan-European International Relations Conference, 12-15 September 2007, Turin (Italy) Section 9: Security, Politics, Critique Panel 9-14: ‘Securitization and.

Li, S. S. Y., Liddell, B. J., & Nickerson, A. (2016). The Relationship Between Post-Migration Stress and Psychological Disorders in Refugees and Asylum Seekers. *Current Psychiatry Reports*. Current Medicine Group LLC 1. <https://doi.org/10.1007/s11920-016-0723-0>

López, M.A.M. (2013), The Squatters' Movement in Europe: A Durable Struggle for Social Autonomy in Urban Politics. *Antipode*, 45: 866-887. doi:10.1111/j.1467-8330.2012.01060.x

Malkki, L. H. (1995). Refugees and Exile: From ‘Refugee Studies’ to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*, 24, 495–523.

Mallia, P. (2011). Case of M.S.S. v. Belgium and Greece: A catalyst in the re-thinking of the Dublin II regulation. *Refugee Survey Quarterly*, 30(3), 107–128. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdr008>

Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/08992363-15-1-11>

Moncrieffe, J. (2007). Labelling, Power and Accountability: How and Why Our Categories Matter. In *Power of Labelling: How People Are Categorised and Why It Matters*, edited by J. Moncrieffe and R. Eyben. (σ: 64–79). London: Earthscan .

Niemann, A., & Zaun, N. (2018). EU Refugee Policies and Politics in Times of Crisis: Theoretical and Empirical Perspectives. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 3–22. <https://doi.org/10.1111/jcms.12650>

Oikonomakis, L. (2018). Solidarity in Transition: The Case of Greece. Στο Donatella della Porta (επιμ.) *Solidarity mobilizations in the 'refugee crisis': Contentious moves*. (σσ. 65-98). Palgrave. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71752-4>

Papadimitriou, P. N., & Papageorgiou, I. F. (2005). The new “Dubliners”: Implementation of European Council regulation 343/2003 (Dublin-II) by the Greek authorities. *Journal of Refugee Studies*, 18(3), 299–318. <https://doi.org/10.1093/refuge/fei033>

Papatzani, E., Leivaditi, N., Ilias, A. and Petracou, E. (2020) “Refugee Reception. Greece Country Report”, RESPOND Working Papers, Global Migration: Consequences and Responses (#770564, Horizon2020) Report Series, University of the Aegean. Available at: <https://www.respondmigration.com/>

Sarigiannidis, M. (2016). Effective protection of asylum seekers and refugees under international law and European and national asylum norms and regulations: the case of Greece. At *BALKAN HUMAN CORRIDOR Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe*, p. 38-52

Salazar, J. (2017). The EU’s Internal and External Responses to the European Immigration Crisis. *Global Societies Journal*, 5. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/5995641f>

Schinkel, W. (2018). Against ‘immigrant integration’: for an end to neocolonial knowledge production. *Comparative Migration Studies*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0095-1>

Tazzioli, M., & Garelli, G. (2018). Containment beyond detention: The hotspot system and disrupted migration movements across Europe. *Environment and Planning D: Society and Space*. <https://doi.org/10.1177/0263775818759335>

Triandafyllidou, A., & Veikou, M. (2002). The hierarchy of Greekness: Ethnic and national identity considerations in Greek immigration policy. *Ethnicities*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.1177/1468796802002002656>

Tsavdaroglou, C. (2018). The Newcomers' Right to the Common Space: The case of Athens during the refugee crisis. *ACME*. 17. 376-401.

van Houdt, J.F. (2014, May 9). *Governing citizens: The government of citizenship, crime and migration in the Netherlands*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/51303>

Vollebergh, A. (2016). The other neighbour paradox: fantasies and frustrations of 'living together' in Antwerp, *Patterns of Prejudice*. 50:2, 129-149. DOI: [10.1080/0031322X.2016.1161957](https://doi.org/10.1080/0031322X.2016.1161957)

Voutira, E., & Doná, G. (2007). Refugee research methodologies: Consolidation and transformation of a field. *Journal of Refugee Studies*. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem017>

Zetter, R., & Pearl, M. (2000). The minority within the minority: Refugee community-based organisations in the UK and the impact of restrictionism on asylum-seekers. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(4), 675–697. <https://doi.org/10.1080/713680501>

Zetter, R., Sigona, N., Flynn, D., & Pasha, T. (2006). Immigration , social cohesion and social capital. What are the links ? *Oxford Brookes University*.

Zetter, R. (2007). More labels, fewer refugees: Remaking the refugee label in an era of globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 172–192. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem011>